

BIBLIOTEKA GŁÓWNA

**ROCZNIK BIBLIOTEKI GŁÓWNEJ
UNIwersYTETU OPOLSKIEGO**

R. IX

OPOLE

2012

UNIwersYTET OPOLSKI

Rocznik Biblioteki Głównej Uniwersytetu Opolskiego

REDAKTORZY NAUKOWI

Wanda Matwiejczuk, Danuta Szewczyk-Kłos

RECENZENT

Prof. dr hab. Władysław Hendzel

REDAKCJA JĘZYKOWA

Renata Żemojcin

REDAKCJA TECHNICZNA

Halina Szczegot

SKŁAD

Waldemar Szweda

KOREKTA

Natalia Musiał

PROJEKT OKŁADKI

Ewa Krasieńska

ISSN 1506-588X

Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 45-037 Opole, ul. H. Sienkiewicza 33.
Składanie zamówień: 77 441 08 78; 77 441 27 14, e-mail: wydawnictwo@uni.opole.pl
Druk: QUICK DRUK s.c., 90-562 Łódź, ul. Łąkowa 11, e-mail: quick@druk.pdi.pl

SPIS TREŚCI

Artykuły

Jolanta SZULC, Usługi biblioteczne w świetle obowiązujących przepisów. Zasady dostępu do usług w bibliotekach akademickich.	7
Andrzej KOZIARA, Ochrona baz danych i danych osobowych w bibliotekach. Aspekty prawne i organizacyjne	35
Wanda MATWIEJCZUK, Danuta SZEWCZYK-KŁOS, Czasopisma polonijne w zbiorach Biblioteki Głównej Uniwersytetu Opolskiego.	47
ks. Tadeusz GRABUŃCZYK, Czasopismo bibliograficzne „Przegląd Piśmiennictwa Teologicznego”. Analiza treści za lata 1995–2010	69
Ewa GACA, Współpraca bibliotek prawniczych w Polsce	75
Katarzyna MAZUR, „Oni tam byli... 85. rocznica powstania I Dzielnicy Związku Polaków w Niemczech, 70. rocznica Kongresu Polaków w Niemczech” – wystawa ze zbiorów Archiwum Rodła Biblioteki Głównej Uniwersytetu Opolskiego (16 lutego – 15 marca 2008 r.)	87
Ewa GACA, Sprawozdanie z VII Spotkania Kierowników Bibliotek Prawniczych w Słubicach	101
Danuta SZEWCZYK-KŁOS, Wybrane zagadnienia z działalności Biblioteki Głównej Uniwersytetu Opolskiego w latach 2007–2010	109

Recenzja

Wanda Matwiejczuk (rec.): Aleksandra Wejman-Sowińska, <i>Wiarygodność źródeł informacji w odniesieniu do homeopatii: Analiza krytyczna</i>	121
--	-----

ARTYKUŁY

Jolanta SZULC

Instytut Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej
Uniwersytetu Śląskiego

USŁUGI BIBLIOTECZNE W ŚWIEŹLE OBOWIĄZUJĄCYCH PRZEPISÓW. ZASADY DOSTĘPU DO USŁUG W BIBLIOTEKACH AKADEMICKICH*

„Usługi biblioteczne to świadczenia, które oferuje biblioteka użytkownikom”¹. W zależności od typu biblioteki są to świadczenia uniwersalne lub specjalistyczne². Biblioteki akademickie, jako jednostki organizacyjne szkół wyższych, świadczą usługi pracownikom naukowym i dydaktycznym uczelni oraz studentom. Oferta usług zmienia się w zależności od zakresu kształcenia i badań. Coraz częściej biblioteki akademickie proponują wirtualne usługi informacyjne, takie jak serwisy Know It Now i QuestionPoint, Meebome (komunikator), Text a Librarian (usługa informacyjna realizowana SMS-em) lub RAKIM (Open Source Knowledge Instant Messenger).

Tradycyjne formy usług bibliotecznych, związane z udostępnianiem zbiorów, zostały unowocześnione dzięki wykorzystaniu techniki komputerowej. Biblioteki prowadzą działalność usługową, obejmującą następujące rodzaje prac:

- udostępnianie i rekomendacja zbiorów;
- usługi informacyjne (opracowanie i udostępnianie informacji);
- usługi w sieci;
- usługi specjalne (dla różnych grup użytkowników: niewidomych, niepełnosprawnych ruchowo lub mentalnie, przewlekłe chorych, osób w podeszłym wieku);

* Tekst został wygłoszony na seminarium naukowym „Działalność bibliotek akademickich – wybrane zagadnienia prawne” zorganizowanym w dniu 28 kwietnia 2009 r. przez Bibliotekę Główną Uniwersytetu Opolskiego

¹ M. Sidor, *SERVQUAL w badaniach jakości usług bibliotecznych (Przegląd wybranej literatury)*, „EBIB. Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy” 2000, nr 8 [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://www.oss.wroc.pl/biuletyn/cbib16/sidor.html>

² Por. Karta informacyjna o usługach bibliotecznych. Załącznik nr 1 do Zarządzenia nr 01/MBP/08 dyrektora MBP w Krasniku z dnia 07.02.2008 r. w sprawie ustalenia jednolitego tekstu „Karty informacyjnej o usługach bibliotecznych MBP w Krasniku [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: http://bip.mbp.krasnik.pl/datadir/doc/bip_1202977672.pdf

– usługi biblioteczne z wykorzystaniem technologii i narzędzi Web 2.0.

Do usług bibliotecznych wykorzystujących najnowsze technologie należą: blogi – wizytówki biblioteki w sieci, wiki – bazy wiedzy dla bibliotekarzy i czytelników, społeczne katalogi OPAC, mobilne usługi i katalogi dostępne za pośrednictwem telefonii komórkowej oraz serwisy społecznościowe³.

Według raportu The British Library Information Behavior of Researches of the Future z 2008 r. można mówić o generacji młodych ludzi urodzonych po 1993 r., którzy dorastali w świecie zdominowanym przez Internet (tzw. *Google generation*). 89% studentów rozpoczyna wyszukiwanie informacji w Internecie, używając wyszukiwarki (tylko 2% zaczyna od strony internetowej biblioteki), 93% jest zadowolonych lub bardzo zadowolonych z ogólnych doświadczeń używania wyszukiwarki internetowej⁴.

Akty prawne

Podstawy prawne funkcjonowania bibliotek stanowią: Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach oraz Ustawa z dnia 7 listopada 1996 r. o obowiązkowych egzemplarzach bibliotecznych. Do wymienionych ustaw ogłoszono wiele rozporządzeń wykonawczych regulujących działalność bibliotek⁵. W dalszej części artykułu omówiono wybrane akty normatywne obowiązujące w krajach członkowskich Unii Europejskiej⁶.

Dyrektywa Rady Wspólnot Europejskich nr 92/100 z dnia 19 listopada 1992 r. dotycząca najmu i użyczenia oraz określonych praw pokrewnych w zakresie własności intelektualnej

W bibliotekach użytkownicy spotykają się z własnością intelektualną utrwaloną nie tylko w tekstach książek i artykułów, ale także na płytach i kasetach z zapisem dźwięku i/lub obrazu. W postanowieniach Dyrektywy nr 92/100⁷ stwierdzono, że własność intelektualna

³ A. Koszowska, *Biblioteka 2.0 – usługi biblioteczne z wykorzystaniem technologii i narzędzi Web 2.0. VIII Ogólnopolska Konferencja Automatyzacja Bibliotek Publicznych. Warszawa, 26-28 listopada 2008 r* [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://www.slideshare.net/AgaK/biblioteka-20-usugi-biblioteczne-z-wykorzystaniem-technologii-i-narzedzi-web-20-presentation>

⁴ *Information behaviour of the researcher of the future, 11 January 2008* [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://www.bl.uk/news/pdf/googlegen.pdf>

⁵ Por. *Przepisy prawne dla bibliotekarzy. Wybór Stan prawny na dzień 1 października 2006 r.* W: L. Biliński, *Prawo biblioteczne na co dzień*, Warszawa: Wydawnictwo SBP, 2006, s. 219-221; publikację uzupełnia aktualizacja: L. Biliński: *Prawo biblioteczne na co dzień. Poprawki i uzupełnienia*, Warszawa 2006.

⁶ Por. W. Tychanek, *Normalizacja – de lege curiosum*, „EBIB. Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy” 2004, nr 5 [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://cbib.oss.wroc.pl/2004/56/tychek.php>

⁷ Dyrektywa Rady Wspólnot Europejskich nr 92/100 z dnia 19 listopada 1992 r. dotycząca najmu i użyczenia oraz określonych praw pokrewnych w zakresie własności intelektualnej [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:17:01:31992L0100:PL:PDF>

dotyczy twórczości artystycznej, literackiej oraz działalności naukowej⁸. Niepokój bibliotekarzy i czytelników budzi przypuszczenie, że w myśl tego dokumentu polski czytelnik będzie musiał wносить opłaty na rzecz twórców za wypożyczanie z bibliotek materiałów bibliotecznych, zawierających określoną własność intelektualną.

W Dyrektywie nr 92/100 używane są pojęcia:

1) najem – „ograniczone czasowo przekazanie do korzystania w celach bezpośrednio lub pośrednio gospodarczych lub handlowych”;

2) użyczenie – „ograniczone czasowo przekazanie do korzystania niesłużącego celom bezpośrednio lub pośrednio gospodarczym lub handlowym oraz przekazywanie dokonywane przez instytucje dostępne dla publiczności”⁹.

Artykuł 5 omawianej dyrektywy przewiduje wyjątek od wyłącznego prawa publicznego użyczania, w ust. 3 wyraźnie zaznaczono, że kraje członkowskie mogą zwolnić określone kategorie instytucji od płatności w odniesieniu do użyczania publicznego. Artykuł 10 dyrektywy zawiera postanowienie, które krajom członkowskim zezwala na ustanowienie ograniczenia praw autorskich w następujących przypadkach: udostępniania utworów dla użytku prywatnego, dla wykorzystania służącego celom oświatowym lub badaniom naukowym¹⁰.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady nr 2001/29/WE z dnia 22 maja 2001 r. w sprawie harmonizacji niektórych aspektów prawa autorskiego i praw pokrewnych w społeczeństwie informacyjnym

Dyrektywa uwzględnia Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską, w szczególności jego art. 47 ust. 2, art. 55 i art. 95¹¹; zawiera stwierdzenie, że „Państwa Członkowskie powinny mieć możliwość uwzględniania pewnych wyjątków i ograniczeń w niektórych przypadkach do celów edukacyjnych lub naukowych, na rzecz instytucji publicznych, takich jak biblioteki i archiwa, do celów sprawozdawczości w zakresie aktualnych wydarzeń, do cytowania, na użytek osób niepełnosprawnych, do celów bezpieczeństwa publicznego oraz do wykorzystania w postępowaniach administracyjnych lub sądowych”¹².

⁸ EUR-Lex.europa.eu. Katalog: *PL Dostęp do aktów prawnych Unii Europejskiej [on-line]*, [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://eur-lex.europa.eu/pl/index.htm>. Por. Oświadczenie Rządowe z dnia 21 września 2007 r. w sprawie mocy obowiązującej Konwencji UNESCO w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego, sporządzonej w Paryżu dnia 20 października 2005 r. Dz.U. z 2007 r., nr 215, poz. 1586.

⁹ Zdaniem L. Bilińskiego ten drugi przypadek znajduje zastosowanie w bibliotekach. Por. L. Biliński, dz. cyt., s. 146.

¹⁰ Dyrektywa Rady Wspólnot Europejskich...

¹¹ Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską. Wersja skonsolidowana, uwzględniająca nową numerację artykułów, tytułów i części, zgodnie z artykułem 12 Traktatu z Amsterdamu [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: http://www.futurum.gov.pl/dokumenty/Traktat_ustanawiajacy_WE.pdf

¹² Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady nr 2001/29/WE z dnia 22 maja 2001 r. w sprawie harmonizacji niektórych aspektów prawa autorskiego i praw pokrewnych w społeczeństwie informacyjnym [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:17:01:32001L0029:PL:PDF>

Przewiduje także, że „Państwa Członkowskie mogą uwzględnić wyjątek lub ograniczenie na rzecz niektórych instytucji *non-profit*, takich jak ogólnodostępne biblioteki lub inne instytucje o podobnym charakterze, jak również archiwa. Jednakże powinno to być ograniczone do niektórych szczególnych przypadków objętych prawem do zwielokrotniania”¹³.

W art. 5 dyrektywy czytamy, że państwa członkowskie mogą przewidzieć wyjątki i ograniczenia w odniesieniu do prawa do zwielokrotniania, w szczególności do „czynności zwielokrotniania dokonywanych przez ogólnodostępne biblioteki, instytucje edukacyjne lub muzea, lub przez archiwa, które nie są skierowane na osiągnięcie bezpośredniej lub pośredniej korzyści gospodarczej lub handlowej”¹⁴.

Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów – i 2010: biblioteki cyfrowe {SEC(2005) 1194} {SEC(2005) 1195} (Bruksela, 30.09.2005 COM(2005) 465 końcowy)¹⁵

W rozdziale 3 omawianego dokumentu „Dostęp *online* do europejskiego dziedzictwa kulturowego: gra o wysoką stawkę” czytamy, że „digitalizacja zasobów archiwalnych i bibliotecznych mogłaby w znaczący sposób zwiększyć wpływ na całość gospodarki. Po zdigitalizowaniu europejskie dziedzictwo kulturowe mogłoby stać się siłą napędową sieci wymiany kulturalnej. Będzie ono także bogatym źródłem materiałów wyjściowych do wykorzystania w usługach i produktach o wartości dodanej w sektorach takich jak turystyka i edukacja. W przypadku odpowiedniej konserwacji materiały te mogą być wielokrotnie wykorzystywane”¹⁶.

Rozdział 5 zatytułowany „Dostęp *online*” zawiera następujący fragment: „Tradycyjny model usług bibliotecznych, oparty na wypożyczaniu fizycznych materiałów znajdujących się w posiadaniu bibliotek, jest trudny do przetransponowania do środowiska cyfrowego. Zgodnie z obowiązującymi przepisami wspólnotowymi oraz porozumieniami międzynarodowymi, materiały powstałe w wyniku digitalizacji mogą być wykorzystywane *online* jedynie wtedy, jeśli są wolnodostępne¹⁷ lub za wyraźną zgodą właścicieli praw do nich. W związku z tym europejska biblioteka cyfrowa koncentrować się będzie w zasadzie na materiałach wolnodostępnych”¹⁸.

¹³ Tamże.

¹⁴ Tamże. Por. także: B. Szczepańska, *Dyrektywa w sprawie harmonizacji niektórych aspektów praw autorskich i pokrewnych w społeczeństwie informacyjnym: implikacje dla bibliotek*, „Bibliotekarz” 2004, nr 2, s. 8–11.

¹⁵ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów – i 2010: biblioteki cyfrowe {SEC(2005) 1194} {SEC(2005) 1195} (Bruksela, 30.09.2005 COM(2005) 465 końcowy) [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0465:FIN:PL:PDF>

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Termin *wolnodostępne* jest tu używany w wąskim znaczeniu i odnosi się do zasobów informacji, które są dostępne dla wszystkich i mogą być przez nich wykorzystywane, np. z powodu wygaśnięcia praw autorskich.

¹⁸ Komunikat Komisji...

„Europejska odpowiedź” zamieszczona w rozdziale 7 przewiduje, że „w ramach programu eContentplus, w latach 2005–2008 udostępnionych zostanie 60 mln EUR na projekty poprawiające dostępność oraz łatwość korzystania z europejskich zasobów kulturalnych i naukowych. Głównymi celami będą osiągnięcie interoperacyjności między krajowymi cyfrowymi zbiorami i usługami (np. dzięki jednolitym standardom) oraz ułatwienie dostępu i wykorzystywania materiałów w kontekście wielojęzyczności”¹⁹.

**Dyrektywa 2006/115/WE Parlamentu Europejskiego i Rady
z dnia 12 grudnia 2006 r. w sprawie prawa najmu i użyczenia
oraz niektórych praw pokrewnych prawu autorskiemu
w zakresie własności intelektualnej
(wersja ujednolicona)**

Zawiera ujednoliconą wersję Dyrektywy Rady 92/100/EWG z dnia 19 listopada 1992 r.²⁰ Poza określeniami najmu i użyczenia, które zostały zawarte w Dyrektywie nr 92/100, podano definicję filmu: „«film» oznacza udźwiękowione lub nieudźwiękowione utwory filmowe, dzieła audiowizualne lub ruchome obrazy”²¹.

W punkcie 2 art. 5 dyrektywy czytamy: „Twórca lub wykonawca nie może zrzec się prawa do godziwego wynagrodzenia za najem”, ale „Państwa Członkowskie mogą uregulować, czy i w jakim zakresie może być wykonywane prawo do stosownego wynagrodzenia przez organizację zbiorowego zarządzania oraz od kogo można żądać lub pobierać takie wynagrodzenie”²². Dyrektywa określa także odstępstwa od wyłącznego prawa publicznego użyczenia (art. 6). W rozdz. II określono tzw. prawa pokrewne. Są to: prawo utrwalania (art. 7), nadawanie i odtwarzanie publiczne (art. 8) oraz prawo rozpowszechniania (art. 9)²³.

Prawo w praktyce bibliotecznej

Zagadnienia prawa w praktycznej działalności bibliotek dotyczą prawnych i pozaprawnych zasad korzystania ze zbiorów bibliotecznych. Interpretacja przepisów obej-

¹⁹ Tamże.

²⁰ Por. S. Norman, *Dyrektywa Rady Europy dotycząca koordynacji pewnych aspektów prawa autorskiego i praw pokrewnych w społeczeństwie informacyjnym: omówienie*, „EBIB. Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy” 2003, nr 6 [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://ebib.oss.wroc.pl/2003/46/norman.php>

²¹ Dyrektywa 2006/115/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 12 grudnia 2006 r. w sprawie prawa najmu i użyczenia oraz niektórych praw pokrewnych prawu autorskiemu w zakresie własności intelektualnej (wersja ujednolicona) [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:376:0028:0035:PL:PDF>

²² Tamże, pkt 4.

²³ Tamże.

muje: udostępnianie prac na prawach rękopisu (repozytoria, biblioteki cyfrowe, usługi kserograficzne), odpłatne i nieodpłatne usługi biblioteczne (opłaty za karty biblioteczne), kopiowanie książek, udostępnianie kopii zamiast oryginału, wypożyczanie płyt kompaktowych, pobieranie kaucji oraz profesjonalną działalność informacyjną.

Prawne i pozaprawne zasady korzystania ze zbiorów bibliotecznych

W art. 3 Ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach czytamy: „Biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe oraz służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej”²⁴. Zatem prawo do korzystania z bibliotek ma charakter powszechny, na zasadach określonych w ustawie.

Z funkcjonowaniem bibliotek (także bibliotek cyfrowych) związane są zagadnienia stosowania i interpretacji przepisów prawa autorskiego²⁵. Problem określenia treści prawa, zapewnienie ochrony użytkownikom, zabezpieczanie interesu właściciela praw autorskich – to tylko niektóre z kwestii budzących wątpliwości wśród praktyków bibliotekarzy²⁶. Do podstawowych aktów polskiego i międzynarodowego prawa autorskiego należą:

1) Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych z 4 lutego 1994 r. (tekst jedn. Dz.U. z 2006 r., nr 90, poz. 631) z aktami wykonawczymi;

2) Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o ochronie baz danych (Dz.U. z 2001 r., nr 128, poz. 1402 z późn. zm.);

3) Konwencja berneńska (Akt paryski Konwencji berneńskiej O ochronie dzieł literackich i artystycznych, sporządzony w Paryżu dnia 24 lipca 1971 r., Dz.U. z 1990 r., nr 82, poz. 474);

4) Konwencja rzymska (Konwencja o prawie właściwym dla zobowiązań umownych, otwarta do podpisu w Rzymie dnia 19 czerwca 1980 r., ratyfikowana w Polsce w dniu 28 marca 2007 r., weszła w życie 22 stycznia 2008 r., Dz.U. z 2008 r., nr 10, poz. 57);

5) Porozumienie w sprawie Handlowych Aspektów Praw Własności Intelektualnej (TRIPS); Polska przystąpiła do porozumienia TRIPS w 2000 r.; Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych spełnia wymogi porozumienia (tekst w języku polskim opublikowany w Załączniku do Dz.U. z 1996 r., nr 32, poz. 143);

²⁴ Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach, Dz.U. z 1997 r., nr 85, poz. 539.

²⁵ Ewolucja i interpretacja przepisów prawa autorskiego wymagają obszernego omówienia i nie są przedmiotem artykułu.

²⁶ O potrzebie zmian w prawie autorskim świadczą liczne konferencje poświęcone tej problematyce, por. Konferencja „Nowelizacja prawa autorskiego”, 3–4 lutego 2009, Sheraton Warsaw Hotel [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: http://www.cooperconferences.pl/pivot/UserFiles/File/newelizacja/newelizacja_broszura.pdf; Relacja z konferencji „Prawo autorskie na miarę XXI wieku. Krok drugi”, Senat RP, Warszawa, 23.06.2008 r.; strona WWW Konsorcjum Przyjazne Prawo Autorskie [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://www.przyjazneprawoautorskie.pl/index.php?j=252>; II Międzynarodowa Konferencja Prawa Nowych Technologii, 11–12 maja 2007, Gdańsk [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://prawo.univ.gda.pl/konferencja/index.html>

6) Traktat Światowej Organizacji Własności Intelektualnej (WIPO) o prawie autorskim (Dz.U. z 2005 r., nr 3 poz. 12);

7) Traktat WIPO sporządzony w Genewie dnia 20 grudnia 1996 r. o artystycznych wykonaniach i fonogramach (Dz.U. z 2004 r., nr 41, poz. 375);

8) Dyrektywa 2001/29/EC Parlamentu Europejskiego oraz Rady z dnia 22 maja 2001 r. w sprawie harmonizacji określonych aspektów prawa autorskiego i praw pokrewnych w społeczeństwie informacyjnym (Dz.U. L 167, 22/06/2001 P. 0010–0019);

9) Act of 4 February 1994 on Copyright and Related Rights (Consolidated text). Tekst udostępniony przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: http://www.mkidn.gov.pl/cps/rde/xbcr/mkid/act_on_copyright.pdf²⁷.

18 lipca 2008 r. Rada Ministrów przyjęła Program na rzecz ochrony prawa autorskiego i praw pokrewnych w Polsce na lata 2008–2010²⁸. Na podstawie materiałów przekazanych przez organy i jednostki administracji rządowej opublikowano Raport dotyczący przestrzegania prawa autorskiego i praw pokrewnych w Polsce za rok 2008 (obecna edycja raportu jest ósmą z kolei), w którym przedstawiono obowiązujący stan prawny²⁹.

Badania naukowe z zakresu polskiego, obcego i międzynarodowego prawa własności intelektualnej prowadzone są w Instytucie Prawa Własności Intelektualnej Uniwersytetu Jagiellońskiego³⁰. Ochrona programów komputerowych w polskim i europejskim systemie ochrony własności intelektualnej była tematem konferencji zorganizowanej przez Urząd Patentowy RP wspólnie z Polską Izbą Informatyki i Telekomunikacji³¹. Prawo do zwielokrotniania, publicznego rozprowadzania dzieł, sporządzania prywatnych kopii i ich wysyłki drogą elektroniczną, prawa autorskie dotyczące równoległego lub samodzielnego nadawania programów radiowych w Internecie (ang. *simulcasting*, *webcasting*), a także problemy związane z wyczerpaniem prawa – to tematy wielokrotnie podejmowane w cza-

²⁷ Por. J. Barta, R. Markiewicz, *Prawo autorskie. Stan prawny na 25.02.2008 r.*, Warszawa 2008; J. Barta, R. Markiewicz, *Prawo autorskie i prawa pokrewne*, Warszawa 2008; A. Karpowicz, *Autor – wydawca. Poradnik prawa autorskiego*, Warszawa 2009.

²⁸ Program na rzecz ochrony praw autorskich i praw pokrewnych 2008–2010, Zespół do Spraw Przeciwdziałania Naruszeniom Prawa Autorskiego i Praw Pokrewnych, Warszawa 2008 [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: http://www.mkidn.gov.pl/cps/rde/xbcr/mkid/program_prawo_autorskie_2008_2010.pdf

²⁹ Raport dotyczący przestrzegania prawa autorskiego i praw pokrewnych w Polsce za rok 2008, Zespół do Spraw Przeciwdziałania Naruszeniom Prawa Autorskiego i Praw Pokrewnych, Warszawa 2009 [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: http://www.mkidn.gov.pl/cps/rde/xbcr/mkid/20090320_RAPORT_2009.pdf

³⁰ Por. Instytut Prawa Własności Intelektualnej Uniwersytetu Jagiellońskiego, strona domowa [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://www.miks.uj.edu.pl/iwowi/>

³¹ Konferencja „Programy komputerowe a prawo patentowe i autorskie” zorganizowana pod honorowym patronatem Wicyprezesa Rady Ministrów, Ministra Gospodarki Waldemara Pawłaka, odbyła się 20 lutego 2009 r. w Warszawie. Por. Urząd Patentowy RP. Katalog: *Archiwum aktualności* [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://www.uprp.pl/Polski/Wiadomosci+i+ogloszenia/Aktualnosci/konferencja+komputery.htm>

sie spotkań i szkoleń³². Dostępne są także liczne publikacje poświęcone prawu autorskiemu i prawom pokrewnym³³.

Profesjonalna działalność informacyjna

Artykuł 1 pkt 1 Ustawy z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej zakłada, „aby każda informacja o sprawach publicznych stanowiła informację publiczną”. Zgodnie z art. 6 ustawy udostępnieniu podlega informacja publiczna o: „zamierzeniach działań władzy ustawodawczej oraz wykonawczej, projektowaniu aktów normatywnych, programach w zakresie realizacji zadań publicznych, sposobie ich realizacji, wykonywaniu i skutkach realizacji tych zadań”³⁴.

Najwłaściwszym miejscem do gromadzenia i udostępniania na ten temat materiałów jest właśnie biblioteka publiczna. Artykuł 4 pkt 2 Ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach określa podstawowe zadania biblioteki, do których należą: „obsługa użytkowników, przede wszystkim udostępnianie zbiorów oraz prowadzenie działalności informacyjnej, zwłaszcza informowanie o zbiorach własnych, innych bibliotek, muzeów i ośrodków informacji naukowej, a także współdziałanie z archiwami w tym zakresie”³⁵. Zgodnie z art. 20 tejże ustawy do zadań zarówno wojewódzkiej, jak i powiatowej biblioteki należy „pełnienie funkcji ośrodka informacji biblioteczno-bibliograficznego, organizowanie obiegu wypożyczeń międzybibliotecznych, opracowywanie i publikowanie bibliografii regionalnych, a także innych materiałów informacyjnych o charakterze regionalnym”³⁶.

Definicję *usługi społeczeństwa informacyjnego* zawiera Dyrektywa 98/34/WE ustanawiająca procedurę udzielania informacji w zakresie norm i przepisów technicznych (po zmianie na podstawie Dyrektywy 98/48/WE): „Usługa społeczeństwa informacyjnego to [...] każda usługa normalnie świadczona za wynagrodzeniem, na odległość, drogą elektroniczną i na indywidualne żądanie odbiorcy usług”. Przy czym:

- „na odległość” oznacza usługę świadczoną bez równoczesnej obecności stron,
- „drogą elektroniczną” oznacza, iż usługa jest przesyłana pierwotnie i otrzymywana w miejscu przeznaczenia za pomocą sprzętu elektronicznego do przetwarzania (włącznie

³² Por. Relacja z konferencji towarzyszącej KZD SBP „Nowoczesna biblioteka...”, Konstancin-Jeziorna, 29-30 maja 2009 r., „EBIB. Elektroniczna Biblioteka” – platforma cyfrowa SBP [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://www.cbib.info/content/view/2020/75/>; *Prawo autorskie na miarę XXI wieku: krok drugi. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Komisję Kultury i Środków Przekazu oraz Komisję Ustawodawczą 23 czerwca 2008 roku*, oprac. Małgorzata Lipińska, Warszawa 2008; *Ogólnopolska konferencja „Prawo autorskie a współczesna praktyka”*, 5-6 kwietnia 2006. [Materiały pokonferencyjne], Szczecin 2006.

³³ Por. R. Gołat: *Prawo autorskie. Komentarz dla praktyków*, Gdańsk 2008; M. Sudoł, *Prawo autorskie, czyli o korzystaniu z czyjejś twórczości w druku i w Internecie*, Warszawa 2006; J. Barta, R. Markiewicz, *Prawo autorskie*, t. I 3, Warszawa 2005.

³⁴ Ustawa weszła w życie z dniem 1 stycznia 2002 r. Por. Ustawa z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej, Dz.U. z 2001 r., nr 112, poz. 1198.

³⁵ Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach, Dz.U. z 1997 r., nr 85, poz. 539.

³⁶ Tamże.

z kompresją cyfrową) oraz przechowywania danych, i która jest całkowicie przesyłana, kierowana i otrzymywana za pomocą kabla, odbiornika radiowego, środków optycznych lub innych środków elektromagnetycznych,

– «na indywidualne żądanie odbiorcy usług» oznacza, że usługa świadczona jest poprzez przesyłanie danych na indywidualne żądanie»³⁷.

Orientacyjny wykaz usług nieobjętych powyższą definicją określono w załączniku V Dyrektywy 98/34/WE.

Ustawa o świadczeniu usług drogą elektroniczną z dnia 18 lipca 2002 r. wprowadza określenie *świadczenia usługi drogą elektroniczną*. Jest to „wykonanie usługi świadczonej bez jednoczesnej obecności stron (na odległość), poprzez przekaz danych na indywidualne żądanie usługobiorcy, przesyłanej i otrzymywanej za pomocą urządzeń do elektronicznego przetwarzania, włącznie z kompresją cyfrową, i przechowywania danych, która jest w całości nadawana, odbierana lub transmitowana za pomocą sieci telekomunikacyjnej w rozumieniu ustawy z dnia 16 lipca 2004 r. – Prawo telekomunikacyjne” (art. 2 pkt 4).

Ustawa określa także:

- „1) obowiązki usługodawcy związane ze świadczeniem usług drogą elektroniczną,
- 2) zasady wyłączania odpowiedzialności usługodawcy z tytułu świadczenia usług drogą elektroniczną,
- 3) zasady ochrony danych osobowych osób fizycznych korzystających z usług świadczonych drogą elektroniczną” (art. 1)³⁸.

Ponowną analizę przepisów dotyczących regulaminu świadczenia usług drogą elektroniczną przewiduje nowelizacja ww. ustawy³⁹. Zakres i zasady odpowiedzialności usługodawcy z tytułu świadczenia usług drogą elektroniczną są przedmiotem wielu komentarzy⁴⁰.

Artykuł 6 Ustawy z dnia 2 marca 2000 r. o ochronie niektórych praw konsumentów i odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny określa, że umowami na odległość są „umowy zawierane z konsumentem bez jednoczesnej obecności obu

³⁷ Dyrektywa 98/34/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 22 czerwca 1998 r. ustanawiająca procedurę udzielania informacji w dziedzinie norm i przepisów technicznych oraz zasad dotyczących usług społeczeństwa informacyjnego [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:1998L0034:20070101:PL:PDF>

³⁸ Ustawa o świadczeniu usług drogą elektroniczną z dnia 18 lipca 2002 r., Dz.U. z 2002 r., nr 144, poz. 1204; Ustawa z dnia 7 listopada 2008 r. o zmianie ustawy o świadczeniu usług drogą elektroniczną, Dz.U. z 2008 r., nr 216, poz. 1371.

³⁹ Por. Protokół ze spotkania nt. nowelizacji ustawy o świadczeniu usług drogą elektroniczną zorganizowanego przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji 6 kwietnia 2009 r. [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://cbkc.prawo.uni.wroc.pl/static/events/SwieczczynskiMSWiA.pdf>; Ministerstwo Spraw Wewnętrznych [strona domowa]. Katalog: *Informatyzacja, Nowelizacja ustawy o świadczeniu usług drogą elektroniczną* [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: http://www.mswia.gov.pl/portal/pl/582/Nowelizacja_ustawy_o_swiadczeniu_uslug_droga_elektroniczna.html

⁴⁰ Por. *Ustawa o świadczeniu usług drogą elektroniczną. Komentarz*, red. J. Gołaczyński, Warszawa–Kraków 2009; R. Cisek, *Uwagi o ostatniej nowelizacji ustawy o świadczeniu usług drogą elektroniczną* [dokument elektroniczny], Wrocław 2008; X. Konarski, *Komentarz do ustawy o świadczeniu usług drogą elektroniczną*, Warszawa 2004.

stron, przy wykorzystaniu środków porozumiewania się na odległość, w szczególności drukowanego lub elektronicznego formularza zamówienia nie zaadresowanego lub zaadresowanego, listu seryjnego w postaci drukowanej lub elektronicznej, reklamy prasowej z wydrukowanym formularzem zamówienia, reklamy w postaci elektronicznej, katalogu, telefonu, telefaksu, radia, telewizji, automatycznego urządzenia wywołującego, wizjofonu, wideotekstu, poczty elektronicznej lub innych środków komunikacji elektronicznej". Ustawa dodaje, że dotyczy to jedynie sytuacji, gdy „kontrahentem konsumenta jest przedsiębiorca, który w taki sposób zorganizował swoją działalność”⁴¹.

Wspieranie rozwoju modelu elektronicznego wolnego dostępu do wiedzy zakłada Deklaracja Berlińska w sprawie otwartego dostępu do wiedzy w naukach ścisłych i humanistyce⁴². „Stworzenie idealnych procedur wolnego dostępu wymaga zaangażowania wszystkich stron zarówno każdego indywidualnego producenta wiedzy o charakterze, jak i jednostek przechowujących dziedzictwo kulturowe”⁴³. Zachęca się badaczy i grantobiorców do publikowania prac zgodnie z zasadami systemu Open Access oraz promowania Internetu jako „podstawy dla globalnie pojętej wiedzy i ludzkiej refleksji”. Celem misji jest wskazanie zadań, „jakie powinny być wzięte pod uwagę przez polityków odpowiedzialnych za rozwój nauki, instytucje badawcze, fundacje naukowe, agencje przyznające fundusze, biblioteki czy muzea”⁴⁴.

Na spotkaniu z okazji 75. rocznicy założenia Międzynarodowej Federacji Stowarzyszeń i Instytucji Bibliotecznych, 27 marca 2002 r. w Glasgow, potwierdzono, że „biblioteki i system informacji naukowej zapewniają dostęp do informacji, idei i wytworów ludzkiej wyobraźni w każdej postaci i przekraczając granice państw [...]. Selekcja i dostępność materiałów i usług bibliotecznych powinna być zarządzana z zawodową rozwałą bez względu na polityczne, obyczajowe i religijne poglądy”⁴⁵.

Usługi biblioteczne na stronach WWW

Strona WWW jako element wizerunku biblioteki prezentuje informacje o bibliotece, katalogi zbiorów bibliotecznych, usługi proponowane przez bibliotekę. Jest jedną z form działalności informacyjnej biblioteki. Zagadnienia związane z wykorzystaniem Internetu

⁴¹ Ustawa z dnia 2 marca 2000 r. o ochronie niektórych praw konsumentów oraz o odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny, Dz.U. z 2000 r., nr 22, poz. 271.

⁴² Deklaracja Berlińska w sprawie otwartego dostępu do wiedzy w naukach ścisłych i humanistyce <http://www.zim.mpg.de/openaccess-berlin/berlindeclaration.html> [2003 r.], „EBIB. Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy” 2005, nr 2 [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://cbib.oss.wroc.pl/2005/63/deklaracja.php>

⁴³ Tamże.

⁴⁴ Tamże.

⁴⁵ Deklaracja w sprawie bibliotek, ośrodków informacji i wolności intelektualnej sporządzona w Glasgow [2002 r.], „EBIB. Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy” 2005, nr 2 [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://cbib.oss.wroc.pl/2005/63/glasgow.php>

i mediów elektronicznych w pracy bibliotek były i są podejmowane podczas warsztatów i konferencji⁴⁶.

Funkcje serwisów WWW bibliotek akademickich omówiono w literaturze przedmiotu. Są to m.in.: dostarczanie informacji *on-line* o zasobach tradycyjnych biblioteki, obsługa procesów związanych z ich udostępnianiem, realizacja usług informacyjnych *on-line*, komunikacja elektroniczna między czytelnikiem a bibliotekarzem⁴⁷. Badania 27 stron WWW bibliotek akademickich wykazały, że 7 z nich posiadało formularz „zapytaj bibliotekarza”, 1 posiadała Skype, 1 newsletter, 1 forum dyskusyjne⁴⁸. Strony internetowe bibliotek są rozwijane jako źródła informacji i miejsca świadczenia zintegrowanych usług bibliotecznych. Coraz częściej ma miejsce przekształcanie stron WWW z zamkniętych składowisk informacji w dynamiczne źródła treści i usług⁴⁹. Na podstawie analizy stron WWW przedstawiono usługi biblioteczne oferowane przez wybrane biblioteki akademickie.

Biblioteka Główna UMCS (dostęp: <http://www.bg.umcs.lublin.pl/nowa/>)

Regulamin udostępniania zbiorów Biblioteki Głównej UMCS określa zasady korzystania ze zbiorów bibliotecznych. Użytkownicy zobowiązani są do korzystania z usług biblioteki według następujących reguł:

„§ 4

Biblioteka wykonuje usługi reprograficzne polegające na skanowaniu, kopiowaniu dokumentów techniką fotograficzną i kserograficzną, z uwzględnieniem przepisów ustawy z dn. 4.02.1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. z 2005 r., nr 164, poz. 1365 z późn. zm.).

⁴⁶ Por. Biblioteki i ich klienci: między płatnym a bezpłatnym komunikowaniem się w erze zasobów cyfrowych i sieci. 15. Jubileuszowa Międzynarodowa Konferencja Naukowo-Edukacyjna. Kraków, 1–2 czerwca 2009 r. Oficjalna strona WWW konferencji: <http://www.inib.uj.edu.pl/konfer/jubilco/index.html> [dostęp: 15.08.2009]; *Przestrzeń informacyjna biblioteki akademickiej: tradycja i nowoczesność. X Ogólnopolska Konferencja Bibliotek Szkół Wyższych Niepaństwowych. Toruń, 9–11 czerwca 2008 r.* Oficjalna strona WWW konferencji: http://www.wsb.torun.pl/wwwTorun/bibliotekaTor_konferencja.xml [dostęp: 15.08.2009]; II Międzynarodowa Bałtycka Konferencja Zarządzanie i Organizacja Bibliotek pod hasłem: Elektroniczny wizerunek biblioteki. Gdańsk, 21 listopada 2007 r. Więcej informacji na stronie: http://www.biblioteka.atencum.edu.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=122&Itemid=148&PHPSESSID=78499bc3c7ca3c6600538f6d5cccdf4 [dostęp: 15.08.2009].

⁴⁷ Por. R. Sapa, *Benchmarking w doskonaleniu serwisów WWW bibliotek akademickich*, Kraków 2005; D. Sawicka, *Funkcje witryny internetowej biblioteki akademickiej*, „Praktyka i Teoria Informacji Naukowej i Technicznej” 2005, nr 1, s. 13–19.

⁴⁸ A. Aniszewska, K. Kant, *Metody komunikacji elektronicznej między czytelnikiem a bibliotekarzem*. W: *Elektroniczny wizerunek biblioteki*, red. M. Wojcicchowska, Gdańsk 2008, s. 52–53.

⁴⁹ Por. M. Roźniakowska, *Postęp technologiczny w IT a wymiana informacji w społeczeństwie opartym na wiedzy – wstęp do problematyki. IX Krajowe Forum Informacji Naukowej i Technicznej. Zakopane, 25–28 września 2007 [on-line]*, [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://www.ptin.org.pl/konferencje/9forum/rcpoz/rozniakowska.pdf>

§ 5

1. Korzystający ze zbiorów i usług Biblioteki UMCS są zobowiązani do szanowania udostępnianych im materiałów, warsztatu informacyjnego i wyposażenia i ponoszą odpowiedzialność za powstałe podczas korzystania z nich uszkodzenia.

§ 6

1. Biblioteka pobiera opłaty za wykonywane usługi w wysokości poniesionych kosztów wykonania usługi oraz pobiera opłaty za nieterminowy zwrot dzieła.

2. Cennik opłat ustala Rektor UMCS na wniosek Dyrektora Biblioteki. [...]

§ 36

Nieprzestrzeganie niniejszego Regulaminu przez czytelnika może spowodować ograniczenie lub pozbawienie go prawa do korzystania z usług Biblioteki”⁵⁰.

Usługi w zakresie informacji naukowej świadczone przez Bibliotekę obejmują:

„– udzielanie informacji o zbiorach Biblioteki UMCS i innych bibliotek krajowych i zagranicznych;

– pomoc w poszukiwaniach bibliograficznych i rzeczowych w oparciu o drukowane i elektroniczne źródła informacji zgromadzone w Bibliotece Głównej lub dostępne poprzez sieć Internet;

– wykonywanie kwerend bibliograficznych dla samodzielnych pracowników nauki;

– analizy cytowań na podstawie posiadanych baz danych: Science Citation Index i Chemistry Citation Index (wykonywane są na podstawie pełnej bibliografii danego autora)”⁵¹.

Na stronie WWW Biblioteki Głównej UMCS zamieszczono cennik usług⁵².

Biblioteka Jagiellońska (dostęp: <http://www.bj.uj.edu.pl/>)

Zasady udostępniania przedstawiono na stronie WWW biblioteki w następujących katalogach:

a) Zasady udostępniania (Załącznik nr 1 do § 5 Regulaminu Biblioteki Jagiellońskiej);

b) Załączniki do zasad udostępniania (deklaracje, poręczenia);

c) Nieterminowy zwrot lub zagubienie dzieła;

d) Komputery w BJ (przepisy porządkowe dla korzystających z komputerów w Bibliotece Jagiellońskiej);

e) Wypożyczalnia Międzybiblioteczna (szczegółowe zasady korzystania z Wypożyczalni Międzybibliotecznej);

⁵⁰ Regulamin udostępniania zbiorów Biblioteki Głównej UMCS. Załącznik nr 1 do Zarządzenia Rektora UMCS nr 19/2008 z dnia 12 maja 2008 r. [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://www.bg.umcs.lublin.pl/nowa/regulam.php>

⁵¹ Biblioteka Główna UMCS. Katalog: *Usługi informacyjne* [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://www.bg.umcs.lublin.pl/nowa/infor.php>

⁵² Biblioteka Główna UMCS. Katalog: *Cennik usług BG UMCS* [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://www.bg.umcs.lublin.pl/nowa/cennik.php>

f) Czytelnia Rękopisów (Załącznik nr 2 do Regulaminu Biblioteki Jagiellońskiej. Przepisy porządkowe dla korzystających z Czytelni Rękopisów. Aktualizacja: 31 lipca 2007 r.);

g) Czytelnia starych druków (Załącznik nr 3 do Regulaminu Biblioteki Jagiellońskiej. Przepisy porządkowe dla korzystających z Czytelni Starych Druków. Aktualizacja: 31 lipca 2007 r.);

h) Czytelnia Zbiorów Specjalnych (Załącznik nr 4 do Regulaminu Biblioteki Jagiellońskiej. Przepisy porządkowe dla korzystających z Czytelni Zbiorów Specjalnych. Aktualizacja: 31 lipca 2007 r.);

i) Separatki (Regulamin separatek)⁵³.

Według powyższych zasad „korzystanie ze zbiorów Biblioteki jest bezpłatne. Czytelnik jest jednak zobowiązany do pokrycia kosztów związanych z corocznym wpisem do Biblioteki. Płatne są usługi reprograficzne, kwerendy na zamówienie, zagraniczne wypożyczanie międzybiblioteczne, prawo do reprodukcji i inne. Szczegółowe zasady reguluje Cennik usług specjalnych Biblioteki Jagiellońskiej” (§ 7)⁵⁴.

Cennik usług specjalnych obejmuje:

- 1) filmowanie pomieszczeń;
- 2) wynajmowanie pomieszczeń;
- 3) udostępnianie obiektów do reprodukcji lub filmowania;
- 4) wykonywanie prac reprograficznych:
 - usługi fotochemiczne,
 - zdjęcia cyfrowe dla celów wydawniczych,
 - usługi kserograficzne,
 - skanowanie,
 - wydruki;
- 5) konserwację masową;
- 6) opracowywanie kwerend;
- 7) usługi Wypożyczalni Międzybibliotecznej;
- 8) zasady ogólne⁵⁵.

W *Słowniku terminów przydatnych przy korzystaniu ze zbiorów*, zamieszczonym na stronie WWW biblioteki, podano szczegółowe zasady świadczenia usług reprograficznych⁵⁶.

⁵³ Biblioteka Jagiellońska. Katalog: *O udostępnianiu [on-line]*, [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://www.bj.uj.edu.pl/>

⁵⁴ Zasady udostępniania zbiorów w Bibliotece Jagiellońskiej. Załącznik nr 1 do § 5 Regulaminu Biblioteki Jagiellońskiej. Obowiązują od 1 października 2002 r. Zaopiniowane przez Radę Biblioteczną na posiedzeniu w dniu 24 września 2002 r., podpisane przez Rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego w dniu 30 września 2002 r. wraz z uzupełnieniami zaakceptowanymi przez Radę Biblioteczną na posiedzeniu w dniu 13 września 2004 r. Zaktualizowane 31 lipca 2007 r. [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: http://www.bj.uj.edu.pl/zas/cennik_pl.pdf

⁵⁵ Cennik usług specjalnych Biblioteki Jagiellońskiej [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: http://www.bj.uj.edu.pl/zas/cennik_pl.pdf

⁵⁶ Biblioteka Jagiellońska. Katalog: *Słowniczek [on-line]*, [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: http://www.bj.uj.edu.pl/zas/slo1_pl.php

Biblioteka Uniwersytecka KUL (dostęp: <http://www.kul.lublin.pl/191.html>)

Regulamin Biblioteki Uniwersyteckiej KUL zawiera m.in. ustalenia:

„1. Zasady korzystania ze zbiorów Biblioteki Głównej i cennik usług bibliotecznych określa odrębny regulamin zatwierdzony przez Rektora na wniosek Dyrektora Biblioteki, zaopiniowany przez Radę Biblioteczną.

2. Regulaminy bibliotek specjalistycznych zatwierdza Rektor na wniosek Dyrektora Biblioteki, po zasięgnięciu opinii Rady Bibliotecznej” (§ 8).

Pracownicy Biblioteki Uniwersyteckiej są zobowiązani w szczególności do „realizowania zadań usługowych, organizacyjnych, dydaktycznych i naukowych wynikających z funkcji Biblioteki Uniwersyteckiej” (§ 14)⁵⁷.

W katalogu „Usługi”, dostępnym na stronie WWW biblioteki, zamieszczono zasady dotyczące kopiowania materiałów bibliotecznych, reprografii oraz dezynfekcji w komorze próżniowo-gazowej. Wysokość opłat za usługi biblioteczne reguluje Cennik usług bibliotecznych⁵⁸.

Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu (dostęp: <http://lib.amu.edu.pl/>)

Regulamin Systemu Biblioteczno-Informacyjnego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu stwierdza, że „Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu jest biblioteką główną Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. Jest ogólnouczelnianą jednostką organizacyjną działalności podstawowej o zadaniach usługowych, dydaktycznych i naukowych. Pełni funkcję ogólnodostępnej biblioteki naukowej” (§ 2, pkt 2).

„Za korzystanie z systemu biblioteczno-informacyjnego Uniwersytet może pobierać:

a. opłaty z tytułu: zapisu, corocznej aktualizacji zapisu, wydania karty bibliotecznej lub jej duplikatu, wydania biletu jednorazowego, kary za przekroczenie terminu zwrotu wypożyczonej pozycji, kaucji za wypożyczenie;

b. opłaty za świadczone usługi informacyjne, bibliograficzne, reprograficzne, wypożyczenia międzybiblioteczne, wypożyczenia materiałów audiowizualnych, zniszczenie, zagubienie lub uszkodzenie materiałów bibliotecznych.

2. Wysokość opłat ustala rada biblioteczna. Opłaty wchodzą w życie po ich zatwierdzeniu przez rektora” (§ 6, pkt 1, 2).

Pracownicy bibliotek systemu biblioteczno-informacyjnego zobowiązani są do:

„1. należytego wypełniania zadań związanych z powierzonym stanowiskiem,

2. realizowania zadań usługowych, naukowych, dydaktycznych i organizacyjnych [...]” (§ 24, pkt 1)⁵⁹.

⁵⁷ Regulamin Biblioteki Uniwersyteckiej KUL [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: http://www.kul.lublin.pl/art_10210.html

⁵⁸ Cennik Biblioteki Uniwersyteckiej KUL [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: http://www.kul.lublin.pl/art_12634.html

⁵⁹ Regulamin systemu biblioteczno-informacyjnego UAM [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://amu.edu.pl/biblioteki/data/biblioteka-uniwersytecka/r>

W Regulaminie udostępniania określono, że „godziny otwarcia poszczególnych agend Biblioteki są podane do wiadomości czytelników. O czasowym zawieszeniu działalności usługowej Biblioteki Uniwersyteckiej lub jej poszczególnych agend dyrekcja informuje użytkowników za pomocą stosownego komunikatu” (pkt 59)⁶⁰.

Wykaz opłat Biblioteki Uniwersyteckiej jest dostępny na stronie WWW Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu i obejmuje:

- 1) opłaty ogólne;
- 2) usługi Pracowni Mikrofilmowania i Digitalizacji Biblioteki Uniwersyteckiej;
- 3) digitalizację zbiorów specjalnych⁶¹.

Biblioteka Uniwersytecka oferuje następujące usługi *on-line*:

- zapytaj bibliotekarza;
- szkolenia z zakresu elektronicznych źródeł informacji;
- elektroniczne zamawianie książek w Bibliotece Uniwersyteckiej i Bibliotece Instytutu Historii;
- realizację zamówień na kserokopie materiałów z zasobu BU;
- lokalizację materiałów w katalogach bibliotek krajowych oraz zagranicznych;
- poszukiwania bibliograficzne, rzeczowe, faktograficzne w oparciu o zasoby informacyjne i katalog BU;
- weryfikację danych bibliograficznych do publikacji fachowych i prac naukowych;
- sporządzanie kwerend bibliograficznych;
- współpracę w zakresie kształtowania księgozbioru Biblioteki Uniwersyteckiej⁶².

Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu (dostęp: <http://www.bu.umk.pl/>)

Regulamin Udostępniania Zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, przyjęty uchwałą Senatu Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu z dnia 26 czerwca 2007 r., określa, że: „Biblioteka Uniwersytecka może pobierać opłaty za niektóre prace zlecone i usługi. Zakres tych prac oraz cennik usług ustala dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej, a zatwierdza rektor” (§ 6). „Czytelnicy korzystający z wypożyczalni międzybibliotecznych Biblioteki Uniwersyteckiej mogą być obciążeni kosztami usług” (§ 7)⁶³.

Katalog „Usługi i oferty” dostępny na stronie WWW biblioteki umożliwia korzystanie z podkatalogów: „Informacja”, „Wolny dostęp”, „Wypożyczalnia”, „Wypożyczalnia między-

⁶⁰ Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu. Regulamin Udostępniania [*on-line*], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://lib.amu.edu.pl/pomoc/w/regulamin.php>

⁶¹ Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Katalog: *Biblioteki* [*on-line*], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://amu.edu.pl/biblioteki/data/biblioteka-uniwersytecka/wykaz-opat>

⁶² Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu. Katalog: *Usługi* [*on-line*], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://lib.amu.edu.pl/uslugi/>

⁶³ Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu. Uchwała nr 61 Senatu Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu z dnia 26 czerwca 2007 r. Regulamin Udostępniania Zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu [*on-line*], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://www.bu.umk.pl/regulaminudo.pdf>

biblioteczna”, „Czytelnie”, „Usługi *on-line*”, „Komputery w Bibliotece”, „Usługi techniczne”, „Szkolenia”, „Zwiedzanie Biblioteki”, „Program Absolwent” oraz „Cennik usług”⁶⁴.

„Biblioteka Uniwersytecka, chcąc ułatwić użytkownikom korzystanie z oferowanych serwisów, sukcesywnie powiększa zakres usług realizowanych przy pomocy poczty elektronicznej. Realizacja usługi następuje po wypełnieniu odpowiedniego formularza:

- powiadomimy o terminie zwrotu książek,
- przedłuż termin zwrotu książek,
- sprawdź konto,
- kontakt z oddziałami biblioteki,
- zapytaj bibliotekarza,
- zamów kopię cyfrową”⁶⁵.

Usługi techniczne obejmują usługi świadczone przez Biuro Digitalizacji, pracownię kserograficzną „Presto”, korzystanie z pokoju pracy grupowej oraz wynajem sali konferencyjnej⁶⁶.

Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie (dostęp: <http://www.buw.uw.edu.pl/>)

Regulamin korzystania ze zbiorów określa, że „korzystanie ze zbiorów i usług Biblioteki jest bezpłatne. Użytkownik pokrywa jednak koszty określone w cenniku usług i opłat specjalnych wprowadzonym zarządzeniem Dyrektora BUW. W szczególności obejmuje to koszty:

- 3.1. wytwarzania zamówionych dokumentów wtórnych, tj. kopii kserograficznych, fotograficznych i cyfrowych, wydruków komputerowych,
- 3.2. wykonania karty bibliotecznej ze zdjęciem,
- 3.3. użytkowania oprogramowania niezwiązanego bezpośrednio z działalnością informacyjną,
- 3.4. obsługi konta kaucyjnego,
- 3.5. związane z realizacją wypożyczeń międzybibliotecznych,
- 3.6. kary za przetrzymanie wypożyczonych książek”⁶⁷.

Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie wydaje dwa rodzaje kart bibliotecznych: uprawniające do korzystania ze zbiorów na miejscu oraz do korzystania ze zbiorów na miejscu i ich wypożyczania poza bibliotekę. Kartę uprawniającą do korzystania ze zbiorów na miejscu i wypożyczania mają prawo otrzymać:

„13.1. bez kaucji pieniężnej:

13.1.1. pracownicy UW, również emerytowani;

13.1.2. studenci, wolni słuchacze i doktoranci wszystkich rodzajów studiów prowadzonych w UW oraz słuchacze studiów podyplomowych;

⁶⁴ Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu. Katalog: *Usługi i oferty [on-line]*, [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: http://www.bu.umk.pl/uslugi_oferty.html

⁶⁵ Tamże.

⁶⁶ Tamże.

⁶⁷ Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie. Regulamin korzystania ze zbiorów *[on-line]*, [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: http://www.buw.uw.edu.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=120&Itemid=83

13.1.3. nauczyciele akademicki szkół wyższych spoza Warszawy odbywający staż naukowy w UW;

13.1.4. profesorowie i doktorzy habilitowani spoza UW zamieszkali w Warszawie;

13.1.5. biblioteki jednostek organizacyjnych Uniwersytetu Warszawskiego (konto zbiorowe);

13.1.6. inne biblioteki za zgodą kierownika Oddziału Udostępniania i Informacji Naukowej;

13.1.7. członkowie innych, ograniczonych liczbowo, grup wymienionych każdorazowo w Zarządzeniu Dyrektora;

13.2. po wniesieniu kaucji pieniężnej w wyjątkowych wypadkach, za zgodą kierownika Oddziału Udostępniania i Informacji Naukowej, osoby, które udokumentują działalność naukową i mieszkają w Warszawie. Konto kaucyjne jest ważne przez jeden rok. Zwrot kaucji, po potrąceniu opłat za prowadzenie konta, następuje po uregulowaniu zobowiązań wobec Biblioteki. Wysokość kaucji oraz opłat za prowadzenie konta określa cennik usług BUW [...]. Duplikat karty bibliotecznej można otrzymać po złożeniu pisemnego oświadczenia o jej zagubieniu lub zniszczeniu. Koszt wydania duplikatu karty określa cennik usług BUW” (pkt 16)⁶⁸.

Czytelnik ponosi karę pieniężną za przetrzymanie wypożyczonych materiałów. „Nieotrzymanie terminu zwrotu pociąga za sobą:

45.1. zawieszenie w prawach korzystania z Wypożyczalni do czasu uregulowania zobowiązań wobec Biblioteki;

45.2. karę pieniężną określoną w cenniku usług i opłat specjalnych BUW, nie większą jednak za jeden miesiąc niż średnia wartość jednej książki zakupionej w ubiegłym roku [...]. Koszty sprowadzania dzieł określa cennik usług BUW” (pkt 60)⁶⁹.

W katalogu „Usługi”, dostępnym na stronie WWW biblioteki, wymieniono następujące rodzaje usług: reprograficzne, wypożyczanie międzybiblioteczne, zwiedzanie oraz wynajem sal, a także umieszczono tam cennik⁷⁰.

Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu (dostęp: <http://www.bu.uni.wroc.pl/>)

Zarządzenie nr 71/2003 Rektora Uniwersytetu Wrocławskiego z dnia 8 sierpnia 2003 r. wprowadzające Regulamin Udostępniania Zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu określa zasady korzystania z usług Biblioteki:

„§ 2

Prawo do korzystania z usług Biblioteki mają:

1/ użytkownicy indywidualni,

⁶⁸ Tamże.

⁶⁹ Tamże.

⁷⁰ Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie. Katalog: *Usługi [on-line]*, [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: http://www.buw.uw.edu.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=241&Itemid=146

- 2/ biblioteki zakładowe Uniwersytetu Wrocławskiego,
- 3/ biblioteki uprawnione do wypożyczeń międzybibliotecznych,
- 4/ biblioteki i instytucje organizujące wystawy książek. [...]

§ 7

Biblioteka Uniwersytecka świadczy odpłatne usługi wymienione w Załączniku nr 1 do niniejszego Regulaminu oraz odpłatne usługi reprograficzne. Czytelnie przyjmują złożone na odpowiednim formularzu zamówienia na następujące usługi reprograficzne:

1) reprodukcje, jeżeli nie jest to sprzeczne z obowiązującym prawem autorskim i pozwala na to stan dzieła, wykonuje się ze zbiorów Biblioteki oraz dzieł sprowadzonych drogą wypożyczenia międzybibliotecznego;

2) z rękopisów, starych druków, zabytkowych map, gazet śląskich dużego formatu zabezpieczonych na mikrofilmach wykonuje się kopie mikrofilmowe, mikroprinterowe lub kopie na nośniku elektronicznym (CD). Z wyżej wymienionych zbiorów nie zabezpieczonych wcześniej na mikrofilmach nie wykonuje się odbitek kserograficznych, a tylko mikrofilmy. Za wykonanie reprodukcji z materiałów podlegających szczególnej ochronie, cymeliów, pobiera się dodatkową opłatę;

3) uzyskanie reprodukcji ze zbiorów specjalnych nie jest jednoznaczne z uzyskaniem zgody na jej publikację. Publikowanie reprodukcji z tych zbiorów wymaga pisemnej zgody i jest odpłatne. Dyrektor Biblioteki wydaje zgodę oraz ustala wysokość opłaty [...];

4) zamówione przez czytelnika mikrofilmy, odbitki fotograficzne, kopie mikroprinterowe, odbitki kserograficzne, itp. wykonuje Pracownia Reprograficzna «Na Piasku» przy ul. Św. Jadwigi 3/4 [...];

5) usługi reprograficzne są płatne według aktualnego cennika⁷¹.

W rozdz. II Regulaminu zawarto zasady udostępniania zbiorów w czytelnich. „Do korzystania z usług czytelnicy są uprawnione osoby pełnoletnie; także uczniowie szkół średnich – po uzyskaniu zgody Dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej lub kierowników poszczególnych Oddziałów” (pkt 1)⁷².

Na stronie WWW Biblioteki czytamy: „Biblioteka Uniwersytecka przywiązuje szczególną rolę do różnorodności form i jakości świadczonych usług”⁷³. Należą do nich: tradycyjne formy usług bibliotecznych, związane z udostępnianiem zbiorów, usługi informacyjne, usługi związane z zabezpieczaniem zbiorów (mikrofilmowanie, digitalizacja) oraz ich konserwacja, działalność szkoleniowo-dydaktyczna i popularyzatorska.

⁷¹ Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu. Obwieszczenie Rektora Uniwersytetu Wrocławskiego z dnia 16 lutego 2009 r. w sprawie ogłoszenia tekstu jednolitego Zarządzenia nr 71/2003 Rektora Uniwersytetu Wrocławskiego z dnia 8 sierpnia 2003 r. wprowadzającego Regulamin Udostępniania Zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu [*on-line*], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://www.bu.uni.wroc.pl/obuwrt/regulam.html#rozd7>

⁷² Tamże.

⁷³ Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu. Katalog: *Usługi* [*on-line*], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://www.bu.uni.wroc.pl/uslugi/>

W Załączniku nr 1 do Regulaminu Udostępniania wymieniono usługi dodatkowe świadczone przez Bibliotekę Uniwersytecką. Są to:

„1) filmowanie i fotografowanie pomieszczeń lub wykorzystanie wnętrza do filmowania (bez względu na stosowaną technikę), wymaga pisemnej zgody Dyrektora. Wysokość ceny określona jest każdorazowo przez Dyrektora w zależności od: klasy pomieszczenia, uciążliwości zadania, charakteru przedsięwzięcia, rodzaju instytucji zamawiającej usługę. Nie pobiera się opłat za filmowanie i fotografowanie pomieszczeń dla potrzeb informacji lub promocji Uniwersytetu Wrocławskiego;

2) wynajmowanie pomieszczeń. Wysokość opłat za wynajęcie Sali Malinowej i Marmurowej na wystawy, pokazy, uroczystości, aukcje, itp., jest określana każdorazowo przez Dyrektora Biblioteki. Stawki za wynajmowanie innych pomieszczeń są regulowane w zależności od powierzchni i od uciążliwości zadania. Do ceny dolicza się opłaty za sprzątanie;

3) udostępnianie zbiorów do programów i publikacji prasowych. Autorzy programów TV i publikacji prasowych uzyskują zgodę na korzystanie ze zbiorów po przedstawieniu kierownikowi właściwego Oddziału listy wybranych obiektów i wniesieniu ustalonej opłaty. W przypadku braku scenariusza wybór i przygotowanie materiałów bibliotecznych przez bibliotekarza jest dodatkowo odpłatne, a wysokość opłat uzależniona jest od nakładu pracy;

4) kwerendy. W przypadku szczególnie pracochłonnych kwerend pobierana jest opłata w wysokości uzależnionej od czasu przeznaczonego na ich opracowanie”⁷⁴.

Udostępnianie elektronicznych źródeł informacji polega na:

- wyszukiwaniu informacji w bazach elektronicznych udostępnianych lokalnie: wejście do bazy, wyszukiwanie w bazie przez bibliotekarza;
- wyszukiwaniu informacji w licencjonowanych serwisach informacyjnych typu *on-line*: wyszukiwanie w bazie przez bibliotekarza (opłata za każde rozpoczęte pół godziny pracy). Biblioteka pobiera opłaty za nośniki informacji: wydruki, dyskiety i płyty CD-ROM (nośnik i nagranie) oraz za każdy wyszukany opis bibliograficzny⁷⁵.

Biblioteka Uniwersytetu Gdańskiego (dostęp: <http://www.bg.univ.gda.pl/>)

Na stronie WWW Biblioteki Uniwersytetu Gdańskiego jest dostępny katalog Regulaminu i zarządzenia, w którym zamieszczono:

- Cennik usług bibliotecznych i opłat pobieranych w BUG,
- Instrukcję Udostępniania Zbiorów Biblioteki Uniwersytetu Gdańskiego,
- Przepisy porządkowe obowiązujące w Bibliotece Głównej UG,
- Regulamin Biblioteki Uniwersytetu Gdańskiego,

⁷⁴ Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu. Załącznik nr 1 do Regulaminu Udostępniania Zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://www.bu.uni.wroc.pl/obuwr/regulam.html#rozd7>

⁷⁵ Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu. Cennik usług informacyjnych świadczonych przez Bibliotekę Uniwersytecką we Wrocławiu [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://www.bu.uni.wroc.pl/uslugi/ccnniki.html>

- Regulamin udostępniania,
- Zasady korzystania z Pokoju Pracy Indywidualnej,
- Zasady korzystania z Pokoju Pracy Grupowej,
- Zasady udostępniania nie opublikowanych prac doktorskich⁷⁶.

Regulamin Biblioteki Uniwersytetu Gdańskiego przyjęty Uchwałą nr 3/07 Senatu Uniwersytetu Gdańskiego z dnia 25 stycznia 2007 roku stwierdza, że „Biblioteka Uniwersytetu Gdańskiego jest jednostką ogólnouniwersytecką, pełni funkcje biblioteki naukowej, prowadzi działalność usługową, naukową i dydaktyczną” (p. 1). Realizacją zadań usługowych kieruje dyrektor (§ 7 p. 3). „Cenniki usług bibliotecznych wprowadza zarządzeniem Rektor na wniosek dyrektora” (§ 12 p. 2). „Pracownicy Biblioteki UG zobowiązani są do realizowania zadań usługowych, organizacyjnych, dydaktycznych i naukowych bibliotek [...]”⁷⁷.

Cennik usług bibliotecznych i opłat pobieranych w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Gdańskiego w roku akademickim 2008/2009 wymienia zakres świadczonych usług:

- opłaty za kartę biblioteczną (za wystawienie karty bibliotecznej, za wystawienie duplikatu, za prolongatę konta);
- opłata za korzystanie z wypożyczalni przez użytkowników niezwiązanych z państwowymi uczelniami Trójmiasta;
- roczna opłata członkowska za abonament w Bibliotece Brytyjskiej (normalna, zniżkowa, przysługująca emerytom, rencistom i studentom, za odnowienie abonamentu);
- opłata za przetrzymanie (książki, kasety, płyty);
- opłaty związane z wypożyczaniem międzybibliotecznym (koszt opłat pocztowych za sprowadzenie dokumentu z zagranicy, opłata ustalona przez bibliotekę wypożyczającą za wypożyczenie dokumentu, opłata za odbitki kserograficzne zamawianego dokumentu);
- usługi komputerowe (opłaty za wydruk z baz danych, za wydruk z własnego nośnika danych dla celów dydaktycznych – tylko w Bibliotece Głównej i Bibliotece Ekonomicznej, za skanowanie formatu A4, za skanowanie dokumentów ze zbiorów specjalnych); w wypadku obiektów o szczególnej wartości bibliotecznej (stare druki, unikatowe mapy i grafiki, rękopisy), cenę ustala dyrektor biblioteki;
- opłaty za usługi introligatorskie: za oprawę pracy magisterskiej i doktorskiej, za oprawę czasopism i gazet, za oprawę książki (w zależności od formatu i zniszczenia), za oprawę broszurową, za termobindowanie, za oprawę grzbietową, za oprawy różne – cena każdorazowo ustalana w zależności od rodzaju oprawy);
- opłata za wypożyczanie gablot wystawowych;
- inne (opłata za zagubienie numerka z szatni lub czytelní, za zagubienie lub zniszczenie karty dostępowej do pokoju pracy indywidualnej lub zbiorowej, za zakup torebki foliowej na materiał własny)⁷⁸.

⁷⁶ Biblioteka UG. Katalog: *Regulaminy i zarządzenia [on-line]*, [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://www.bg.univ.gda.pl/pl/info/riz.html>

⁷⁷ Biblioteka UG. Regulamin Biblioteki Uniwersytetu Gdańskiego [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://www.bg.univ.gda.pl/pl/info/rcgulamin-BUG.html>

⁷⁸ Biblioteka UG. Cennik usług bibliotecznych i opłat pobieranych w BUG [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: http://www.bg.univ.gda.pl/pl/info/cennik_uslug.html

Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego (dostęp: <http://www.lib.uni.lodz.pl/>)

Regulamin korzystania ze zbiorów Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego określa zasady korzystania z wolnego dostępu, celek pracy indywidualnej, czyteln i pracowni specjalnych oraz wypożyczalni. Niektóre usługi BUŁ są płatne według obowiązującego cennika (pkt 46). W rozdz. VI wymieniono usługi reprograficzne: mikrofilmy, skany, kserokopie, fotografię reprodukcyjne i reportażowe. Usługi reprograficzne są odpłatne (pkt 59). Rozdział VIII zawiera instrukcję w sprawie udostępniania prac doktorskich (pkt 79)⁷⁹.

Cennik usług w Bibliotece Uniwersytetu Łódzkiego obejmuje:

- aktywację elektronicznej karty bibliotecznej (w tym 7% VAT);
- kaucję za I wolumin (nie dotyczy pracowników i studentów UŁ);
- opłatę za zagubienie dzieła (od trzykrotnej do dziesięciokrotnej ceny antykwarycznej);
- opłaty za usługi informacyjne (sprowadzenie materiałów bibliotecznych krajowych i zagranicznych);
- usługi ksero⁸⁰.

W katalogu „Usługi”, zamieszczonym na stronie WWW biblioteki, wymieniono następujące rodzaje usług: Internet bezprzewodowy, skanowanie i mikrofilmowanie materiałów bibliotecznych i własnych, usługi kserograficzne (kserokopie artykułów z materiałów bibliotecznych i własnych, samoobsługowe kserokopiarki)⁸¹.

Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego (dostęp: <http://www.bg.us.edu.pl/>)

Regulamin udostępniania zbiorów w systemie biblioteczno-informacyjnym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach określa, że „Biblioteki Uniwersytetu pobierają opłaty za następujące prace i usługi:

1. wydanie karty bibliotecznej i jej duplikatu,
2. obsługę konta kaucyjnego,
3. wysyłanie monitów i nieterminowy zwrot wypożyczonych dokumentów,
4. usługi związane z realizacją wypożyczeń międzybibliotecznych,
5. wytwarzanie kopii kserograficznych, cyfrowych oraz wydruków komputerowych,
6. usługi informacyjne zlecone przez instytucje lub osoby prywatne,
7. inne usługi zgodnie z postanowieniem ust. 2.

Cennik opłat obowiązujący dla całego systemu biblioteczno-informacyjnego Uniwersytetu ustala Dyrektor BUŚ odrębnym zarządzeniem w uzgodnieniu z Kwestorem” (§ 3

⁷⁹ Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego. Regulamin korzystania ze zbiorów Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://www.lib.uni.lodz.pl/infobul/bulregul.html>

⁸⁰ Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego. Cennik usług w Bibliotece Uniwersytetu Łódzkiego [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://www.lib.uni.lodz.pl/infobul/bulregul.html>

⁸¹ Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego. Katalog: *Usługi* [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://www.lib.uni.lodz.pl/infobul/uslugi.html>

pkt 2)⁸². Cennik opłat obowiązujący dla całego systemu biblioteczno-informacyjnego jest dostępny na stronie WWW Biblioteki Uniwersytetu Śląskiego⁸³.

W katalogu Usługi zamieszczono informacje o kopiowaniu, przeszukiwaniu baz danych, digitalizacji zbiorów, wypożyczeniach międzybibliecznych oraz szkoleniach. Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego oferuje różne formy kopiowania i nagrywania materiałów: kserowanie, wydruki, nagrywanie danych, skanowanie i fotografowanie. Wykonuje kwerendy bibliograficzne, wyszukiwanie cytowań i zestawienia wskaźnika Impact Factor na zlecenie instytucji lub osób. Oferuje usługę dostarczania czytelnikom cyfrowych kopii materiałów bibliecznych. Prowadzi zajęcia dla studentów, doktorantów oraz pracowników naukowych w zakresie korzystania ze źródeł elektronicznych rozpowszechnianych w sieci Uniwersytetu Śląskiego⁸⁴.

Wnioski i podsumowanie

Analiza aktów prawnych regulujących formę i odpłatność usług bibliecznych upoważnia do stwierdzenia, że podstawowe znaczenie ma zasada, iż zbiory biblieczne powinny być udostępniane nieodpłatnie. Odstępstwa od tej zasady są nieliczne, a pochodzące z nich wpływy nie powinny przekraczać kosztów wykonania usługi bibliecznej. Tendencje stosowania zasad ekonomicznych do działalności bibliotek stwarzają dla nich zagrożenia, ale można je usunąć na gruncie prawa.

Warunki, na jakich użytkownicy mogą korzystać z usług bibliecznych, ulegają zmianie. Wątpliwości budzą ustalenia dotyczące opłat za karty biblieczne, za zwłokę w zwrocie materiałów bibliecznych, pobieranie kaucji. Uzasadnień i komentarzy wymagają usługi kopiowania książek, udostępniania kopii zamiast oryginału, wypożyczania płyt kompaktowych w bibliotece.

Stosowanie i interpretacja przepisów prawa autorskiego nabierają szczególnego znaczenia w związku z powstaniem i rozwojem bibliotek cyfrowych. W styczniu 2008 r. w sieci Internet dostępnych było ponad 130 000 obiektów cyfrowych pochodzących z 18 polskich bibliotek cyfrowych⁸⁵ (obecnie Federacja Bibliotek Cyfrowych udostępnia 281

⁸² Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego. Regulamin udostępniania zbiorów w systemie biblieczno-informacyjnym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Załącznik nr 1 do Uchwały nr 68 Senatu UŚ z dnia 26 czerwca 2007 r. [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: http://www.bg.us.edu.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=36&Itemid=19

⁸³ Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego. Cennik [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: http://www.bg.us.edu.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=42:cennik-a&catid=9:regulaminy-k&Itemid=19

⁸⁴ Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego. Katalog: *Usługi* [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: http://www.bg.us.edu.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=228&Itemid=13

⁸⁵ Interpelacja nr 986 w sprawie rozwoju bibliotek cyfrowych w Polsce. Zgłaszający: W. Dzikowski; Odpowiadający: T. Merta – podsekretarz stanu w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/2df80fc4116b3f62c12573bc003cb40d/cf676398dad6193c12573f000443ff1?OpenDocument>

544 publikacji⁸⁶). Powszechna dostępność oraz dbałość o respektowanie prawa są wyzwaniem dla podmiotów tworzących biblioteki cyfrowe. „Problemy związane z powszechnym udostępnianiem oraz restrykcjami prawa autorskiego w kontekście budowy społeczeństwa informacyjnego, równouprawnienia w dostępie do wiedzy i nauki są przedmiotem troski zarówno państwa polskiego, jak i oficjalnych gremiów europejskich”⁸⁷.

Usługi oferowane na stronach WWW bibliotek akademickich obejmują udostępnianie (także udostępnianie elektronicznych źródeł), usługi informacyjne i reprograficzne, digitalizację zbiorów. Do grupy usług specjalnych należą m.in.: filmowanie i wynajmowanie pomieszczeń, udostępnianie obiektów do reprodukcji lub filmowania, dezynfekcja w komorze próżniowo-gazowej. Proponowane są usługi *on-line* (powiadamanie o terminie zwrotu książek, przedłużanie terminu zwrotu książek, sprawdzanie kont, zamawianie kopii cyfrowych) oraz usługi techniczne (digitalizacja, usługi kserograficzne, korzystanie z pokojów pracy grupowej, wynajem sal konferencyjnych). Usługi w zakresie informacji naukowej obejmują: udzielanie informacji o zbiorach zgromadzonych w bibliotece oraz w innych bibliotekach krajowych i zagranicznych, pomoc w poszukiwaniach bibliograficznych i rzeczowych w oparciu o drukowane i elektroniczne źródła informacji, wykonywanie kwerend bibliograficznych, analizę cytowań na podstawie posiadanych baz danych, działalność szkoleniowo-dydaktyczną. 8 z 10 bibliotek akademickich zamieszcza na stronie domowej WWW katalog „Usługi” („Usługi i oferty”, „Usługi informacyjne”, „Usługi *on-line*”). Jedna z bibliotek udostępnia *Słownik terminów przydatnych przy korzystaniu ze zbiorów*, wszystkie zamieszczają regulamin korzystania ze zbiorów oraz cennik usług.

Oferta usług rozszerza się mimo kłopotów finansowych bibliotek. Koncepcja Biblioteki 2.0 wprowadza partycypacyjny model usług bibliotecznych. Struktura nowoczesnej biblioteki powinna umożliwiać: 1) poszukiwanie, gromadzenie, selekcję i opracowanie propozycji nowych usług, usprawnianie usług już oferowanych oraz rezygnację z tych, które się nie sprawdziły, 2) projektowanie i planowanie wprowadzania w życie pomysłów i propozycji, 3) systematyczną ocenę (ewaluację) wprowadzonych zmian⁸⁸. Współczesna biblioteka powinna być instytucją dynamiczną, poddającą się ocenie swoich klientów i pozwalającą im współkształtować oferowane zasoby i usługi.

Bibliografia

- Aniszewska A., Kant K., *Metody komunikacji elektronicznej między czytelnikiem a bibliotekarzem*. W: *Elektroniczny wizerunek biblioteki*, red. M. Wojciechowska, Gdańsk 2008, s. 52–53.
- Barta J., Markiewicz R., *Prawo autorskie*, t. 1–3, Warszawa 2005.

⁸⁶ Federacja Bibliotek Cyfrowych [*on-line*], [dostęp: 7.09.2009], tryb dostępu: <http://fbc.pionier.net.pl/owoc>

⁸⁷ Odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego – z upoważnienia ministra – na interpelację nr 986 w sprawie rozwoju bibliotek cyfrowych w Polsce [*on-line*], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/main/5A954AFA>

⁸⁸ A. Koszowska, *Biblioteka 2.0 – partycypacyjny model usług bibliotecznych (recenzja)* [*on-line*], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://blog.biblioteka20.pl/?p=76>; por. M.E. Casey, L.C. Savastinuk, *Library 2.0. A guide to participatory library service*, Medford 2007.

- Barta J., Markiewicz R., *Prawo autorskie*, Warszawa 2008.
- Barta J., Markiewicz R., *Prawo autorskie i prawa pokrewne*, Warszawa 2008.
- Biblioteka Główna UMCS, strona domowa [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://www.bg.umcs.lublin.pl/nowa/>
- Biblioteka Jagiellońska, strona domowa [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://www.bj.uj.edu.pl/>
- Biblioteka Uniwersytecka KUL, strona domowa [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://www.kul.lublin.pl/191.html>
- Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu, strona domowa [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://lib.amu.edu.pl/>
- Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu, strona domowa [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://www.bu.umk.pl/>
- Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, strona domowa [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://www.buw.uw.edu.pl/>
- Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, strona domowa [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://www.bu.uni.wroc.pl/>
- Biblioteka Uniwersytetu Gdańskiego, strona domowa [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://www.bg.univ.gda.pl/>
- Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego, strona domowa [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://www.lib.uni.lodz.pl/>
- Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego, strona domowa [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://www.bg.us.edu.pl/>
- Biblioteki i ich klienci: między płatnym a bezpłatnym komunikowaniem się w erze zasobów cyfrowych i sieci. 15. Jubileuszowa Międzynarodowa Konferencja Naukowo-Edukacyjna. Kraków, 1-2 czerwca 2009 r. Oficjalna strona WWW konferencji: <http://www.inib.uj.edu.pl/konfer/jubilco/index.html> [dostęp: 15.08.2009].
- Biliński L., *Prawo biblioteczne na co dzień*, Warszawa 2006.
- Biliński L., *Prawo biblioteczne na co dzień. Poprawki i uzupełnienia*, Warszawa 2006.
- Casey M.E., Savastinuk L.C., *Library 2.0. A guide to participatory library service*, Medford 2007.
- Cisek R., *Uwagi o ostatniej nowelizacji ustawy o świadczeniu usług drogą elektroniczną* [dokument elektroniczny], Wrocław 2008.
- Deklaracja Berlińska w sprawie otwartego dostępu do wiedzy w naukach ścisłych i humanistyce [2003 r.], „EBIB. Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy” 2005, nr 2 [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://ebib.oss.wroc.pl/2005/63/deklaracja.php>
- Deklaracja w sprawie Bibliotek, Ośrodków Informacji i Wolności Intelektualnej sporządzona w Glasgow [2002 r.], „EBIB. Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy” 2005, nr 2 [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://ebib.oss.wroc.pl/2005/63/glasgow.php>
- Dyrektiva Parlamentu Europejskiego i Rady nr 2001/29/WE z dnia 22 maja 2001 r. w sprawie harmonizacji niektórych aspektów prawa autorskiego i praw pokrewnych w społeczeństwie informacyjnym [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:17:01:32001L0029:PL:PDF>
- Dyrektiva Rady Wspólnot Europejskich nr 92/100 z dnia 19 listopada 1992 r. dotycząca najmu i użyczenia raz określonych praw pokrewnych w zakresie własności intelektualnej [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:17:01:31992L0100:PL:PDF>
- Dyrektiva 2006/115/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 12 grudnia 2006 r. w sprawie prawa najmu i użyczenia oraz niektórych praw pokrewnych prawu autorskiemu w zakresie własności intelektualnej (wersja ujednolicona) [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:376:0028:0035:PL:PDF>
- Dyrektiva 98/34/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 22 czerwca 1998 r. ustanawiająca procedurę udzielania informacji w dziedzinie norm i przepisów technicznych oraz zasad dotyczących usług społecznych

- stwa informacyjnego [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:1998L0034:20070101:PL:PDF>
- EUR-Lex.europa.eu. Katalog: *PL Dostęp do aktów prawnych Unii Europejskiej* [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://eur-lex.europa.eu/pl/index.htm>
- Federacja Bibliotek Cyfrowych [on-line], [dostęp: 7.09.2009], tryb dostępu: <http://fbc.pionier.net.pl/owoc>
- Gola R., *Prawo autorskie. Komentarz dla praktyków*, Gdańsk 2008.
- Information behaviour of the researcher of the future, 11 January 2008* [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://www.bl.uk/news/pdf/googlegen.pdf>
- Instytut Prawa Własności Intelektualnej Uniwersytetu Jagiellońskiego, strona domowa [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://www.miks.uj.edu.pl/iwowi/>
- Interpelacja nr 986 w sprawie rozwoju bibliotek cyfrowych w Polsce. Zgłaszający: W. Dzikowski; Odpowiadający: T. Merta – podsekretarz stanu w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/2df80fc4116b3f62c12573bc003cb40d/cf676398dadb6193c12573f000443ff1?OpenDocument>
- Karpowicz A., *Autor – wydawca. Poradnik prawa autorskiego*, Warszawa 2009.
- Karta informacyjna o usługach bibliotecznych. Załącznik nr 1 do Zarządzenia nr 01/MBP/08 dyrektora MBP w Kraśniku z dnia 07.02.2008 r. w sprawie ustalenia jednolitego tekstu „Karty informacyjnej o usługach bibliotecznych MBP w Kraśniku” [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: http://bip.mbp.krasnik.pl/datadir/doc/bip_1202977672.pdf
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów – i 2010: biblioteki cyfrowe {SEC(2005) 1194} {SEC(2005) 1195} (Bruksela, 30.09.2005 COM(2005) 465 końcowy) [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0465:FIN:PL:PDF>
- Konarski X., *Komentarz do ustawy o świadczeniu usług drogą elektroniczną*, Warszawa 2004.
- Konferencja „Nowelizacja prawa autorskiego”, 3 4 lutego 2009, Sheraton Warsaw Hotel [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: http://www.cooperconferences.pl/pivot/UserFiles/File/newelizacja/newelizacja_broszura.pdf
- Konferencja „Programy komputerowe a prawo patentowe i autorskie” zorganizowana pod honorowym patronatem Wiceprezesa Rady Ministrów, Ministra Gospodarki Waldemara Pawlaka, odbyła się 20 lutego 2009 r. w Warszawie. Urząd Patentowy RP. Katalog: *Archiwum aktualności* [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://www.uprp.pl/Polski/Wiadomosci-i-ogloszenia/Aktualnosci/konferencja+komputery.htm>
- Koszowska A., *Biblioteka 2.0 – partycypacyjny model usług bibliotecznych (recenzja)* [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://blog.biblioteka20.pl/?p=76>
- Koszowska A., *Biblioteka 2.0 – usługi biblioteczne z wykorzystaniem technologii i narzędzi Web 2.0. VIII Ogólnopolska Konferencja Automatyzacja Bibliotek Publicznych. Warszawa, 26–28 listopada 2008 r.* [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://www.slideshare.net/Agak/biblioteka-20-uslugi-biblioteczne-z-wykorzystaniem-technologii-i-narzedzi-web-20-presentation>
- Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, strona domowa, Katalog: *Informatyzacja. Nowelizacja ustawy o świadczeniu usług drogą elektroniczną* [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: http://www.mswia.gov.pl/portal/pl/582/Nowelizacja_ustawy_o_swiadczeniu_uslug_droga_elektroniczna.html
- Norman S., *Dyrektywa Rady Europy dotycząca koordynacji pewnych aspektów prawa autorskiego i praw pokrewnych w społeczeństwie informacyjnym: omówienie*, „EBIB. Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy” 2003, nr 6 [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://ebib.oss.wroc.pl/2003/46/norman.php>
- Odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego – z upoważnienia ministra – na interpelację nr 986 w sprawie rozwoju bibliotek cyfrowych w Polsce [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/main/5A954AFA>
- Ogólnopolska konferencja „Prawo autorskie a współczesna praktyka”, 5–6 kwietnia 2006. [Materiały pokonferencyjne], Szczecin [2006].

Oświadczenie Rządowe z dnia 21 września 2007 r. w sprawie mocy obowiązującej Konwencji UNESCO w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego, sporządzonej w Paryżu dnia 20 października 2005 r. Dz.U. z 2007 r., nr 215, poz. 1586.

Program na rzecz ochrony praw autorskich i praw pokrewnych 2008–2010. Zespół do Spraw Przeciwdziałania Naruszeniom Prawa Autorskiego i Praw Pokrewnych, Warszawa 2008 [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: http://www.mkidn.gov.pl/cps/rdc/xbc/mkid/program_prawo_autorskie_2008_2010.pdf

Prawo autorskie na miarę XXI wieku: krok drugi. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Komisję Kultury i Środków Przekazu oraz Komisję Ustawodawczą 23 czerwca 2008 roku, oprac. Małgorzata Lipińska, Warszawa 2008.

Protokół ze spotkania nt. nowelizacji ustawy o świadczeniu usług drogą elektroniczną zorganizowanego przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji w dniu 6 kwietnia 2009 r. [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://cbke.prawo.uni.wroc.pl/static/events/SwierzczynskiMSWiA.pdf>

Przestrzeń informacyjna biblioteki akademickiej: tradycja i nowoczesność. X Ogólnopolska Konferencja Bibliotek Szkół Wyższych Nicipaństwowych. Toruń, 9–11 czerwca 2008 r. Oficjalna strona WWW konferencji: http://www.wsb.torun.pl/wwwTorun/bibliotekaTor_konferencja.xml [dostęp: 15.08.2009].

Raport dotyczący przestrzegania prawa autorskiego i praw pokrewnych w Polsce za rok 2008. Zespół do Spraw Przeciwdziałania Naruszeniom Prawa Autorskiego i Praw Pokrewnych, Warszawa 2009 [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: http://www.mkidn.gov.pl/cps/rdc/xbc/mkid/20090320_RAPORT_2009.pdf

Relacja z Konferencji „Prawo autorskie na miarę XXI wieku. Krok drugi”, Senat RP, Warszawa, 23.06.2008 r. Strona WWW Konsorcjum Przyjazne Prawo Autorskie [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://www.przyjazneprawoautorskie.pl/index.php?j=252>

Relacja z konferencji towarzyszącej KZD SBP „Nowoczesna biblioteka...”, Konstancin-Jeziorna, 29–30 maja 2009 r., „EBIB. Elektroniczna Biblioteka” – platforma cyfrowa SBP [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://www.cbib.info/content/view/2020/75/>

Rożniakowska M., *Postęp technologiczny w IT a wymiana informacji w społeczeństwie opartym na wiedzy – wstęp do problematyki. IX Krajowe Forum Informacji Naukowej i Technicznej. Zakopane, 25–28 września 2007* [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://www.ptin.org.pl/konferencje/9forum/rcpoz/rozniakowska.pdf>

Sapa R., *Benchmarking w doskonaleniu serwisów WWW bibliotek akademickich*, Kraków 2005.

Sawicka D., *Funkcje witryny internetowej biblioteki akademickiej*, „Praktyka i Teoria Informacji Naukowej i Technicznej” 2005, nr 1, s. 13–19.

Sidor M., SERVQUAL w badaniach jakości usług bibliotecznych (Przegląd wybranych literatury), „EBIB. Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy” 2000, nr 8 [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://www.oss.wroc.pl/biuletyn/cbib16/sidor.html>

Sudoł M., *Prawo autorskie, czyli o korzystaniu z czyjejś twórczości w druku i w Internecie*, Warszawa 2006.

Szczepańska B., *Dyrektywa w sprawie harmonizacji niektórych aspektów praw autorskich i pokrewnych w społeczeństwie informacyjnym: implikacje dla bibliotek*, „Bibliotekarz” 2004, nr 2, s. 8–11.

Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską. Wersja skonsolidowana, uwzględniająca nową numerację artykułów, tytułów i części, zgodnie z artykułem 12 Traktatu z Amsterdamu [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: http://www.futurum.gov.pl/dokumenty/Traktat_ustanawiajacy_WE.pdf

Tychanek W., *Normalizacja – de lege curiosum*, „EBIB. Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy” 2004, nr 5 [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://cbib.oss.wroc.pl/2004/56/tychck.php>

Ustawa o świadczeniu usług drogą elektroniczną. Komentarz, red. J. Gołaczyński, Warszawa–Kraków 2009.

Ustawa o świadczeniu usług drogą elektroniczną z dnia 18 lipca 2002 r. Dz.U. z 2002 r., nr 144, poz. 1204.

Ustawa z dnia 2 marca 2000 r. o ochronie niektórych praw konsumentów oraz o odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny. Dz.U. z 2000 r., nr 22, poz. 271.

Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach. Dz.U. z 1997 r., nr 85, poz. 539.

Ustawa z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej. Dz.U. z 2001 r., nr 112, poz. 1198.

Ustawa z dnia 7 listopada 2008 r. o zmianie ustawy o świadczeniu usług drogą elektroniczną. Dz.U. z 2008 r., nr 216, poz. 1371.

II Międzynarodowa Bałtycka Konferencja Zarządzanie i Organizacja Bibliotek pod hasłem: Elektroniczny wizerunek biblioteki. Gdańsk, 21 listopada 2007 r. [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: http://www.biblioteka.atencum.edu.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=122&Itemid=148&PHPSESSID=78499bc3c7ca3c6600538f6d5ceccdf4

II Międzynarodowa Konferencja Prawa Nowych Technologii, 11-12 maja 2007, Gdańsk [on-line], [dostęp: 15.08.2009], tryb dostępu: <http://prawo.univ.gda.pl/konferencja/index.html>

Andrzej KOZIARA
Dział Obsługi Informatycznej
Bibliotek Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach

OCHRONA BAZ DANYCH I DANYCH OSOBOWYCH W BIBLIOTEKACH. ASPEKTY PRAWNE I ORGANIZACYJNE*

Pierwsza dekada XXI w. to czas, kiedy rozpoczęliśmy budowę tzw. społeczeństwa opartego na wiedzy stanowiącego naturalną kontynuację społeczeństwa informacyjnego¹. Głównym warunkiem skutecznej budowy takiego społeczeństwa jest poszanowanie wartości prawnych, wynikających z prywatnych dóbr osobistych, w tym danych osobowych, jak również własności intelektualnej gromadzonej i udostępnianej za pomocą nośników elektronicznych. Dla jego realizacji rozpoczęto budowę stabilnego systemu prawnego i organizacyjnego, którego elementem są rozwiązania zmierzające do skutecznej ochrony danych osobowych i baz danych gromadzących informacje niezbędne do współczesnego życia. Cechą charakterystyczną obowiązujących w Polsce przepisów prawnych dotyczących tych zagadnień jest to, że z jednej strony wywodzą się z rozwiązań światowych, w tym z obowiązujących w Unii Europejskiej dyrektyw, a z drugiej zostały oparte także na doświadczeniach nabytych podczas tworzenia nowoczesnej polskiej tradycji legislacyjnej.

Mimo że zagadnienia te są bardzo ważne dla życia naszego społeczeństwa, to jednak nie spotkały się do tej chwili z poważniejszymi omówieniami lub z analizami rzeczywistego ich zastosowania. Wynika to z kilku aspektów ich stosowania. Do najważniejszych należy ogólny brak zainteresowania naszego społeczeństwa zachowaniem poufności informacji. Negatywną polską tradycją jest swobodne przekazywanie informacji, nawet tych, których nie jesteśmy właścicielami, i powiązane z nim społeczne przyzwolenie na takie zachowania. Postawa taka najczęściej związana jest z brakiem świadomości wartości i wagi

* Tekst został wygłoszony na seminarium naukowym „Działalność bibliotek akademickich – wybrane zagadnienia prawne” zorganizowanym w dniu 28 kwietnia 2009 r. przez Bibliotekę Główną Uniwersytetu Opolskiego.

¹ „Społeczeństwo informacyjne – społeczeństwo, które nie tylko posiada rozwinięte środki przetwarzania informacji i komunikowania, lecz przetwarzanie informacji jest podstawą tworzenia dochodu narodowego [...] – *Słownik encyklopedyczny informacji, języków i systemów informacyjno-wyszukiwawczych*, red. B. Bojar, Warszawa 2002.

informacji. Dwadzieścia lat działania swobodnego rynku gospodarczego nie ukształtowało w pełnym zakresie w polskim społeczeństwie poszanowania tzw. dóbr niematerialnych, do których zaliczamy m.in. informację. Kształtowanie się poszanowania tych dóbr najczęściej związane jest z przyswajaniem wiedzy wynikającej z analiz ekonomicznych omawiających negatywne skutki naruszenia poufności informacji. Wydaje się, że obecny kryzys ekonomiczny przyspieszy zjawiska związane z kształtowaniem się tych postaw i spowoduje znaczne zwiększenie tempa wdrażania procedur ochronnych.

Pierwszym elementem, który zostanie omówiony w pracy, jest ochrona danych osobowych. Zagadnienie to staje się szczególnie ważne teraz, gdy nośniki przechowywania i transmisji informacji są relatywnie bardzo tanie. Podstawą wszystkich działań, które będziemy podejmowali w tym zakresie, jest ustawa o ochronie danych osobowych, której pierwotny tekst został przyjęty przez Sejm RP 29 sierpnia 1997 r., a opublikowany wraz z późniejszymi zmianami w tekście jednolitym w Dzienniku Ustaw z 2002 r., nr 101, poz. 926. Ustawę uzupełniają:

- nowy wzór zgłoszenia zbioru danych do rejestracji Generalnemu Inspektorowi Ochrony Danych Osobowych (GIODO) uregulowany rozporządzeniem Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji (MSWiA) z dnia 11 grudnia 2008 r. (Dz.U. z 2008 r., nr 229, poz. 1536), który wszedł w życie 6 tygodni od ogłoszenia, w połowie lutego 2009 r.;
- dokumentacja przetwarzania danych osobowych oraz warunki techniczne i organizacyjne, jakim powinny odpowiadać urządzenia i systemy informatyczne służące do przetwarzania danych osobowych z 29 kwietnia 2004 r. (harmonizująca nasze przepisy z przepisami UE w przededniu wejścia Polski do Unii – Dz.U. z 2004 r., nr 100, poz. 1024);
- normy bezpieczeństwa systemów teleinformatycznych zawarte w dokumentach PKN o symbolach PN-ISO/IEC 17799:2007 (zastępująca normę PN-ISO/IEC 17799:2003) i PN-ISO/IEC 27001:2007 (zastępująca normę PN-ISO/IEC 27001:2005).

Jednym z pierwszych obowiązków wynikających z zapisów ustawy (szczegółowo z art. 40 i 41) jest obowiązek zgłaszania zbiorów danych osobowych przez ich administratorów do Głównego Inspektora Ochrony Danych Osobowych. Z obowiązku tego na podstawie art. 43 ust. 1 pkt 4 zwolnieni są ci administratorzy, których zbiory powstały w związku z zatrudnieniem, świadczeniem usług na podstawie umów cywilnoprawnych, a także dotyczą osób u nich zrzeszonych lub uczących się oraz na podstawie art. 43 ust. 1 pkt 10, definiującego dane jako te, które są przetwarzane w celu przygotowania rozprawy wymaganej do uzyskania dyplomu ukończenia szkoły wyższej lub stopnia naukowego.

W 2005 r. powstała kolejna ustawa, tym razem Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz.U. z 2005 r., nr 164, poz. 1365), w której definiowana jest kolejna grupa baz danych osobowych niepodlegających rejestracji w GIODO. Ustawa ta określa warunki dotyczące tego zwolnienia:

- ust. 4 – „Uczelnia w związku z funkcjonowaniem systemu biblioteczno-informacyjnego może przetwarzać określone w jej statucie dane osobowe osób korzystających z tego systemu”;
- ust. 5 – „Zbiór danych osobowych, o których mowa w ust. 4, jest zwolniony z obowiązku rejestracji zbiorów danych osobowych, o których mowa w art. 40 ustawy z dnia

29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych (Dz.U. z 2002 r., nr 101, poz. 926 i nr 153, poz. 1271 oraz z 2004 r., nr 25, poz. 219 i nr 33, poz. 285)”.

Zapisy te w sposób szczegółowy nałożyły obowiązki na senaty uczelni, zobowiązując je do określenia indeksu osób uprawnionych do korzystania z zasobów bibliotek uczelnianych oraz zakresu danych gromadzonych o tych osobach. W Uniwersytecie Śląskim określono to poprzez zapisy art. 38 Statutu UŚ o brzmieniu:

„1. Ze zbiorów systemu biblioteczno-informacyjnego mają prawo korzystać pracownicy, studenci, doktoranci oraz słuchacze studiów podyplomowych prowadzonych przez Uniwersytet.

2. Czytelnicy spoza Uniwersytetu korzystają ze zbiorów bibliotek specjalistycznych na miejscu w czytelniach.

3. Ze zbiorów Biblioteki Uniwersytetu Śląskiego jako biblioteki głównej mogą korzystać inne osoby pod warunkiem wpisania się na listę czytelników, wniesienia jednorazowej kaucji oraz udostępnienia danych osobowych

oraz

4. Dla potrzeb funkcjonowania systemu biblioteczno-informacyjnego Uniwersytet przetwarza dane osób korzystających z systemu oraz informacje na temat świadczonych im usług, a w szczególności:

1. imię i nazwisko,
2. adres i miejsce zamieszkania,
3. miejsce pracy lub nauki,
4. rodzaj i numer dowodu tożsamości,
5. PESEL”.

Zapisy ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym rozwiązały stały problem bibliotek szkół wyższych, zwyczajowo obsługujących szersze grono czytelników niż to związane z nimi poprzez zatrudnienie lub pracę. Na pytanie treści: „Czy biblioteki szkolne podlegają obowiązkowi zgłoszenia zbiorów do rejestracji Generalnemu Inspektorowi Ochrony Danych Osobowych?” udzielono (po powołaniu się na powyżej omawiane przepisy) odpowiedzi: „Jeżeli zatem biblioteki szkolne przetwarzają wyłącznie dane uczniów, pracowników szkoły lub świadczących szkole usługi na podstawie umów cywilnoprawnych, to zwolnione są one z obowiązku zgłoszenia do rejestracji przedmiotowego zbioru danych. Gdy jednak w zbiorach znajdują się dane osób innych, niż wymienione w art. 43 ust. 1 pkt 4 ustawy, to należy je zgłosić do rejestracji Generalnemu Inspektorowi”². Problem ten pozostał oczywiście wszystkim szkołom, które nie działają na podstawie ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym, bo interpretacja ta nakłada na nie obowiązek rejestrowania.

Przygotowując się do spełnienia wymagań określonych w rozporządzeniu MSWiA, w pierwszym rzędzie powinniśmy przystąpić do przygotowania dwóch dokumentów: Polityki bezpieczeństwa oraz Instrukcji zarządzania systemem informatycznym służącym do przetwarzania danych osobowych. Pierwszy z nich jest pierwotny i najważniejszy,

² *ABC rejestracji zbiorów danych osobowych*, GODO [on-line], [dostęp: 27.07.2009], tryb dostępu: https://cdugiodo.giodo.gov.pl/file.php/1/RIEJ/RIEJ_R12.html#

gdyż to właśnie w nim kierownictwo instytucji wyraża wolę i zobowiązanie się do takiego przygotowania i przestrzegania procedur bezpieczeństwa, by zapewniały one odpowiedni do wymagań poziom bezpieczeństwa systemów informatycznych. „Polityka” to dokument o wysokim stopniu ogólności, obejmujący w swojej treści wszystkie elementy działań podejmowanych przez organizację. Polityka bezpieczeństwa powinna obejmować:

- definicję bezpieczeństwa informacji, jego ogólne cele i zakres;
- znaczenie bezpieczeństwa jako mechanizmu umożliwiającego współużytkowanie informacji;
- oświadczenie o intencjach kierownictwa, zatwierdzające cele i zasady bezpieczeństwa informacji;
- krótkie omówienie zasad, standardów i wymagań wymienionych w polityce bezpieczeństwa, a mających szczególne znaczenie dla instytucji;
- zgodność z prawem i wymaganiami wynikającymi z umów międzynarodowych lub firmowych;
- wymagania dotyczące kształcenia pracowników w zakresie przestrzegania zasad bezpieczeństwa;
- zapobieganie i wykrywanie wirusów oraz innego złośliwego oprogramowania zaburzającego pracę serwerów i stacji roboczych;
- konsekwencje naruszenia polityki bezpieczeństwa;
- definicje ogólnych i szczególnych obowiązków w odniesieniu do zarządzania bezpieczeństwem informacji;
- odsyłacze do innej szczegółowej dokumentacji uzupełniającej politykę bezpieczeństwa, tj. szczegółowych polityk bezpieczeństwa pojedynczych systemów komputerowych, procedur postępowania przygotowanych dla całej instytucji lub systemów komputerowych, lub innych zasad bezpieczeństwa.

W przypadku instytucji o wysokim stopniu skomplikowania organizacyjnego na podstawie polityki bezpieczeństwa całej firmy tworzy się lokalne polityki bezpieczeństwa. I tak na przykładzie UŚ na podstawie polityki bezpieczeństwa całej uczelni powstały polityki bezpieczeństwa jej jednostek organizacyjnych, w tym jednostek związanych z działalnością biblioteczną. Są to:

- polityka bezpieczeństwa systemu biblioteczno-informacyjnego UŚ;
- polityka bezpieczeństwa BUS;
- polityki bezpieczeństwa zamiejscowych oddziałów BUS i bibliotek specjalistycznych.

Polityka bezpieczeństwa na podstawie zapisów z rozporządzenia MSWiA oprócz innych elementów strategicznych w swojej treści musi zawierać:

- wykaz budynków, pomieszczeń lub części pomieszczeń, tworzących obszar, w którym przetwarzane są dane osobowe;
- wykaz zbiorów danych osobowych wraz ze wskazaniem programów zastosowanych do przetwarzania tych danych;
- opis struktury zbiorów danych wskazujący zawartość poszczególnych pól informacyjnych i powiązania między nimi;
- sposób przepływu danych pomiędzy poszczególnymi systemami;

– określenie środków technicznych i organizacyjnych niezbędnych dla zapewnienia poufności, integralności i rozliczalności przetwarzanych danych.

W praktyce na początku przygotowywania polityki bezpieczeństwa całej instytucji informacje te zbierane są na podstawie przeprowadzonej odpowiedniej inwentaryzacji obejmującej wszystkie wymienione powyżej sfery zainteresowań. Inwentaryzacje te są przeprowadzane indywidualnie w poszczególnych jednostkach organizacyjnych, a następnie kumulowane w skali całej jednostki. Na podstawie tak przygotowanych wykazów sporządzamy ewidencje poszczególnych składników przetwarzania danych osobowych.

W podstawowym zakresie będą to:

- ewidencja zbiorów danych osobowych;
- ewidencja osób upoważnionych do przetwarzania danych osobowych;
- ewidencja miejsc przetwarzania danych osobowych;
- ewidencja oprogramowania do przetwarzania zbiorów danych osobowych;
- ewidencja nośników zawierających zbiory danych osobowych;
- ewidencja nośników zawierających kopie bezpieczeństwa zbiorów danych osobowych.

Do realizacji tak przygotowanych działań zostają powołane osoby odpowiedzialne na wszystkich szczeblach realizacyjnych. Na mocy cytowanego rozporządzenia istnieje pojęcie administratora danych osobowych i jest nim zawsze kierownik jednostki organizacyjnej. Kierownik ten może przysposabiać osoby i wyposażać je w odpowiednie uprawnienia w celu realizacji zadań wynikających z obowiązków nałożonych na niego w zakresie realizacji ochrony danych osobowych. W przypadku Uniwersytetu Śląskiego powstała jednolita struktura pełnomocników administratora danych osobowych i administratorów bezpieczeństwa informacji, którymi są:

- administrator danych osobowych – rektor UŚ;
- pełnomocnik rektora ds. danych osobowych w uczelni – administracja ogólnouczelniana UŚ – kierownik Działu Spraw Obronnych i Ochrony;
- administrator bezpieczeństwa informacji – w momencie powołania dyrektor Centrum Technik Informatycznych UŚ, a po likwidacji jednostki organizacyjnej jego odpowiednik funkcjonalny, kierownik Działu Administracji Sieci i Usług Sieciowych UŚ;
- lokalny administrator danych osobowych – w przypadku BUŚ dyrektor;
- pełnomocnik lokalnego administratora danych – zastępca dyrektora BUŚ;
- lokalni administratorzy bezpieczeństwa informacji (LABI) – w przypadku BUŚ – kierownik Oddziału Obsługi Informatycznej Bibliotek UŚ.

Elementem pochodnym zapisów umieszczonych w politykach bezpieczeństwa wszystkich szczebli instytucji są instrukcje, które powstają również na tych samych szczeblach organizacyjnych, dla których przygotowane są polityki bezpieczeństwa. Praktyką jest to, że zdefiniowana w rozporządzeniu MSWiA instrukcja to tak naprawdę zbiór szczegółowych wytycznych definiujących tryb postępowania pracowników instytucji w zakresie przestrzegania zapisów umieszczonych w politykach bezpieczeństwa. W przypadku UŚ instrukcje takie opisują:

- procedury nadawania uprawnień do przetwarzania danych i rejestrowania tych uprawnień (w tym w systemie informatycznym) oraz wskazanie osoby odpowiedzialnej za te czynności;

- stosowane metody i środki uwierzytelnienia oraz procedury związane z ich zarządzaniem i użytkowaniem;
- procedury rozpoczęcia, zawieszenia i zakończenia pracy (w tym przeznaczone dla użytkowników systemu);
- procedury tworzenia kopii zapasowych zbiorów danych oraz programów i narzędzi programowych służących do ich przetwarzania;
- sposób, miejsce i okres przechowywania elektronicznych nośników informacji zawierających dane osobowe oraz kopii zapasowych;
- sposób zabezpieczenia systemu informatycznego przed działalnością oprogramowania umożliwiającego nieuprawniony dostęp do systemu informatycznego;
- sposób realizacji wymogów, o których mowa w § 7 ust. 1 pkt 4 rozporządzenia, tj. informacji o odbiorcach gromadzonych przez BUŚ danych osobowych;
- procedury wykonywania przeglądów i konserwacji systemów oraz nośników informacji służących do przetwarzania danych.

Przytoczony powyżej zakres spraw, który definiują odpowiednie instrukcje, nie tworzy katalogu zamkniętego. Oczywiście jest, że w miarę rzeczywistych potrzeb instytucji indeks ten może być uzupełniany o zagadnienia specyficzne dla jednostki organizacyjnej, wynikające z jej charakteru bądź struktury organizacyjnej. W instrukcjach takich należy w sposób szczegółowy zdefiniować sprawy, których dotyczą, oraz indeks wszystkich czynności, jakie mają być podejmowane dla ich realizacji. Instrukcje muszą obejmować wszystkie warianty sytuacji, jakie mogą zaistnieć w rzeczywistości. Działania zdefiniowane w instrukcjach nie mogą się opierać na zasadzie uznaniowości, tj. dopuszczać podejmowanie równych działań dla sytuacji identycznych.

Drugim elementem pracy jest ochrona baz danych. Zagadnienie to często ograniczane jest do aspektów wynikających z „wyczucia” ich użytkowników, co prowadzi do wielu nadużyć i łamania prawa w tym zakresie. Generalnie baza danych to połączenie dwóch elementów: samych danych i oprogramowania do ich przeszukiwania. W związku z tym można stwierdzić, że zasadniczo ochrona baz danych oparta jest na rozwiązaniach prawnych umieszczonych w dwóch ustawach:

- dla zbiorów danych – ustawa o ochronie baz danych z dnia 27 lipca 2001 r. (Dz.U. z 2001 r., nr 128, poz. 1402);
- dla oprogramowania do przeszukiwania baz danych – ustawa Prawo autorskie i prawa pokrewne z 4 lutego 1994 r. (Dz.U. z 2006 r., nr 90, poz. 631 z późn. zm.).

Dla zrozumienia idei ochrony baz danych niezbędne jest zapoznanie się z pojęciami, które są używane w czasie definiowania zasad ochrony. Definicje tych pojęć zostały zamieszczone w ustawie z 2001 r. i przyjmują w niej następujące brzmienie:

„baza danych oznacza zbiór danych lub jakichkolwiek innych materiałów i elementów zgromadzonych według określonej systematyki lub metody, indywidualnie dostępnych w jakikolwiek sposób, w tym środkami elektronicznymi, wymagający istotnego, co do jakości lub ilości, nakładu inwestycyjnego w celu sporządzenia, weryfikacji lub prezentacji jego zawartości [...]

- pobieranie danych oznacza stałe lub czasowe przejęcie lub przeniesienie całości lub istotnej, co do jakości lub ilości, części zawartości bazy danych na inny nośnik, bez

względem na sposób lub formę tego przejścia lub przeniesienia, z zastrzeżeniem art. 3 [mówiącego, że wypożyczenie baz danych nie stanowi pobierania danych lub wtórnego ich wykorzystania – przyp. A.K.] [...]

– wtórne wykorzystanie oznacza publiczne udostępnienie bazy danych w dowolnej formie, a w szczególności poprzez rozpowszechnianie, bezpośrednie przekazywanie lub najem z zastrzeżeniem art. 3 [omówionego powyżej – A.K.] [...]

– producentem bazy danych jest osoba fizyczna, prawna lub jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości prawnej, która ponosi ryzyko nakładu inwestycyjnego przy tworzeniu bazy danych [z uzupełnieniem kolejnego zapisu, który mówi, że może nim być także jej następca prawny]³.

Analizując powyższe definicje, należy zwrócić uwagę na to, że producentem bazy danych stajemy się po jej publicznym udostępnieniu. Dane, które gromadzimy na własny użytek, nie podlegają ochronie prawnej na podstawie przywołanej ustawy. Dopiero czynności „publicznego powiadomienia” powodują, że zaczynają one podlegać ochronie prawnej. Dlatego też nie możemy domagać się jakichkolwiek gratyfikacji, jeśli ktokolwiek wykorzysta gromadzone przez nas dane nawet bez naszej zgody, jeśli wcześniej nie udostępniliśmy ich publicznie.

Godne szczególnego podkreślenia jest, że już na samym początku ustawy został zaznaczony następujący fakt: „Ochrona przyznana bazom danych nie obejmuje programów komputerowych użytych do sporządzenia baz danych lub korzystania z nich”⁴. Jest to związane z realną oceną innego rodzaju pracy, która jest wykonywana podczas tworzenia oprogramowania. Jak można zauważyć, podczas tworzenia bazy danych jej producent prowadzi działania mające na celu zgromadzenie i uporządkowanie materiałów, które stanowią zawartość bazy danych. Czynności te mają identyczny charakter bez względu na to, czy dane te są gromadzone w sposób tradycyjny czy elektroniczny. Ogólnie można określić je mianem czynności technicznych, a ustawa chroni taką pracę przed nieuprawnionym wykorzystaniem przez inne osoby. W przypadku oprogramowania, bez względu na to czy jest to efekt pracy indywidualnej czy zbiorowej, mamy do czynienia z typową pracą twórczą i to właśnie jej charakter decyduje o tym, że podlega ona ochronie na podstawie zapisów ustawy o prawach autorskich.

Dla nas, realnych użytkowników baz danych, ważne są informacje dotyczące tego, które bazy danych są chronione. Jak wynika z zapisów art. 5, ochronie podlegają wszystkie bazy danych wytworzone na terytorium Polski, Unii Europejskiej lub krajów EFTA, a także te pochodzące z krajów, z którymi Polska podpisała odpowiednie umowy międzynarodowe dotyczące tej sprawy na zasadach określonych w tych umowach. Kształt tego zapisu sygnalizuje nam możliwość wystąpienia różnic w zakresie ochrony tego samego źródła informacyjnego w zależności od kraju, z którego jest nam ono udostępniane. Równocześnie zapis ten decyduje o tym, że podpisywane przez nas „Warunki użytkowania baz danych” (*Term and conditions*), jeśli producenci pochodzą spoza UE i EFTA, muszą być zgodne

³ Dz.U. z 2001 r., nr 128, poz. 1402, art. 2.

⁴ Tamże, art. 4.

z zapisami odpowiednich umów międzynarodowych. Mimo tego, że podpisaliśmy dokument określający warunki użycia na „standardowym” druku, to tak naprawdę musimy się stosować tylko i wyłącznie do zapisów zgodnych z odpowiednią umową międzynarodową. Taka postawa może jednak zaowocować późniejszymi trudnościami w dostępie do źródła informacyjnego, ponieważ producent może w sposób dowolny wybierać grono jego odbiorców. Znane są również przypadki niejednoznacznych wyroków sądowych dotyczących sporów wynikających z nieuprawnionego użycia danych, ale to już temat na osobną pracę.

Ważnymi pojęciami w dziedzinie ochrony baz danych są te, które dotyczą producenta bazy danych. To on jest jedynym, któremu przysługuje „wyłączne i zbywalne prawo pobierania danych i wtórnego ich wykorzystania w całości lub w istotnej części, co do jakości lub ilości”⁵. Dla nas, użytkowników komercyjnych baz danych, oznacza to, że producent, w szczególności ten pochodzący z UE (w tym z Polski) lub EFTA, jest wszechwładny w zakresie określania warunków wykorzystania bazy danych, której jest właścicielem. W ustawie o ochronie baz danych zastosowano tzw. zasadę pierwszeństwa publikacji. Znajduje to swoje odbicie w tym samym artykule, w stwierdzeniu: „domniemywa się, że producentem jest osoba, której nazwisko lub firmę (nazwę) w tym charakterze uwidocz-niono na egzemplarzach bazy danych lub której nazwisko lub firmę (nazwę) podano do publicznej wiadomości w jakikolwiek inny sposób w związku z rozpowszechnieniem bazy danych”⁶. Wynika z tego, że podczas tworzenia bazy danych opłacalne jest jak najszybsze opublikowanie jej wersji testowej, choćby zasób danych był znikomym.

W ustawie zdefiniowano też w sposób szczegółowy zakres pełnego użytkowania bazy (ustawodawca określa go jako korzystanie „z istotnej, co do jakości lub ilości, części rozpowszechnionej bazy danych”⁷) bez konieczności uzyskiwania na to zgody producenta. Określono tam, podobnie jak to ma miejsce w prawie autorskim, że można ją wykorzystywać „w charakterze ilustracji, w celach dydaktycznych lub badawczych, ze wskazaniem źródła, jeżeli takie korzystanie jest uzasadnione niekomercyjnym celem, dla którego wykorzystano bazę”⁸ oraz jeśli baza ta nie ma postaci elektronicznej, to również do użytku własnego.

W punkcie tym znajduje się również zastrzeżenie: „Nie jest dozwolone powtarzające się i systematyczne pobieranie lub wtórne wykorzystanie sprzeczne z normalnym korzystaniem i powodujące nieusprawiedliwione naruszenie słuszných interesów producenta”⁹. Sformułowanie to zabrania nam podejmowania działań dwóch typów:

- importowania całości lub znacznej ilości danych (wg mojej oceny może to być nawet ułamkowa część procenta tych danych) w celu późniejszego ich udostępnienia lub nawet obróbki przy zastosowaniu innych technik informatycznych;
- stosowania systemów dostępowych, które w naturze swojego działania prowadzą do zapisywania informacji pobieranych z bazy danych na nośnikach pamięci masowej

⁵ Tamże, art. 6.

⁶ Tamże.

⁷ Tamże, art. 8.

⁸ Tamże.

⁹ Tamże.

(np. typowe systemy *proxy*, nawet wtedy, kiedy ich użytkownicy muszą się w nich autoryzować).

Ważnym aspektem stosowania prawa o ochronie baz danych jest to, że „nie narusza ochrony treści bazy danych udzielanej na podstawie ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych, lub ochrony jakichkolwiek składających się na bazę danych elementów, udzielanej na podstawie przepisów o wynalazkach, znakach towarowych, wzorach przemysłowych, oznaczeniach pochodzenia, zwalczaniu nieuczciwej konkurencji, tajemnicy prawnie chronionej, ochronie informacji niejawnych, ochronie danych osobowych, a także prawa cywilnego i prawa pracy”¹⁰. Taka konstrukcja prawna pozwala na uzupełniające działanie tejże ustawy względem innych zapisów prawa. Rozwiązanie takie jest w pełni akceptowalne w skali całego świata.

Na tym etapie należy również wyjaśnić błędnie używane pojęcie licencji. Jak już wcześniej informowałem, w zakresie użytkowania bazy danych producent określa warunki jej użytkowania. Częstokroć potocznie w środowisku użytkowników baz danych jest to błędnie nazywane licencją. Pojęcie to nie znajduje odbicia w zapisach omawianej ustawy. Natomiast znajduje się w ustawie o prawach autorskich, przyjmując brzmienie: „Umowa o przeniesienie autorskich praw majątkowych lub umowa o korzystanie z utworu, zwana dalej «licencją» [...]”¹¹. Sformułowanie dotyczy praw majątkowych, które w żaden sposób nie są normowane prawem o ochronie baz danych.

Drugim elementem informatycznych systemów bazodanowych jest oprogramowanie niezbędne do ich obsługi. Oprogramowanie to podlega ochronie na podstawie wymienianej poprzednio ustawy o prawach autorskich.

Z punktu widzenia producenta bazy danych, dla zachowania jej legalności musi on posiadać odpowiednie narzędzia do jej wyprodukowania i udostępniania. Przy udostępnianiu baz danych niejednokrotnie potrzebujemy oprogramowania narzędziowego (playera) do ich uruchomienia. W takim przypadku producent nie może powoływać się na ustawę o ochronie baz danych w celu zmonopolizowania miejsca zakupu oprogramowania playera. Wynika to z zapisów art. 77 ustawy z 2006 r.: „ochrona przyznana bazom danych spełniającym cechy utworu nie obejmuje programów komputerowych używanych do sporządzenia lub obsługi baz danych dostępnych przy pomocy środków elektronicznych”¹², który został wprowadzony do ustawy o prawie autorskim na mocy zapisów ustawy o ochronie danych osobowych.

W działalności bibliotecznej niejednokrotnie jesteśmy producentami baz danych. W związku z powyższym pożyteczne jest zinwentaryzowanie elementów oprogramowania, na którego użytkowanie powinniśmy posiadać odpowiednie do naszych potrzeb licencje. Należą do nich w zakresie oprogramowania niezbędnego w czasie produkcji bazy danych:

- licencja na silnik bazy danych,

¹⁰ Tamże, art. 13.

¹¹ Dz.U. z 2006 r., nr 90, poz. 634 z późn. zm., art. 41.

¹² Tamże, art. 77.

- licencja na oprogramowanie do produkcji oprogramowania służącego wprowadzaniu danych,

- licencja na oprogramowanie do produkcji oprogramowania do wyszukiwania danych,
- licencja na oprogramowanie do wprowadzania danych.

Podczas udostępniania baz danych mamy do czynienia z następującymi trybami wyszukiwania danych i powiązaniem z nim licencjonowaniem oprogramowania:

- dostęp do bazy *on-line* poprzez przeglądarkę internetową (kontrolowane licencyjnie oprogramowanie instalowane jest na tzw. serwerze internetowym);

- dostęp do bazy *on-line* poprzez oprogramowanie instalowane na stacji roboczej (oprogramowanie instalowane na stacji roboczej kontrolowane jest licencyjnie na samej stacji lub przez serwer np. poprzez liczbę równocześnie zalogowanych użytkowników);

- dostęp do bazy w trybie lokalnym poprzez oprogramowanie do wyszukiwania danych uruchamiane na stacji roboczej (licencjonowanie może być kontrolowane w różnych trybach, np. podczas instalacji oprogramowania, poprzez kontrolę obecności w napędzie płyty z danymi, poprzez dodatkowe klucze sprzętowe itp.);

- uniwersalne systemy sieciowego rozpowszechniania danych – mechanizmy kontroli oprogramowania odpowiednio do samej bazy danych, identyczne jak opisane powyżej.

Analizując rynek baz danych udostępnianych *on-line*, stwierdzamy, że ich producenci stosują również inne dodatkowe zabezpieczenia dostępu weryfikując licencje w postaci:

- weryfikacji hasła dla zdefiniowanego w systemie użytkownika,
- weryfikacji numeru IP,
- stosowania oprogramowania dostępowego z „zaszytym” w nim kluczem programowym,
- stosowania oprogramowania dostępowego z „zaszytą” funkcją sprawdzania klucza sprzętowego.

W bazach instalowanych lokalnie spotykamy się z weryfikowaniem licencjonowania w postaci:

- weryfikacji hasła dla zdefiniowanego w systemie użytkownika,
- weryfikacji zaszytego klucza programowego – przenoszonego najczęściej w czasie instalacji źródła informacyjnego,
- weryfikacji obecności klucza sprzętowego.

Zupełnie odmienną grupą są uniwersalne systemy kontroli dostępu do elektronicznych źródeł informacyjnych. Systemy takie po jednokrotnym zautoryzowaniu się użytkownika, wykorzystując wbudowane w nie mechanizmy, udostępniają wszystkie źródła elektroniczne, do których dostęp został w nich zadeklarowany. Oczywiście w czasie uruchomienia konkretnego źródła informacyjnego system ten potrafi zgodnie z wymogami licencyjnymi i zasadami wykorzystania bazy danych uruchomić wbudowane mechanizmy weryfikacji użytkownika, przeprowadzić weryfikację i udostępnić użytkownikowi źródło.

Mimo iż upłynęło ponad 10 lat od wprowadzenia rozwiązań prawnych chroniących twórców, brak popularnych opracowań dotyczących tych spraw. Autor w tym krótkim tekście podjął się próby wypełnienia tej luki, licząc, że zainspiruje on odbiorców do zainteresowania tymi zagadnieniami.

Bibliografia

- Drabek A., Koziara A., *Zasady licencjonowania elektronicznych źródeł informacji naukowej a systemy ochrony sieci komputerowych*, „EBIB. Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy” 2005, nr 5 [on-line], [dostęp: 27.07.2009], tryb dostępu: cbib.oss.wroc.pl/2005/66/drabek.php
- Koziara A., *Ochrona danych osobowych w bibliotekach. Aspekty prawne, techniczne i organizacyjne*. W: „Nowy wizerunek biblioteki pedagogicznej. Komputeryzacja – komunikacja – współpraca”. Ogólnopolska konferencja, Warszawa, 21–22 października 2004 roku, Warszawa 2004.
- Koziara A., *Ochrona danych osobowych w bibliotekach – aspekty prawne, organizacyjne i techniczne w modelu liczenia kosztów TCO*. W: *Kultura organizacyjna w bibliotece. Ogólnopolska Konferencja Naukowa, Białystok, 4–6 czerwca 2007*, red. H. Brzezińska-Stec, Białystok 2008, s. 123–137.
- Koziara A., *Prace nad wdrożeniem procedur zabezpieczających przestrzeganie Ustawy o Ochronie Danych Osobowych oraz związanych z nią rozporządzeń wykonawczych*, „EBIB. Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy” 2005, nr 5 [on-line], [dostęp: 27.07.2009], tryb dostępu: cbib.oss.wroc.pl/2005/66/koziara.php
- Koziara A., Wróbel B., *Koncepcja ochrony sieci i informacji w systemie biblioteczno-informacyjnym Uniwersytetu Śląskiego*, „EBIB. Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy” 2005, nr 5 [on-line], [dostęp: 27.07.2009], tryb dostępu: cbib.oss.wroc.pl/2005/66/wrobel.php
- PN ISO/IEC 17799:2007 – Technika informatyczna – Techniki bezpieczeństwa – Praktyczne zasady zarządzania bezpieczeństwem informacji.
- PN ISO/IEC 27001:2007 – Technika informatyczna – Techniki bezpieczeństwa – Systemy zarządzania bezpieczeństwem informacji.
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie dokumentacji przetwarzania danych osobowych oraz warunków technicznych i organizacyjnych, jakim powinny odpowiadać urządzenia i systemy informatyczne służące do przetwarzania danych osobowych (Dz.U. z 2004 r., nr 100, poz. 1024).
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie wzoru zgłoszenia zbioru danych do rejestracji Generalnemu Inspektorowi Ochrony Danych Osobowych (Dz.U. z 2008 r., nr 229, poz. 1536).
- Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. – Prawo autorskie i prawa pokrewne (Dz.U. z 2006 r., nr 90, poz. 631 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o ochronie baz danych (Dz.U. z 2001 r., nr 128, poz. 1402).
- Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych (Dz.U. z 2002 r., nr 101, poz. 926 z późn. zm.).

Wanda MATWIEJCZUK, Danuta SZEWCZYK-KŁOS
Biblioteka Główna Uniwersytetu Opolskiego

CZASOPISMA POLONIJNE W ZBIORACH BIBLIOTEKI GŁÓWNEJ UNIWERSYTETU OPOLSKIEGO

Wprowadzenie

Czasopisma polonijne posiadane przez biblioteki w Polsce pochodzą z różnych okresów, jak też z różnych rejonów świata. Powstawały w odpowiedzi na zapotrzebowanie społeczne Polaków zamieszkających poza krajem ojczystym. Ich celem były: dostarczanie informacji o życiu codziennym grupom emigrantów, integracja czytelników wokół spraw związanych z organizacją bytu, podtrzymywanie więzi kulturowych i tradycji, kontynuowanie pracy naukowej, często wcześniej podjętej w Polsce. Określenie *czasopisma polonijne* stosowane w przedstawionym przeglądzie odnosi się do wydawnictw ciągłych, które były lub są nadal wydawane poza Polską, z inicjatywy Polaków, jak też przy ich aktywnym udziale, w języku polskim, a także w językach obcych. Ich treść wiąże się z życiem i działalnością ludności polskiej zamieszkałej poza terytorium kraju, wysiedlonej, przebywającej na emigracji z przyczyn politycznych, wojennych lub z własnego wyboru. Tematycznie obejmują także: historię Polski, w szczególności okres II wojny światowej, literaturę, kulturę, oświatę, politykę oraz problematykę współczesną¹. Drogi czasopism polonijnych do polskich bibliotek wiodły nie zawsze bezpośrednio od wydawcy, lecz często od osób prywatnych, z bibliotek polonijnych, towarzystw kulturalnych i naukowych, a także organizacji społecznych. Proweniencja, potwierdzana znakami – pieczęciami własnościowymi, podpisami i dedykacjami poprzednich właścicieli, wskazuje, że docierały do zbiorów bibliotecznych w różnych okolicznościach, jak również różnymi sposobami. Najczęściej były to dary i trzeba nadmienić, że większość czasopism polonijnych, które zgromadzono w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Opolskiego, dotarła właśnie jako dary. Najliczniejsze otrzymaliśmy bezpośrednio po tragicznej powodzi w 1997 roku. Z Francji, Wielkiej Brytanii, Niemiec wraz z książkami przywożono do Biblioteki Uniwersytetu

¹ J. Kowalik, *Bibliografia czasopism polskich wydanych poza granicami kraju od września 1939 roku*. T. 1: A–J, Lublin 1976, s. VIII, 8–10.

Opolskiego również czasopisma. Inicjatorami akcji byli Polacy, którzy zamieszkali poza krajem w międzywojniu, w czasie II wojny światowej oraz emigracja powojenna, która opuściła Polskę ze względów politycznych, w szczególności w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku. Część czasopism pochodzi z wymiany międzybibliotecznej, kupna i prenumeraty. Są też takie, które otrzymaliśmy ze zbiorów przekazanych Bibliotece Głównej Uniwersytetu Opolskiego przez Ośrodek KARTA w Warszawie. Kilka czasopism posiadamy dzięki aktywnym staraniom pracowników naukowych Uniwersytetu, którzy podczas pobytu za granicą zabiegali o sprowadzenie niektórych tytułów do naszych zbiorów. Przykładem może być kolekcja „Nowego Dziennika”, którą otrzymaliśmy dzięki inicjatywie prof. UO dr hab. Wiesławy Piątkowskiej-Stepaniak od wydawcy w Nowym Jorku.

Czasopisma polonijne zgromadzone są także na mikrofilmach stanowiących kopie egzemplarzy pochodzących ze zbiorów: Biblioteki Narodowej w Warszawie, Biblioteki Jagiellońskiej, Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie, Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie, Biblioteki m.st. Warszawy, Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. E. Smółki w Opolu. Większość z nich została zakupiona do badań naukowych historycznych i literaturoznawczych. Czasopisma w formie mikrofilmów pochodzą z XIX i XX wieku, ich oryginalne wydania ukazywały się: w Wielkiej Brytanii, we Francji, na Kresach Wschodnich dawnej Polski i w innych krajach.

Niekompletność – niewielki zbiór obejmujący kilkadziesiąt tytułów – oraz obiektywne trudności przyjęcia jednorodnego usystematyzowania posiadanych czasopism, na przykład chronologicznego czy rzeczowego, przyczyniły się do przedstawienia przeglądu czasopism polonijnych w obrębie państw i miejsc ich wydania. Opisy czasopism pochodzą z autopsji, wykonano je na podstawie posiadanych zbiorów bibliotecznych – wydań oryginalnych i mikrofilmów. Wśród omawianych wyodrębniono czasopisma katolickie. W przeglądzie nie uwzględniono czasopism polonijnych ukazujących się na terenie byłej Czechosłowacji, obecnych Czech i Słowacji. Będą one bowiem w przyszłości przedmiotem odrębnego opracowania. Biblioteka Główna posiada także czasopisma wydawane przez Polaków w Niemczech. Kilka tytułów zostało ofiarowanych do zbiorów bibliotecznych wraz z dokumentami Archiwum RODŁA przez rodzinę Pani Heleny Lehr, sekretarza Związku Polaków w Niemczech – te również zostaną uwzględnione w oddzielnym przeglądzie. Do porównania i uzupełnienia niektórych informacji korzystano z *Bibliografii czasopism polskich wydanych poza granicami kraju od września 1939 roku* autorstwa Jana Kowalika oraz innych opracowań². W omówieniu przybliżono tytuły posiadane w większych kompletach, rocznikach, opracowane i ujęte w katalogu czasopism Biblioteki Głównej, wymieniono także te, z których przechowywane są tylko pojedyncze niekompletne rocz-

² J. Kowalik, *Bibliografia czasopism polskich wydanych poza granicami kraju od września 1939 roku*, t. 1–4, Lublin 1976; J. Kowalik, *Bibliografia czasopism polskich wydanych poza granicami kraju od września 1939 roku*, t. 5: 1973–1984. II suplement do tomów 1–4, Lublin 1988; *Polonika zagraniczne w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu*. Informator, oprac. J. Fercz, E. Pitak i in., Wrocław 1998, a także bibliografie poloników zagranicznych i katalogi Biblioteki Narodowej w Warszawie.

niki lub tylko wybrane numery, nieumieszczone w katalogach, ale dostępne w Czytelnii Biblioteki Głównej Uniwersytetu Opolskiego.

Czasopisma polonijne pochodzące z Francji

Francja, a w szczególności Paryż, były dla polskich emigrantów środowiskiem, gdzie zatrzymywali się w różnych okresach, tworząc diasporę i organizując życie społeczne, kulturalne, a także uczestnicząc w działalności politycznej. Towarzyszyły im czasopisma. W zbiorach bibliotecznych nie posiadamy ich jednak tak licznie jak czasopism wydawanych w innych państwach.

Do omówienia wybrano „Kulturę. Szkice – opowiadania – sprawozdania”, wydawaną od 1947 roku w Paryżu. Inicjatorem i redaktorem od początku jej powstania do 2000 roku był Jerzy Giedroyc, współpracował z nim przez szereg lat Gustaw Herling-Grudziński. Wydawcą tego tytułu był Instytut Literacki w Paryżu. Czasopismo odgrywało bardzo ważną rolę w życiu Polonii francuskiej, Polaków w kraju, jak też Polonii na całym świecie. Cechowała je otwartość na sprawy społeczne, kulturalne i polityczne. Redakcja współpracowała z czytelnikami. Stała rubryka „Listy do redakcji” była forum wymiany opinii o problemach ważnych dla polskich emigrantów i ważnych dla Polski. Działy czasopisma od 1947 roku to: „Archiwum polityczne”, „Arkusze poetyckie”, „Straty w kulturze polskiej” (nekrologi), „Kronika kulturalna”, „Sprawy i troski”, „Najnowsza historia Polski”, „Książki”, „Listy do redakcji” i inne. Zasięg oddziaływania i prowadzony kolportaż obejmowały w 1948 roku: Francję, Wlk. Brytanię, Włochy, Szwecję, Niemcy, Szwajcarię, Amerykę, Argentynę. Później: Kanadę, USA, Belgię, Afrykę Południową, Brazylię, Urugwaj, Australię, Meksyk, Holandię, Norwegię, Liban, Kongo Belgijskie (lata 1949–1951). Czasopismo miało też swoich fundatorów, np. nr 10 – październikowy z 1949 roku – ufundował Witold Małcużyński. Na łamach „Kultury” zamieszczano opracowaną przez Jana Kowalika bibliografię i omówienia poloników niemieckich. Wokół czasopisma rodziło się szereg inicjatyw, między innymi podjęto wydawanie książek pisarzy polskich i zagranicznych w ramach dwu serii: Zeszytów Krajowych „Kultury” i Biblioteki „Kultury”. Publikowane książki rozpowszechniano wśród emigracji polonijnej i w kraju. Wśród wielu tomów Biblioteki „Kultury” ukazały się utwory Witolda Gombrowicza, Czesława Miłosza, Teodora Parnickiego i innych autorów. Promując „Kulturę” i książki wydawane w obrębie wymienionych serii, w 1953 roku redakcja zamieściła następujący tekst: „Zeszyty Krajowe «Kultury» są swoistą encyklopedią wiedzy o Kraju, bez której nie może się obejść nie tylko działacz i polityk, ale żaden Polak świadomy obowiązków, jakie na nas nakłada emigracja polityczna. Należy pamiętać, że Polska dzisiejsza nie jest Polską z roku 1939 ani nawet z 1946 roku. Bez poznania i zrozumienia zaszłych w Kraju przeobrażeń, z których wiele ma charakter nieodwracalny – każda działalność jest bezcelowa i nawet szkodliwa”³. „Kulturę” przywożono z Paryża i kolportowano w Polsce. Do Biblioteki

³ „Kultura. Szkice – opowiadania – sprawozdania” 1953, nr 12 (wkładka reklamowa).

Uniwersytetu Opolskiego czasopismo w większej liczbie egzemplarzy dotarło przede wszystkim z darów po powodzi w 1997 r. Już znacznie wcześniej jednak, bo w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych, przywozili je pracownicy naukow i pozostawiali w Bibliotece. W zbiorach Biblioteki Głównej zgromadzono „Kulturę” z następujących lat: 1948: nr. 7–10, 14; 1949: nr. 4, 7, 9; 1950: nr. 7–12 oraz kompletne roczniki z lat: 1951–2000, do ostatniego, 10. numeru z 2010 r. (ISSN 0023-5148), (sygn. P 982). Ponadto tytuł ten Biblioteka posiada także w wydaniu kieszonkowym (format 13 cm) – jest to kilka numerów z lat 1980–1986 (sygn. P 24353). „Kulturę” posiada również Biblioteka Wydziału Filologicznego, są to wydania z lat 1994–2000, z brakami w obrębie niektórych roczników (sygn. FpP 1172). W formie przedruków – wyborów z roczników „Kultury” wydawanych przez oficyny w kraju, z daru Ośrodka KARTA otrzymano zbiór znajdujący się w Międzyinstytutowej Bibliotece Politologii, Filozofii i Socjologii UO, obejmujący roczniki z lat: 1978, 1979, 1980–1990 (nie wszystkie wymienione roczniki posiadają komplety numerów; sygn. KAP 543, KAP 545, KAP 552, KAP 556).

W Paryżu także wydawane było od 1984 roku czasopismo „Libertas. Kwartalnik społeczno-polityczny”, redagowane pod kierunkiem Piotra Jeglińskiego. W ramach sygn. P 14487 zgromadzono w BG UO numery z lat 1984–1987.

Z publikacji wydawanych we Francji pragniemy przypomnieć kwartalnik biograficzny Polonii „Polacy w Świecie”, który redaguje autorsko Zbigniew Andrzej Judycki. Wydawany w Paryżu, w niektórych latach wspólnie z Pracownią Biografistyki Polonijnej Instytutu Historii WSP w Kielcach, można określić „słownikiem biograficznym” Polaków działających poza granicami kraju w różnych dziedzinach i sferach. Opracowanie obejmuje biogramy i kalendarium faktów z życia osób, które aktywnie wyróżniały się w środowiskach polonijnych i promowały Polskę w świecie, wśród nich znajdują się: politycy, pisarze, historycy, księża, prawnicy, naukowcy reprezentujący różne dziedziny wiedzy i inni. W zbiorach posiadamy ten kwartalnik od R. 2/1993, z. 4 do R. 7/1999, z. 13 (sygn. P 10231). Pismo docierało do Biblioteki Głównej jako egzemplarz obowiązkowy.

Czasopismem wydawanym poza Polską w XIX wieku w Paryżu był „Rocznik Towarzystwa Historyczno-Literackiego”. W zbiorach mikrofilmów Biblioteki Głównej UO znajdują się roczniki tego pisma naukowego z lat: 1869 (wydane w 1870 r.); 1873–1872 (wydane w 1872 r.) i 1873–1878 (wydane w 1878 r.) (sygn. M 1530; kopia mikrofilmu ze zbiorów Biblioteki Narodowej).

Kolejnym czasopismem, które ukazywało się we Francji, są „Zeszyty Historyczne”, wydawane od 1962 r. również pod redakcją J. Giedroycia. Wydawcą tego tytułu był Instytut Literacki w Paryżu. Początkowo ukazywał się nieregularnie, a od 1973 roku był to kwartalnik. Treść pisma wiązała się z najnowszą historią Polski i krajów środkowej Europy. Materiały do druku dostarczane były redakcji przez Polaków zamieszkałych we Francji, jak również w innych krajach. Na łamach „Zeszytów” drukowano utwory zabronione do publikowania w PRL, wśród nich były: biografie polityków, wspomnienia dowódców sił zbrojnych, materiały dotyczące źródeł i wyjaśniające zdarzenia polityczne z okresu międzywojnia, drugiej wojny światowej oraz życia politycznego i spraw polskich po wojnie. Od września 2000 r. do czerwca 2003 r. redaktorem „Zeszytów Historycznych” była Zofia Hertz, a następnie redakcję przejął Jacek Krawczyk. Czasopismo ukazywało się jako jedna

z serii Biblioteki „Kultury” i opatrywano je wspólną ciągłą numeracją w obrębie tomów wydawanych w ramach tej serii. Pierwszy numer „Zeszytów Historycznych” oznaczony został jako LXXIII tom serii (ISSN 0406-0393, ISBN 2-7168-0154-1). Od 2003 roku „Zeszyty” redagowane były przez warszawskie Towarzystwo Opieki nad Archiwum Instytutu Literackiego w Paryżu. Zebrany komplet roczników wydawanych w Paryżu Biblioteka Główna posiada z następujących lat: od 1962, z. 1, 2 do 1994, z. 109 (sygn. P 26763). Z reedycji krajowej „Zeszytów Historycznych” (ISSN 0406-0393) zgromadzono wydania z lat: 1962, z. 1, 2 – 2005, z. 151 (sygn. P 3824). W Międzyinstytutowej Bibliotece Polilogii, Socjologii i Filozofii znajduje się to czasopismo również w obrębie zbiorów KARTA. Są to jednak wybrane roczniki z lat: 1962, 1963, 1980, 1981 (pojedyncze zeszyty) i 1982, 1984–1990 do z. 91 – komplety (sygn. KAP 1474, KAP 1483, KAP 1484, KAP 1491).

Posiadane w zbiorach Biblioteki Głównej UO „Zeszyty Literackie” wydawane w Paryżu przez Association Cahiers Littéraires są kwartalnikami ukazującym się od 1982 roku w języku polskim. Dyrektorem tej redakcji był wówczas Krzysztof R. Apt, redaktorem Barbara Toruńczyk. Wokół czasopisma skupiał się krąg znanych pisarzy i artystów. Obejmowało zasięgiem oddziaływania i kolportażu: Austrię, Niemcy, Szwajcarię, Szwecję, USA, Wlk. Brytanię. Od 1991 roku ukazuje się wydanie krajowe w Warszawie. W kwietniu 2005 r. Fundacja Zeszytów Literackich poszerzyła swoją działalność i przyjęła do spółki wydawniczej Agorę SA. W zbiorach BG UO w ramach sygn. P 173 znajdują się wydania tego czasopisma: R. 1/1983 – R. 29/2011. Czasopismo pochodzi ze zbiorów Redakcji „ExLiBRIS”. Otrzymano je w darze za lata 1983–1989. W kolejnych latach gromadzono bieżące numery z prenumeraty i egzemplarza obowiązkowego. „Zeszyty Literackie” znajdują się także w zbiorach Biblioteki Wydziału Filologicznego (sygn. FpP 612), są to: R. 1/1983 – R. 9/1991 (br. 1992, 1993); R. 12/1994 – R. 13/1995; R. 15/1997 – R. 29/2011 (z niewielkimi brakami pojedynczych numerów).

Czasopisma z Kresów Wschodnich dawnej Polski

Czasopisma wydawane na Litwie

Z tego terytorium Kresów Wschodnich pochodzi czasopismo „Magazyn Wileński. Pismo Polaków na Litwie. Niezależny miesięcznik ilustrowany”. Pismo, redagowane przez Michała Mackiewicza, którego wydawcą jest Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej, wychodzi od 1990 roku w Wilnie (ISSN 0236-4716). Początkowo ten tytuł ukazywał się jako „Magazyn Wileński. Pismo Polaków na Litwie. Niezależny społeczno-polityczny i kulturalny literacki dwutygodnik ilustrowany”, a od 1996 roku zaczęto wydawać go jako miesięcznik. W zbiorach Biblioteki Głównej UO znajdują się egzemplarze czasopisma z lat: 1991–1994; 1995, tylko nr 1; 1997–2000; 2002; 2003; 2005, brak roczników za lata: 1996, 2001, 2004, ponadto w posiadanych rocznikach brak również po kilka numerów (sygn. P 5869).

W formie mikrofilmu Biblioteka posiada „Pamiętnik Naukowo-Literacki. Pismo zbiorowe umiejętności, literatury i sztuki”, wydawany w latach 1849–1850 w Wilnie. Od

tomu drugiego przyjęło podtytuł „Pismo literackie umiejętnościom i sztuce poświęcone”, ukazywało się trzy razy w roku. Jego redaktorem był Romuald Podbereski. W zbiorach Biblioteki Głównej UO znajdują się: T. 1/1849, z. 1–3, T. 2/1850, z. 4 (sygn. M 1484; kopia ze zbiorów Biblioteki Narodowej).

Biblioteka posiada także „Przegląd Wileński. Tygodnik polityczny, społeczny i literacki”, wydawany również w Wilnie, dostępny w zbiorach specjalnych w formie mikrofilmowej. Są to następujące roczniki: R. 1/1912; R. 2/1913; R. 3/1914 – z brakami (sygn. Mf 1521; kopia ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej).

Czasopisma wydawane w Kijowie i we Lwowie

Pośród czasopism ukazujących się na Ukrainie kilkanaście tytułów mieści się w zbiorach BG UO jako czasopisma wydane na papierze, większość jednak stanowią kopie mikrofilmowe zakupione z zasobów bibliotek naukowych w Polsce. Są to czasopisma pochodzące z XIX i XX wieku o różnych treściach: społecznych, historycznych, politycznych, literackich, kulturalnych, oświatowych, adresowane przede wszystkim do Polaków zamieszkałych na Kresach Wschodnich dawnych obszarów Polski. Te czasopisma mogą stanowić przedmiot osobnych badań i analiz prasoznawczych oraz problemowych. W przeglądzie wymieniamy tytuły i krótkie noty je opisujące, w porządku alfabetycznym.

„Dziennik Kijowski. Pismo polityczne, społeczne i literackie” wydawany był w Kijowie w latach 1906–1920. Redagowali go Joachim Bartoszewicz i Joachim Wołoszynowski, wydawał Antoni Zieliński, „Dziennik” publikowano w języku polskim⁴. W zbiorach Biblioteki Głównej UO na mikrofilmie znajdują się roczniki za lata 1906–1913, z brakami kilku numerów w obrębie roczników 1911, 1912, 1913 (sygn. M 1644; kopia ze zbiorów Biblioteki Narodowej).

O tym samym tytule – „Dziennik Kijowski” i nieco zmienionym podtytule – „Pismo społeczne, ekonomiczne i literackie” ukazuje się kolejne czasopismo podejmujące na swoich łamach zagadnienia z życia Polaków na Kijowszczyźnie i na terenie całej Ukrainy, przybliżające problematykę stosunków polsko-ukraińskich oraz tematykę społeczną, ekonomiczną, kulturalną i literacką. Ukazuje się od 1992 roku w języku polskim jako dwutygodnik. Jego redaktorem jest Stanisław Panteluk, a wydawcą Związek Polaków na Ukrainie. W zbiorach Biblioteki Głównej UO znajdują się roczniki: 1997–2003, 2005–2006 z brakami kilku numerów w obrębie lat: 1997, 1999, 2001 (sygn. P 8951).

„Dziennik Ludowy. Organ Polskiej Partii Socjalistycznej”, utrwalony na mikrofilmie, znajduje się w zbiorach jako kopia wydawanego we Lwowie pisma o charakterze społeczno-politycznym. Redaktorem pisma był Artur W. Hausner. Dziennik dostępny jest w obrębie roczników: R. 1/1918 (od nr. 5) – R. 17/1934 (z brakami w niektórych rocznikach) (sygn. M 1662; kopia wykonana ze zbiorów Biblioteki Narodowej). Nakładem Księgarni K. Łukaszewicza we Lwowie publikowano „Ognisko Domowe. Czasopismo

⁴ Redakcja „Dziennika Kijowskiego” w 1906 r. w nr. 1, s. 1 w „Odezwie do Czytelników” tak pisała: „W imię Boże rozpoczynamy wydawnictwo pierwszego polskiego pisma politycznego w Kijowie. Na ukraińskich kresach, w samym sercu Rusi powstaje pismo polskie”.

literackie, artystyczne, naukowe i społeczne”. Tytuł ukazywał się w latach 1884–1888. W zbiorach Biblioteki Głównej UO na mikrofilmie znajdują się: R. 1/1884, nr. 1–24; R. 3/1886, nr. 61–96; R. 4/1887, nr. 100–114 (sygn. M 1180; kopia ze zbiorów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu). Na łamach tego czasopisma ukazywały się rozprawy historyczne, artykuły z zakresu pedagogiki (dział „Z pedagogii”), fragmenty powieści, nowele, opowiadania, poezja, życiorysy znanych pisarzy i polityków. Pierwszy numer tego tytułu wydrukowano 20 grudnia 1883 r., Redakcja nadmienila w nim, że „„Ognisko» – naniecają w tej części rozkawałkowanej Polski, w której swobodnie można notować każdy objaw życia narodu”. Ilustrowane pismo docierało do wielu środowisk Polaków żyjących pod zaborami zarówno na Ukrainie, jak też w innych częściach podzielonej politycznie Polski.

We Lwowie również wychodzi „Gazeta Lwowska. Pismo Towarzystwa Kultury Polskiej Ziemi Lwowskiej”, jej redaktorem jest Irena Masalska. Dwutygodnik ukazuje się od 24 grudnia 1990 r., w treściach nawiązuje do zagadnień społecznych i kulturalnych. W zbiorach Biblioteki Głównej UO znajdują się roczniki za lata: 1995–2007 (w niektórych rocznikach brak kilku numerów; sygn. P 8948).

Z prasy lwowskiej na mikrofilmach znajdują się wydania „Gazety Porannej. Ilustrowanego dziennika informacyjnego Wschodnich Kresów” i „Gazety Wieczornej”, popołudniowego wydania „Gazety Porannej”. W zbiorach bibliotecznych mikrofilmów pod sygn. M 1357 scalono „Gazetę Poranną” w obrębie roczników: R. 1/1911 (nr. 170–454); R. 2/1912; R. 4/1914 – R. 11/1920 (z brakami kilku numerów w różnych rocznikach). Mikrofilm czasopisma jest kopią wykonaną ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej. „Gazeta Wieczorna” w kopii mikrofilmu ze zbiorów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu znajduje się w rocznikach: R. 1/1911 – R. 2/1912; R. 4/1914 – R. 9/1919; R. 11/1920, w poszczególnych rocznikach występują braki od kilku do kilkunastu numerów (sygn. M 787).

Czasopismo „Kronika Powszechna. Tygodnik społeczny, literacki i naukowy” ukazywało się we Lwowie od 1910 r. Jego współtwórcą i redaktorem był Teodor Jeske-Choiński. Tygodnik wydawało Towarzystwo im. Piotra Skargi. Biblioteka posiada go tylko w jednym roczniku, jest to R. 3/1912, nr. 1–52 (sygn. M 1245; kopia ze zbiorów Biblioteki Narodowej).

Także jako mikrofilm dostępny jest „Lamus. Rocznik artystyczny, literacki i naukowy”, wydawany nakładem A. Altenberga we Lwowie od 1908 r. pod redakcją Michała Pawlikowskiego. „Lamus” znajduje się w zbiorach Biblioteki Głównej UO w następujących tomach: T. 1–2/1908–1910; T. 3–4/1911–1913 (sygn. M 1568; kopia ze zbiorów Biblioteki Narodowej).

„Mały Świątek. Czasopismo ilustrowane dla dzieci i młodzieży” wydawane we Lwowie (sygn. M 1006) znajduje się w zbiorach mikrofilmów za lata: 1897, 1898, (br. 1899), 1990–1911 (kopia ze zbiorów Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy).

W zbiorach mikrofilmowych umieszczony jest również „Nasz Kraj. Tygodnik ilustrowany” ukazujący się we Lwowie w latach 1906–1911, redagowany przez Tadeusza Pawlikowskiego. Czasopismo zmieniło w 1908 r. podtytuł na „Tygodnik zdobny poświęcony twórczości i kulturze”, a w 1911 r. przyjęło tytuł „Nasz Kraj Ilustrowany”. Wymienione

czasopismo o tematyce literackiej Biblioteka Główna UO zgromadziła w następujących rocznikach i tomach: R. 1/1906 – T. 2; R.2/1907 – T. 3, T. 4; R. 3/1908 – T. 5–6; 1908, nr. 1–8, 10–26; R. 5/1909/1910, nr. 71–131; R. 6/1911, nr. 132–183 (sygn. M 2394; kopia ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej).

Czasopismem ukazującym się we Lwowie jako rocznik był „Pamiętnik Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza”, który redagował Roman Pilat. W formie mikrofilmu znajdują się w Bibliotece Głównej UO następujące roczniki: R. 1/1887 – R. 6/1898 (sygn. M 1185; kopię uzyskano ze zbiorów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu).

Czasopismem wydawanym pod zaborami i oddziałującym na wszystkie tereny Polski zajętej przez zaborców był „Przegląd Wszechpolski. Dwutygodnik polityczny, społeczny i ekonomiczny”⁵, organ Polskiego Towarzystwa Handlowo-Geograficznego. Wychodził we Lwowie w latach 1895–1901, wydawcą i redaktorem odpowiedzialnym za ten tytuł był Wiktor Ungar współpracujący z Janem Ludwikiem Popławskim. W pierwszym numerze pisma podkreślono, że w założeniu programowym „Przeglądu” zawiera się „Idea łączności z wychodźstwem oraz rozszerzania polskości”, ta więc wyrażała się w postanowieniu, „aby pismo to stało się wyrazem kulturalnej łączności i jedności narodowej wszystkich dzielnic i plemiennych odłamów polskich na kuli ziemskiej, bez względu na przynależność państwową i historyczne tradycje”⁶. Od 1902 r. (R. 8) „Przegląd Wszechpolski” wydawano w Krakowie, a jego redaktorem został Roman Dmowski. Czasopismo od 1899 r. publikowano jako miesięcznik. Zbiór następujących roczników tego pisma: R. 1/1895, nr. 1–23 do R. 11/1905 w postaci mikrofilmowej znajduje się w BG UO w ramach sygn. M 2101 – M 2111 (kopia ze zbiorów Biblioteki Narodowej w Warszawie). Seria druga „Przeglądu Wszechpolskiego. Miesięcznika poświęconego polityce narodowej oraz zagadnieniom życia społecznego, ekonomicznego i umysłowego” ukazywała się od 1922 roku w Poznaniu. Była to wznowiona po szesnastoletniej przerwie kontynuacja „Przeglądu Wszechpolskiego”, zawieszono go z końcem 1905 roku. W zbiorach Biblioteki Głównej UO ta seria znajduje się w formie mikrofilmu w zakresie: R. 1/1922 – R. 5/1926 (sygn. M 2112 – M 2114; kopia ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie).

W przeglądzie wymieniamy również „Słowo Polskie”, które ukazało się po raz pierwszy we Lwowie w Wigilię Bożego Narodzenia 1895 roku. Był to popularny wysokonakładowy dziennik galicyjski wydawany przez Stronnictwo Narodowe. W zespole redakcyjnym pracowali między innymi Jan Kasprzowicz i Kornel Makuszyński, a współpracowali z redakcją: Henryk Sienkiewicz, Władysław Reymont, Leopold Staff, Gabriela Zapolska i inni. Niestety, tytuł ten na mikrofilmie zachowany został (częściowo uszkodzony) tylko z następujących lat: R. 2/1947; R. 3/1948; R. 5/1950 (w każdym z roczników występuje brak kilku numerów), (sygn. M 779; kopię wykonano ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie).

⁵ Dwutygodnik „Przegląd Wszechpolski” ukazujący się od 1895 r. kontynuował tematykę i założenia programowe poprzednio ukazującego się „Przeglądu Emigracyjnego” (1892–1895).

⁶ S. Komornicki, *Słowo wstępne*, „Przegląd Wszechpolski” 1895, nr 1, s. 1–2; zob. także s. 3–10.

Z kręgu czasopism szkolnych i pedagogicznych wydawanych na Ukrainie w zbiorach Biblioteki Głównej znajduje się „Szkola. Tygodnik pedagogiczny. Organ Towarzystwa Pedagogicznego” ukazujący się od 1868 r. we Lwowie. Redaktorem tygodnika w pierwszych latach byli: Konrad Maszkowski, Bronisław Trzaskowski, Stanisław Sobieski, a od 1876 r. Lucjan Tatomir, pedagog i publicysta lwowski. Tygodnik drukowano w Pierwszej Związkowej Drukarni we Lwowie. Od 1910 roku nastąpiła zmiana tytułu na: „Szkola. Organ Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego”. Miesięcznik poświęcony był sprawom wychowania w ogólności, a w szczególności szkolnictwu ludowemu. W zbiorach czasopism na mikrofilmach ten tytuł znajduje się w Bibliotece Głównej UO od R. 1/1868, t. 1–2 – R. 42/1909, nr. 1–52; R. 43/1910 – R. 69/1938, w niektórych rocznikach występują braki niewielkiej liczby numerów (sygn. M 1012; kopia ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej). Do wymienionego kompletu roczników należą R. 5/1872 i R. 9/1876 umieszczone w ramach odrębnej sygnatury M 1181 (jest to kopia ze zbiorów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich).

Spośród dodatków do czasopism lwowskich Biblioteka posiada „Tydzień”, dodatek literacki do „Kuriera Lwowskiego”, ukazujący się od 1893 do 1906 roku, pod redakcją Bolesława Wysłoucha. W zbiorach znajdują się: R. 1/1893 – R. 2/1894; R. 4/1896 – R. 6/1898; R. 10/1902 – R. 14/1906, nr. 1–51 (sygn. M 2341; z mikrofilmowane czasopismo jest kopią ze zbiorów Biblioteki Narodowej w Warszawie).

Także dodatkiem do czasopisma „Przyjaciel Ludu” jest „Zorza”, publikowana jako miesięcznik w latach 1900–1902. Jej redaktorem naczelnym i autorką artykułów była Maria Wysłouchowa. Dodatek przeznaczony był dla kobiet, zamieszczane publikacje zawierały treści historyczne, literackie, społeczne, kulturalne i inne. Na posiadanym mikrofilmie to czasopismo zachowało się w postaci R. 3/1902, niestety z defektem (sygn. M 708).

Współcześnie na dawnych Kresach Wschodniej Polski ukazuje się od 15 sierpnia 2007 roku „Kurier Galicyjski. Niezależne pismo Polaków na Ukrainie” – dwutygodnik. Jego redaktorem naczelnym jest Marcin Romer. Tematyka czasopisma wiąże się głównie z zagadnieniami społeczno-kulturalnymi, redakcja zamieszcza wiadomości o współczesnym życiu Polaków na Ukrainie, jak również materiały o charakterze historycznym, zajmuje się też sprawami polskiego życia narodowego, a także Kościoła rzymskokatolickiego w tym państwie. Czasopismo jest wspierane przez Fundację „Pomoc Polakom na Wschodzie”. Dwutygodnik polski, który zaczął się ukazywać w 2007 roku w Stanisławowie jako kolorowe ilustrowane pismo, przekazujące obok wymienionych zagadnień także informacje z życia obu państw i narodów – polskiego i ukraińskiego, osiągnął nakład sześciu tysięcy egzemplarzy. Redakcja wydaje do tego tytułu również dodatek gospodarczy. O tym, jaki cel spełnia „Kurier Galicyjski. Niezależne pismo Polaków na Ukrainie” i jakim jest organem dla społeczności polskiej żyjącej w tej części Europy, jego redaktor naczelny Marcin Romer pisał tak: „Jesteśmy pismem w pełni niezależnym. Choć zrzeszamy ludzi o różnych poglądach i przynależności organizacyjnej, programowo nie jesteśmy i nie chcemy być organem żadnej organizacji. Taka jest formuła wolnej prasy i zasady tej chcemy dotrzymać. Jesteśmy natomiast otwarci na współpracę ze wszystkimi środowiskami, organizacjami i innymi zrzeszeniami polskimi i nie tylko polskimi, choć te pierwsze mają dla nas, ze zrozumiałych względów, znaczenie pierwszoplanowe. Zawsze

chętnie będziemy przedstawiać ich dokonania i problemy. Chcemy przy tym współpracować ze wszystkimi, którym drogie jest słowo polskie i polska kultura. Niezależnie od ich przynależności organizacyjnej, narodowości, wyznania. Szanujemy i chcemy przedstawiać na łamach naszego pisma kulturę, dokonania narodów i środowisk, żyjących razem z nami na tej ziemi. Czerpiemy ducha z tej «jagiellońskiej mozaiki», tak jak czynili to przodkowie nasi w dawnej Rzeczypospolitej. Dlatego też będziemy wspierać oparte na prawdzie porozumienie pomiędzy narodem polskim i ukraińskim. Uważamy, że jest ono racją stanu Polski i Ukrainy. Tak, jak racją stanu jest wspólna europejska droga. Łamy naszego pisma są otwarte dla wszystkich»⁷. W Bibliotece Głównej UO znajdują się pojedyncze numery tego polonijnego czasopisma z lat 2007 i 2010. Tytuł w wersji elektronicznej dostępny jest czytelnikom na stronie: <http://www.lwow.com.pl/kurier-galicyjski/gazeta.html>.

Jedynym czasopismem znajdującym się w Bibliotece Głównej UO wydawanym na terenie Rosji był „Kraj. Tygodnik polityczno-społeczny”, publikowany przez Polaków od 1882 roku w Petersburgu. Wychodził w każdą niedzielę. Niektóre numery ukazywały się z dodatkami: „Dział Literacki”, „Przegląd Literacki”, „Dział Ilustrowany”. W zbiorach mikrofilmowych Biblioteka Główna UO posiada: R. 1/1882 – R. 26/1907, nr. 1–47 (sygn. M 2115; kopia ze zbiorów Biblioteki Narodowej).

Czasopisma wydawane na emigracji w Szwecji i we Włoszech

Wśród czasopism politycznych polonijnych wydawanych w Szwecji w zbiorach Biblioteki Głównej UO znajduje się „Aneks”. Jest to kwartalnik polityczny redagowany przez Polskie Koło Naukowe przy Uniwersytecie w Uppsali w języku polskim. Biblioteka Główna UO posiada czasopismo w rocznikach od 1973 (nr 3) do 1989 r. (nr 53). Jego redaktorem był Aleksander Smolar. Drukowano ten tytuł w oficynie White Eagle Press w Londynie z numerem ISSN 0345-0259 (sygn. P 13794).

Na terenie Włoch wydawano szereg tytułów czasopism polskich przede wszystkim o tematyce społeczno-kulturalnej, ale ukazywały się także pisma naukowe. Biblioteka pozyskała tylko jedno z nich; jest to wyodrębnione tematycznie czasopismo „Antemurale” redagowane przez Polaków we Włoszech, obejmujące zagadnienia związane przede wszystkim z historią. Ukazywało się ze środków Fundacji Lanckorońskich. Pierwszy wolumen pochodzi z 1954 roku. Jego prezesem i redaktorem był Walerian Meysztowicz. Od tomu I „Antemurale” wydawane było w Rzymie przez Instytut Historicum Polonicum Romanae. Artykuły publikowano w językach: angielskim, francuskim, włoskim, polskim i po łacinie. Na rynku prasowym pojawiało się dość nieregularnie. Od tomu 10, który dotyczył 1966 roku, pismo wydawane było wspólnie przez Polski Instytut Historyczny w Rzymie i Polskie Towarzystwo Naukowe na Obczyźnie w Londynie. Od tego też roku

⁷ „Kurier Galicyjski. Niezależne pismo Polaków na Ukrainie” 2007, nr 1 (z 15 VIII 2007).

rozszerzyło swój profil tematyczny i oprócz rozpraw historycznych zaczęło publikować studia z zakresu lingwistyki i historii literatury. W zbiorach Biblioteki Głównej UO znajdują się pod sygn. P 11862 wol. 1–27/28, obejmujące roczniki 1954–1985 (z niewielkimi brakami). To czasopismo posiada także Biblioteka Wydziału Teologicznego, wol. 1–27/28 (sygn. C/098).

Czasopisma polonijne w Stanach Zjednoczonych

Z tej części świata w posiadaniu Biblioteki Głównej znajdują się czasopisma o różnym stopniu kompletności, wydawane w większości w Nowym Jorku, Chicago i innych ośrodkach Stanów Zjednoczonych. Niektóre z nich z uwagi na znaczny zbiór roczników znajdują się w inwentarzu i katalogu bibliotecznym. Są jednak również takie tytuły, które nie zostały objęte ewidencją ze względu na dużą niekompletność. W przedstawianym przeglądzie umieszczamy wszystkie czasopisma, z których można korzystać w czytelnich Biblioteki Uniwersytetu Opolskiego. Szerzej omówiono te tytuły, które zostały zgromadzone od początku ich ukazywania się i są objęte bieżącą kontynuacją lub też ich cechy wydawnicze oraz treści uznano za istotne, wyróżniające je wśród posiadanych poloników.

„Dziennik Związkowy. Polish Daily News™. An American Daily in the Polish Language”, ISSN 0742-6615, wydawany od 1908 roku w Chicago, otrzymany z darów, reprezentowany jest w zbiorach bibliecznych jako pojedynczy rocznik z 1999 r., nr.: 197, 199, 200, 201, 207, 209, 210, 211, 213, 215 (nr. 201, 211 wraz z magazynami weekendowymi), dostępny w Czytelnicy Biblioteki Głównej UO. Jest to najstarsza polonijna gazeta wydawana w Stanach Zjednoczonych.

„Głos. The Voice” to dwutygodnik wydawany przez Polish-American Media w Nowym Jorku, rozpowszechniany w New Jersey, Connecticut, Pensylwanii i na Florydzie. Publikowane artykuły na tematy: polityczne, społeczne, kulturalne, a także teksty literackie, ukazują się w języku polskim i angielskim. W zbiorach dostępne są w Czytelnicy Biblioteki Głównej pojedyncze numery z lat: 1999, nr. 8, 9; 2000, nr. 19; 2001, nr. 22, 24.

Do najstarszych polskojęzycznych czasopism polonijnych należy także „Gwiazda Polarna” publikowana od 1908 roku. Początkowo ukazywała się jako tygodnik w soboty, obecnie jest dwutygodnikiem wydawanym w Stevens Point w stanie Wisconsin (ISSN 0740-5944). W czytelni Biblioteki Głównej znajduje się kilka numerów z roku 1999: 1, 2, 11, 22, 23.

„Nasz Głos. Dwutygodnik Polonii nowojorskiej” ukazuje się od 1999 r. w Nowym Jorku. Redaktor naczelny – Wiesław Ślusarczyk. Poza katalogiem dostępne w czytelni Biblioteki Głównej są numery z lat: 1999, nr. 8, 9, 12, 13, 14, 16; 2000, nr. 2, 3/4, 8/10, 11/12.

Do czasopism z terenu Stanów Zjednoczonych posiadanych od początku ich ukazywania się należy „Nowy Dziennik”. Zaprezentowanie tej polonijnej gazety można by rozpocząć od tytułu książki Wiesławy Piątkowskiej-Stepaniak „„Nowy Dziennik” w Nowym Świecie”, monografii najbardziej znanego polskiego dziennika w Nowym Jorku i w Ameryce, ważnego, potrzebnego i poczytnego wśród tamtejszej Polonii. „Nowy Dziennik” – największa dzisiaj opiniotwórcza gazeta w języku polskim ukazująca się

w Stanach Zjednoczonych Ameryki”⁸, jak pisze autorka, powstał stosunkowo niedawno, 27 lutego 1971 roku. Redaktorem czasopisma przez szereg lat był Bolesław Wierzbiański. „Nowy Dziennik. Polish Daily News” w lutym 1972 roku w podstawowym numerze obejmował 6 stron, a wraz z dodatkiem „Tygodnik Polski” 12 stron. Jego działy związane tematycznie z Polonią i Polską zajmowały jedną, dwie, a czasem kilka kolumn. „Wiomości z Polski”, „Z Polski i o Polsce”, „Świat Polonii”, „Z życia Polonii”, „Życie polskie w USA” w każdym numerze wiązały się treściowo z zagadnieniami życia społecznego, politycznego, kulturalnego, gospodarczego, z rocznicami, zdarzeniami i faktami ważnymi dla licznej polskiej diaspory w Nowym Jorku i także poza nim, w innych aglomeracjach Stanów Zjednoczonych. Gazeta nadszała za potrzebami czytelników, wprowadzając nowe działy, reklamę i informacje. Obecnie objętość „Nowego Dziennika” zwiększyła się blisko dziesięciokrotnie w porównaniu z jego początkową edycją. Redakcja utrzymuje kontakty z czytelnikami w ramach korespondencji, zamieszczając rubrykę „Listy do redakcji”. W obrębie tego „Dziennika” ukazują się dodatki „Przegląd Polski” i „WEEKend. Ilustrowany magazyn”. Zbiór czterdziestu roczników pochodzący z daru Redakcji „Nowego Dziennika” obejmuje z niewielkimi brakami lata 1971–2008 (sygn. NsP 1422).

Wśród czasopism wydawanych w Nowym Jorku przez polską emigrację, jak wspomniano wcześniej, są również tytuły, które przechowywane są w zbiorach tylko w pojedynczych numerach, pochodzą z różnych okresów ukazywania się w tym środowisku. Zaliczyć do nich można „Przegląd Polski. Tygodnik społeczno-literacki Polish Reviews”, publikowany od 1981 r. pod redakcją Bolesława Wierzbiańskiego. Od 1990 r. jego redaktorem była Julita Karkowska. Wydawany przez Bicentennial Publishing Corporation w Nowym Jorku, od czerwca 1983 roku jest cotygodniowym dodatkiem do „Nowego Dziennika”. W zbiorach BG UO znajdują się tylko pojedyncze numery z 1980 r.

„New Horizon. Polish American Cultural Review”, ukazujący się od 1975 roku nieregularnie – osiem razy w roku – dodatek do „Nowego Dziennika”, którego redaktorem był także Bolesław Wierzbiański, zachował się w zbiorach BG UO tylko szczątkowo. Wydawcą tego dodatku było również Bicentennial Publishing Corporation. Jego upowszechnienie obejmowało Jersey City i Nowy Jork. W Czytelnicy Biblioteki Głównej UO znajdują się tylko trzy numery z 1999 r. (za miesiące: January, February, April).

„Polish American Journal” zaliczany jest także do kręgu najstarszych czasopism polonijnych w USA, zaczął się ukazywać od 1911 roku jako dwutygodnik, w późniejszych latach miesięcznik. W czytelni Biblioteki Głównej UO znajdują się tylko dwa numery: 1993 nr 12, 1999 nr 12.

Do tytułów zgromadzonych (z niewielkimi brakami) od początku ukazywania się należy „The Polish Review”, publikowany w Nowym Jorku od 1956 roku jako kwartalnik w języku angielskim. Redaktorem pierwszego numeru wydanego zimą 1956 roku był Stanisław Skrzypek. Od drugiego numeru redagował go Ludwik Krzyżanowski aż do 1986 roku. Następnym redaktorem kierującym tym przeglądem naukowym był Stanisław Barańczak, profesor sla-

⁸ W. Piątkowska-Stepaniak, „Nowy Dziennik” w *Nowym Świecie*, Opole 2000, s. 15. „Nowy Dziennik” pozyskano do zbiorów bibliotecznych w darze od wydawcy dzięki staraniom Autorki wymienionej monografii.

wistyki i literatury na Uniwersytecie Harwardzkim (1986–1990), od 1991 r. redakcję objął Joseph Wiczerzak, historyk. Wydawany przez Polish Institut of Arts and Science w Nowym Jorku, w gronie doradców naukowych miał takie osoby jak: Zbigniew Brzeziński, Leszek Kołakowski, Jerzy Krzyżanowski, Czesław Miłosz, Jan Nowak Jeziorański i wielu innych wybitnych profesorów uniwersytetów amerykańskich, naukowców, polityków, pisarzy i publicystów. Damian S. Wandycz w trzydziestą rocznicę powstania Polskiego Instytutu Naukowego w Ameryce pisał: „Nowy kwartalnik pod nazwą „The Polish Review” postawił sobie za zadanie, poza publikowaniem oryginalnych prac naukowych, informowanie szerszego ogółu publiczności amerykańskiej o kulturze polskiej od jej zarania do czasów najnowszych”⁹. To zdanie odzwierciedla cel ukazywania się przeglądu naukowego, który na przestrzeni ponad półwiecza stał się czasopismem promującym sylwetki polskich naukowców i osiągnięcia polskiej nauki, zarówno w Stanach Zjednoczonych, jak i na świecie. Kwartalnik ukazuje się nadal. Obecnie jego redaktorem jest Charles S. Kraszewski. Czasopismo otrzymaliśmy jako dar w 1995 roku. Od 1996 roku została podjęta wymiana z Polskim Instytutem Naukowym i za „The Polish Review” przesyłamy jedno z polskich czasopism. Ogółem zgromadzony został zbiór roczników od vol. I z 1956 r. do vol. 55 z 2010 r. i nadal na bieżąco kontynuowane są wpływy kolejnych numerów (sygn. P 735, NsP 1996).

W języku angielskim ukazuje się „Polish American World”, wydawany w Nowym Jorku jako tygodnik. Redaktorem czasopisma jest Linda Romalewski. W czytelni Biblioteki Głównej UO dostępne są numery z lat: 1987 nr 29, 1996 nr 30, 1998 nr. 38–41, 43–45, 47, 49, 50, 1999 nr. 18, 38, 40, 2000 nr 43.

Również w Nowym Jorku ukazuje się „Polski Przewodnik. Niezależny dwutygodnik katolicko-społeczny”, którego redaktorem naczelnym jest Edward Kawecki. Posiadane przez Bibliotekę Główną numery tego czasopisma: R. 1992, nr 127; R. 1998, nr. 286, 288, 295; R. 1999, nr. 303, 320, 322, 325, dostępne są do wglądu w Czytelni.

„The Post Eagle” jest tygodnikiem polonijnym w języku angielskim, wydawanym w New Jersey od 1962 roku. Jego redaktorem naczelnym jest Chester Grabowski. Czasopismo udostępniane jest w czytelni Biblioteki Głównej w obrębie następujących roczników i numerów: 1992 nr 22; 1996 nr. 34, 50; 1998 nr. 32, 37, 38, 40–45, 48, 49; 1999 nr. 17, 27, 33–35, 42, 43, 48; 2004 nr 33, 35, 38; 2005 nr. 19, 23, 25, 27, 29, 32, 37, 42.

Pismo bezpartyjne poświęcone sprawom ogólnopolskim, narodowym, kulturalnym i społecznym „Straż” („The Guard”) jest kolejnym tygodnikiem dla Polaków, wydawanym przez Polską Narodową „Spójnię” w Ameryce, w Scranton (Pensylwania) ukazuje się zawsze w czwartki od 1897 roku. Posiadane przez Bibliotekę numery: 1993 nr. 1–4, 37; 1996 nr. 43, 45, 48, 49; 1997 nr 19; 1998 nr. 19–21, 25, dostępne są w Czytelni.

Jednym z nowojorskich emigracyjnych czasopism jest również „Weteran. Organ Stowarzyszenia Weteranów Armii Polskiej w Ameryce”. Pismo o charakterze historycznym i biograficznym nawiązuje do wydarzeń wojennych, losów oficerów i wojska polskiego, a także do spraw współczesnych. Ukazuje się w języku polskim od 1921 roku. Dostępne

⁹ D.S. Wandycz, *Polski Instytut Naukowy w Ameryce. W trzydziestą rocznicę 1942–1972*, Nowy Jork 1974, s. 34.

w Bibliotece Głównej są numery z lat: 2000 nr. 948, 949, 951, 952, 953; 2002 nr 978; 2003 nr. 989, 990, 994; 2004 nr. 995, 996, 998.

„Zgoda”, uznawana za najstarsze czasopismo polonijne, ukazuje się od 1881 roku w językach angielskim i polskim. Jest organem Związku Narodowego Polskiego w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej. Obecnie jako dwutygodnik kolportowana jest w nakładzie ponad pięćdziesięciu tysięcy egzemplarzy w większości stanów USA. Wydawana w Chicago jest pismem podejmującym i opisującym ważniejsze wydarzenia społeczne, polityczne, rocznicowe, kulturalne, a także dotyczące sportu. Na podstawie tego czasopisma można by otworzyć kalendarz zdarzeń z życia Polonii i jej związków z Polską. Udostępniane w Bibliotece są roczniki i numery: 1993 nr 15; 1998 nr. 8, 18, 23, 24; 1999 nr. 1, 7, 15, 16; 2000 nr. 4, 5, 10; 2001 nr 23; 2004 nr. 15, 18; 2005 nr. 3, 10, 13, 16, 17.

Czasopisma polonijne z terenu Wielkiej Brytanii

Wśród zbiorów czasopism zgromadzonych w Bibliotece Głównej UO wydawanych przez Polaków na emigracji znajdują się tytuły z terenu Wielkiej Brytanii, pochodzące z różnych okresów, zarówno z XIX i początków XX wieku, jak też ukazujące się współcześnie. Większość stanowiły pisma redagowane jako samoistne tytuły o treściach ogólnych, na przykład dzienniki, lub tematyczne, poświęcone wybranym zagadnieniom. Były też pisma o cechach przeglądów, kompilujące artykuły z różnych czasopism ukazujących się w określonym czasie. Przykładem może być „Archiwum Marii Polkowskiej”, ukazujące się nieregularnie w języku polskim, rozprowadzane tylko w prywatnym obiegu. Charakteryzuje się tym, że w poszczególnych numerach scalano kopie artykułów o treściach społecznych, kulturalnych i politycznych z wybranych czasopism polonijnych. Redaktorką tego czasopisma wydawanego w Nottingham była Maria Polkowska. Na łamach „Archiwum” zamieszczała artykuły z takich czasopism jak: „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza”, „Nasz Dziennik”, „Gazeta Wileńska”, „Tygodnik Polski” i inne. Egzemplarze tego czasopisma nie zawsze były opatrywane kolejnymi numerami, trudno też uściślić, od kiedy zaczęło się ono ukazywać. W Bibliotece Głównej UO przechowywane są następujące wydania: nr 1: 1983, 1984, 1988–1992; nr 3a: 1992, 1993; nr 6: art. tylko z 1995 r.; nr 7: 1996, 1997, 1998; nr 8: 1998–2000; [nr nieozn.]: 1984–2002; [nr nieozn.]: 1989–2002; nr 11: 2003–2006 (sygn. P 15111)¹⁰.

Również w Londynie od 1940 r. zaczęło wychodzić czasopismo redagowane przez wysokich rangą dowódców wojskowych: płk. dypl. Andrzeja Mareckiego, płk. dypl. Stefana Piotrowskiego, ppłk. dypl. Michała Protasewicza, zatytułowane „Bellona. Miesięcznik wojskowy wydawany przez Sztab Naczelnego Wodza”¹¹. Było to pismo, którego treść

¹⁰ Daty wymienione przy poszczególnych numerach „Archiwum Marii Polkowskiej” wskazują na okresy lata, z których pochodzą artykuły z czasopism polonijnych, skompilowane w danym numerze.

¹¹ Czasopismo „Bellona”, które w 1940 r. zaczęło wydawać w Londynie, wcześniej ukazywało się od 1918 r. we Lwowie i w Warszawie jako miesięcznik do 1939 r. Przerwę w wydawaniu czasopisma spowodował wybuch drugiej wojny światowej. W 1936 r. „Bellona” połączyła się z czasopismem „Przegląd Wojskowy”. Od 1947

wiązała się ze strategiami wojennymi, przebiegiem działań zbrojnych, polityką wojenną, kampanią wrześniową na różnych frontach drugiej wojny światowej. Artykuły dopełniały: ilustracje, rysunki, mapy, plany i wykresy. Na łamach „Bellony” zamieszczano również przegląd doniesień korespondentów wojennych o działaniach zbrojnych wojsk w różnych rejonach Europy. W grudniu 1940 r. Naczelny Wódz generał Władysław Sikorski, tak pisał w pierwszym numerze tego czasopisma skierowanego do polskiego wojska: „Wierzę, że z radością przywitacie naszą «Bellonę». Wznowienie jej tu wśród nas – garstki żołnierzy Rzeczypospolitej – mówi chyba aż nadto dobitnie, jak mocno czujemy się z Nią zrośnięci, jak nic nas oderwać i oddalić nie zdoła od ziemi, która nam życie dała i rąk naszych potrzebuje, aby żyć. Dlatego pracować trzeba, pracować dla Niej usilnie, bez reszty w każdym kierunku i wszędzie, gdzie jesteśmy. – «Bellona» ma nam pomóc”¹². Biblioteka Główna UO posiada to czasopismo na mikrofilmie za lata: 1940–1964 (sygn. M 2031; kopia ze zbiorów Biblioteki Narodowej w Warszawie). Ponadto „Bellona. Kwartalnik wojskowo-histeryczny”, wydawany w Londynie przez Instytut Historyczny im. gen. Sikorskiego, dostępny jest w kilku zeszytach w oryginale. W zbiorach Biblioteki Głównej UO znajdują się numery: 1959 z. 1–4; R. 44/1962 z. 3–4; R. 45/1963 z. 1–4 (sygn. P 6379).

W ramach prenumeraty gromadzony jest „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza. The Polish Daily & Soldiers Daily”, ukazujący się od 1944 r. w Londynie, uważany za najpopularniejsze pismo informacyjne emigracji polskiej w Wielkiej Brytanii¹³ (ISSN 1359-2718). Tematyka publikowanych artykułów, komunikatów w pierwszych latach wiązała się przede wszystkim z polityką i sytuacją Polski po zakończeniu drugiej wojny światowej. Ta wysokonakładowa gazeta z czasem zmieniła profil tematyczny, stała się kroniką życia Polonii w Wielkiej Brytanii. Podejmując w publikowanych materiałach problematykę współczesną, porusza sprawy Polski i ważnych wydarzeń w życiu politycznym, społecznym oraz kulturalnym. Jest również dziennikiem informującym młodą Polonię o zagadnieniach ekonomicznych i gospodarczych. Nawiązuje do tradycji i wspiera działania promujące kulturę oraz współczesne osiągnięcia Polonii w różnych sferach życia społecznego, politycznego i biznesowego. Wydawcą tej gazety jest Polska Fundacja Kulturalna, a redaktorem naczelnym Katarzyna Bzowska-Badd. W zbiorach czasopism Biblioteki Głównej UO znajdują się roczniki „Dziennika Polskiego i Dziennika Żołnierza” z brakiem od kilku do kilkunastu numerów z niektórych lat. Pod sygnaturą P 730 dostępne są: R. 16/1955, R. 53/1992, R. 54/1993, R. 56/1995, R. 59/1998 – R. 72/2011.

„Myśl Polska. Dwutygodnik poświęcony życiu i kulturze Narodu. Polish Thought – Fortnightly Review” wydawana była w Londynie od 1941 r. w języku polskim i angielskim.

do 1967 r. była kwartalnikiem, ukazywała się nakładem Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie.

¹² Cytat pochodzi z „Bellony” 1940, z. 1, zamieszczony został na karcie tytułowej. Jest to fragment z wypowiedzi podpisanej przez Naczelnego Wodza, Generała dywizji Władysława Sikorskiego.

¹³ Gazeta „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” wydawana pod tym tytułem od stycznia 1944 r. powstała z połączenia „Dziennika Polskiego”, który ukazywał się w Londynie od lipca 1940 do lipca 1943 r. i był oficjalnym organem Rządu RP na emigracji, oraz „Dziennika Żołnierza” publikowanego w szkockim Glasgow w latach 1940–1943, gazety I Korpusu Polskiego.

skim (ISSN 1231-2258). Pismo zainicjowane przez grupę działaczy obozu narodowego przybyłych do Wielkiej Brytanii poświęcało uwagę myśli polskiej związanej z: historią, tradycją narodową, polityką i kulturą. Redaktorami tego czasopisma byli kolejno: Marian E. Rojek, Tadeusz Bielecki, Wojciech Wasiutyński, Wacław Całus, Antoni Dargas (red. naczelny). W zbiorach bibliotecznych na mikrofilmie znajdują się roczniki z lat: 1941 nr. 1–17 i komplet kolejnych wydań aż do 1985 nr. 1–23 (sygn. M 1224; kopia ze zbiorów Biblioteki Narodowej w Warszawie)¹⁴. To czasopismo zgromadzono również w oryginale za lata: 1987–2001; 2005–2011 (sygn. P 8345).

„Niepodległość. Czasopismo poświęcone najnowszym dziejom Polski”, które Biblioteka posiada w rocznikach od 1929 r., wydawane było do 1939 r. w Warszawie jako dwumiesięcznik, po wojnie od 1948 r. ukazywało się nieregularnie w Londynie (ISSN 022-0272-0280)¹⁵. Jego redaktorami na obczyźnie byli: Konrad Libicki, Jan Starzewski, Tadeusz Schaetzel i inni. Wydawanie tego pisma podjął Oddział Instytutu Józefa Piłsudskiego w Londynie. Od 1997 r. „Niepodległość” publikowano w Nowym Jorku. W zbiorach czasopism Biblioteki Głównej UO znajdują się z pierwszego okresu – warszawskiego, tomy: t. 1 i 2/1924–1930, t. 11 i 12/1935, t. 13 i 14/1936, t. 15 i 16/1937 (sygn. P 15941). Wydania publikowane po wojnie w Londynie, a następnie w Nowym Jorku zgromadzono w następujących tomach: t. 4/1952, t. 6/1958, t. 7/1962, t. 8/1972, t. 9/1974, t. 10/1976, t. 16/1983, t. 17/1984, t. 18/1985, t. 20/1987, t. 23/1990, t. 25/1992, t. 26/1993, t. 27/1995, t. 29/1997, t. 30/1999, t. 31/2000, t. 32/2002, t. 33–34/2003 i 2004, t. 35/2006 (sygn. P 5735).

Z daru Biblioteki Polskiej w Londynie przyjęto do zbiorów czasopism „Nową Polskę. Czasopismo polskiej myśli niezależnej”, ilustrowany miesięcznik wydawany od 1942 r. w Londynie. Redakcja pisma tak propagowała go na łamach tomów 4 i 5 w 1945 r.: „*«Nasza Polska» jest największym i najpoważniejszym dziś periodykiem w języku polskim. (...) Służy polskiej myśli demokratycznej i postępowej, reprezentuje kulturę polską i dociera do wszystkich środowisk inteligencji emigracyjnej na całym świecie»*”¹⁶. Autorami artykułów, tekstów literackich i biografii byli wybitni pisarze i publicyści przebywający

¹⁴ Czasopismo „Myśl Polska” ukazywało się jako dwutygodnik w latach 1987–1991 w Londynie. Od 1992 r. jako miesięcznik redagowane było przez Bogusława Kowalskiego; nr. 3–6 z 1992 r. wydano jeszcze w Londynie, nr 7 ukazał się już w Warszawie. To niezależne pismo w 2001 r. (R. 60) od nr. 1 do 13 ukazywało się jako tygodnik w Warszawie, miało jednak przedstawicielstwo w Londynie oraz Chicago. W latach 2001–2004 czasopismo publikowano pod tytułem „Nowa Myśl Polska. Tygodnik poświęcony życiu i kulturze polskiej”, jego redaktorem naczelnym był Jan Engclgard, wydawano go w Warszawie w Wydawnictwie Prasy Lokalnej. W zbiorach BG UO: R. 3/2003 – R. 4/2004 (sygn. P 8345).

¹⁵ „Niepodległość. Czasopismo poświęcone najnowszym dziejom Polski” od t. 32/2002 po wznowieniu wydaje Towarzystwo Przyjaciół Instytutów Józefa Piłsudskiego w Warszawie. Redaktorem naczelnym „Niepodległości” został Andrzej Przewoźnik. Wprowadzająca informacja zawarta w słowach „Od Redakcji”, zamieszczonych przez A. Przewoźnika, wskazuje zamiar i plany związane z tym niepodległościowym czasopiśmie: „Przystępując do wydawania pisma z tak wielkimi tradycjami, pragniemy, by wokół Niego powstało środowisko, które doprowadzi do reaktywowania działającego w niepodległej Polsce Instytutu Józefa Piłsudskiego Poświęconego Badaniom Najnowszej Historii Polski”; „Niepodległość” 2002, t. 52, (32 po wznowieniu).

¹⁶ Zob. „Nowa Polska. Czasopismo polskiej myśli niezależnej” 1945, t. 4 i 5 – strona dotycząca prenumeraty rocznej na 1945 r.

na emigracji¹⁷. Redaktorem naczelnym periodyku był Antoni Słonimski. W zbiorach BG UO znajdują się: t. 1/1942, z. 1–9 (marzec–grudzień); t. 2/1943, z. 1–12; t. 3/1944, z. 1–12 (sygn. P 33284).

Wielomilionowa rzesza Polaków poszukujących schronienia w okresie zagrożenia wojennego, jak też walczących na frontach II wojny światowej osiedlała się w różnych rejonach świata. Wśród wychodźstwa polskiego bardzo liczne grupy stanowili żołnierze. Pokonując szlaki wojenne, docierali do państw, które stawały się miejscem ich pobytu, początkowo na krótko. Z czasem okazywało się, że na długo, a bywało, że na zawsze.

Wśród emigracyjnych wydawnictw prasowych zgromadzonych w zbiorach Biblioteki Głównej Uniwersytetu Opolskiego, jak wspomniano, do licznych należą czasopisma, które wydawano na terenie Wielkiej Brytanii, a przede wszystkim w Londynie. Jednym z takich tytułów, który dotarł do tego rejonu Europy, był „Orzeł Biały. Polska walcząca na Wschodzie”. Po raz pierwszy wydany został w 1945 roku w Buzułuku, jego inicjatorem i założycielem był generał Władysław Anders. Pierwszy numer ukazał się 7 grudnia 1941 r. „Biełyj Oriol” – tygodnik, organ Polskiej Armii w Związku Radzieckim, wydany został przy udziale i staraniach Wojskowego Biura Propagandy i Oświaty Polskich Sił Zbrojnych w ZSRR¹⁸. Redagował go Stanisław Strumph-Wojtkiewicz (w latach 1941–1942). Czasopismo zmieniało dwukrotnie podtytuł. I tak w 1944 roku było to „Orzeł Biały. Polska walcząca na ziemi włoskiej” a w 1964 roku: „Orzeł Biały. Polska walcząca o wolność”. To czasopismo wydawano w różnych rejonach świata. Można powiedzieć, że „Orzeł” „wędrował” wraz z wojskiem polskim i ukazywał się w: Kazachstanie – Jangi-Jul (1941–1942), Iranie – Teheran 1942, Iraku – Khanakim-Kirkuk pod Bagdadem (1942–1943), Palestynie – Tel Awiw (1943–1944), we Włoszech – Neapol, Rzym (1944–1946), w Belgii – Bruksela (1946–1949) i od maja 1949 roku pozostał w Londynie. Od sierpnia 1964 publikowany był jako miesięcznik¹⁹. W zbiorach Biblioteki Głównej UO zgromadzono (z niewielkimi brakami pojedynczych numerów) z darów roczniki: R. 3/1943 – R. 58/1998 (sygn. P 7292). W 2002 roku „Orzeł Biały” przestał się ukazywać.

Również w Londynie publikowano „Pamiętnik Literacki”, którego wydawcą był Związek Pisarzy Polskich na Obczyźnie. Od 1976 roku ukazywał się pod kierunkiem redaktora Józefa Garlińskiego. Był to tytuł w języku polskim. Czasopismo w rocznikach – tomach wychodziło regularnie. Otrzymaliśmy je z darów. Zbiór tomów: t. 1/1976 – t. 29/2004 (brak t. 25–27) znajduje się pod sygn. P 13755.

„Polska Walcząca. Żołnierz polski na obczyźnie” była tygodnikiem wydawanym przez Ministerstwo Obrony Narodowej. Wydział Pracy Kulturalno-Oświatowej w Londynie w latach 1939–1945. Trzy roczniki tego tytułu o tematyce społeczno-kulturalnej, a mia-

¹⁷ Zob. tamże. Na łamach „Nowej Polski” publikowali m.in.: Andrzejewski, Biliński, Bloch, Hemar, Kunciewiczowa, Karpiński, Kot, Słonimski, Estreicher, Topolski i inni.

¹⁸ Czasopismo „Orzeł Biały”, pierwsze numery w 1941 r. tłoczono w Drukarni Polowej Sił Zbrojnych w ZSRR.

¹⁹ Od 1964 r. instytucją sprawczą „Orla Białego” była Federacja Światowa Stowarzyszenia Polskich Kom-
batantów.

nowicie: R. 6/1944, z. 1–52; R. 7/1945, z. 1–51 (z częściowymi brakami) i R. 8/1946 (z licznymi brakami), dostępne są w zbiorach Biblioteki Głównej UO (sygn. P 22184).

Na terenie Wielkiej Brytanii wydawano również w latach 1948–1958 „Rocznik Polonii. Poles Abroad Yearbook and Dictionary”. Redaktorem tego tytułu, ukazującego się co dwa lata, był Bohdan O. Jeżewski, a wydawaniem i dystrybucją zajmowała się firma Taurus (Publishers and Distributors). W zbiorach BG UO znajduje się tylko R. 7/1958–1959 (sygn. P 17480).

Działalność naukowa Polaków zamieszkających poza krajem ojczystym koncentrowała się często wokół organizacji i towarzystw naukowych. W tych środowiskach ukazywały się czasopisma, na łamach których publikowano dorobek naukowy i badawczy. Przykładem może być „Rocznik Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie”, wydawany w Londynie w ramach tego Towarzystwa. Chronologia ukazywania się czasopisma obejmuje: R. 1 1950/1951 – R. 45 2001/2002. Z tego okresu zgromadzono w Bibliotece Głównej UO dość znaczną kolekcję, bo 29 roczników (sygn. P 12656), niestety – nie udało się jednak stworzyć kompletu (kilkanaście roczników nadal stanowi brak)²⁰. Tematyka „Rocznika” wiązała się z naukami społecznymi, zagadnieniami ogólnymi – naukoznawstwem, jak też wybranymi dziedzinami spoza nauk społecznych.

Wymieniając czasopisma londyńskie, trzeba wspomnieć, że nie wszystkie z posiadanych ukazywały się przez dłuższy okres czasu. Szereg tytułów pojawiało się jednorazowo, przez kilka miesięcy, przez rok lub dwa lata.

Starano się je ująć w przeglądzie, bowiem powstawały w określonych okolicznościach i z potrzeby określonych grup emigrantów, więc tym samym należą do historii polonijnego dorobku publicystycznego. Do tego rodzaju czasopism można zaliczyć „Ruch Narodowy” wydawany w latach 1955–1956 w Londynie jako periodyk nieregularny. Jego redaktorem był Jędrzej Giertych. Z tego okresu w zbiorach bibliotecznych BG UO znajdują się R. 1/1955 i R. 2/1956 (sygn. P 8981).

Polscy naukowcy, emigranci z dużych przedwojennych polskich ośrodków akademickich, angażowali się bardzo aktywnie w działania prowadzące do powstawania czasopiśmiennictwa naukowego. Przykładem może być czasopismo naukowe „Teki Historyczne. Cahiers d'Histoire – Historical Papers”. Powstało ono dzięki inicjatywie generała profesora Mariana Kukiela, historyka dziejów porzecznych Polski i badacza historii wojskowości, polityka i współzałożyciela Polskiego Towarzystwa Historycznego na Obczyźnie w Wielkiej Brytanii. Nakładem tego Towarzystwa pod redakcją prof. M. Kukiela, również autora licznych artykułów, ukazał się w 1947 roku kwartalnik „Teki Historyczne”. Od 1956 roku czasopismo wydawane było nakładem Instytutu Historycznego im. gen. W. Sikorskiego w Londynie. Obszar rozpowszechnienia tego czasopisma obejmował: Londyn–Nowy Jork–Paryż–Rzym. Czasopismo ukazywało się nieregularnie, ogółem wydano dwadzieścia tomów w latach 1947–1993. W BG UO zgromadzono tomy: 2, 3, 4, 18, 19 (z licznymi brakami; sygn. P 10551). Tematyka zawartości „Tek Historycznych”

²⁰ Biblioteka Główna posiada w zbiorach „Rocznik Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie” z lat: R. 1 1950/1951 – R. 3 1952/1953; R. 5 1954/1955 – R. 22 1971/1972; R. 24 1980/1981 – R. 25 1981/1982; R. 28 1984/1985 – R. 29 1985/1986; R. 33 1990/1991; R. 34 1992; R. 37 1993/1994 – R. 38 1994/1995; R. 45 2001/2002.

stanowi omówienia materiałów źródłowych i dokumentów archiwalnych dotyczących historii Polski, sił zbrojnych, historii powszechnej, historii literatury, biografii wybitnych dowódców wojskowych i polityków. Materiały publikowane na łamach „Tek” nawiązują do historii od średniowiecza po XX wiek.

Z czasopism literackich polonijnych wydawanych w Londynie Biblioteka Główna UO posiada również „Wiadomości”. Tytuł ten ukazywał się po wojnie w latach 1946–1987, był kontynuacją przedwojennych „Wiadomości Literackich”, późniejszych „Wiadomości Polskich, Politycznych i Literackich” wydawanych w Paryżu w okresie 1939–1940 i dalej publikowanych jako „Wiadomości” w Londynie²¹. Założycielem pisma i redaktorem naczelnym od początkowych lat do roku 1967 był Mieczysław J. Grydzewski, w następnych okresach redagował go Michał Chmielowiec (do 1972 r.), a następnie aż do końca ukazywania się tytułu jego redaktorem była Stefania Kossowska. „Wiadomości” do 1980 roku wychodziły jako tygodnik, od 1981 zostały przekształcone w miesięcznik. Ostatni numer tego literackiego i społeczno-kulturalnego, ilustrowanego periodyku wydano w 1981 r. – nr 3 (marzec). Ze względu na trudności finansowe nie zdołano utrzymać czasopisma. W zbiorach Biblioteki Głównej UO znajdują się: R. 9/1954 – R. 36/1981 (w niektórych rocznikach brak kilku numerów; sygn. P 5672 L). Tytuł ten znajduje się również w Międzyinstytutowej Bibliotece Politologii, Filozofii i Socjologii UO: R. 4/1949 – R. 28/1973, zbiór posiada jednak znaczne braki roczników i numerów (sygn. NsP 2028).

Organem Ligi Niepodległości działającej poza granicami Polski na emigracji było pismo „Za Wolność i Niepodległość. Czasopismo poświęcone sprawom polskim”. Ukazywało się w Londynie początkowo jako miesięcznik, a następnie kwartalnik w latach 1947–1959. Od 1957 roku w podtytule zamieszczano: „Biuletyn Ligi Niepodległości Polski”. Tematycznie czasopismo wiązało się z wybranymi zagadnieniami z historii Polski i życia współczesnego, w szczególności polityką powojenną. Zamieszczano w nim również obszerne sprawozdania i relacje z działalności Ligi Niepodległości Polski. W zbiorach znajdują się: R. 1/1947 – R. 5/1951 (są to tylko pojedyncze numery) oraz roczniki z lat 1957–1959 (nr. 24–26), pod sygn. P 15886.

Jednym z darów przekazanych Bibliotece Głównej UO jest wolumen, który w ramach wspólnej oprawy scala trzy różne czasopisma polonijne. Są to co prawda nieliczne numery, ale ich treść wiąże się ściśle z życiem i działalnością Polonii w Wielkiej Brytanii. Wspólną cechą tego niewielkiego zestawu tytułów są miejsce wydania – Glasgow – i redaktor Jadwiga Harasowska. We współprawnym woluminie znajdują się:

– „The Voice of Poland” („Głos Polski”), ilustrowany dwutygodnik społeczno-kulturalny, uwzględniający także tematykę historyczną. Ukazywał się w latach 1942–1947, w języku angielskim. Biblioteka posiada vol. 3, 1944 r., z. 1–4 (sygn. P 25464).

– „Kurier Glasgowski” („Glasgow Courier”). Na jego łamach zamieszczano również artykuły społeczno-kulturalne, z zakresu polityki, wojskowości; ukazywał się w języku angielskim, BG UO posiada vol. 3 z 1944 r. (sygn. P 25466).

²¹ Wydania „Wiadomości Literackich” ukazujące się w Warszawie (1924–1939) były redagowane przez Mieczysława J. Grydzewskiego i Antoniego Bormana. W Bibliotece Głównej UO znajdują się: R. 1/1924 – R. 16/1939 na mikrofilmie (sygn. M 448; kopia z Biblioteki Narodowej).

– „Polish Library Pamphlet” – publikowane w języku angielskim czasopismo społeczno-kulturalne ukazywało się nieregularnie, było poświęcone: teatrowi, muzyce, dziedzinom humanistycznym, literaturze, zabytkom. Posiadana szósta edycja z 1944 roku zawiera opracowania na tematy: Tadeusz Kościuszko; Libraries in Poland; Polish flag on Casino Monastery; The horse in Poland; Three allies' songs; Wilno, Lwów (sygn. P 25465).

Diaspora Polonii przybyłej do Wielkiej Brytanii z Kresów Wschodnich Polski łączyła się na emigracji w grupy, nierzadko sformalizowane, skupione wokół towarzystw i związków. Ich działalność wyrażała się w organizacji licznych spotkań okolicznościowych i rocznicowych, przede wszystkim starano się podtrzymywać tradycje kulturowe, język i pamięć o ziemiach, które członkowie tych grup musieli opuścić, a były ich ojczyzną. Dawano temu wyraz w czasopismach. W omówieniu pragniemy nawiązać do dwóch tytułów. Jednym z nich jest „Biuletyn Koła Samborzan w Wielkiej Brytanii”, ilustrowany maszynopis powielany, wydawany przez Zarząd Koła Samborzan w Londynie. Jego redaktorem był Roman Maryniak. W zbiorach BG UO posiadamy wydania z lat: 1987 z. 3, 1988 z. 4, 1989 z. 5 (sygn. P 16666).

Drugi tytuł to „Kwartalnik Kresowy” wydawany w Londynie przez Zarząd Główny Ziem Wschodnich RP. Od 1971 roku ukazywał się pod tytułem „Kresy Wschodnie Rzeczypospolitej”. Jego redaktorką była Anna Nowakowa ze Stańkowskich. Pochodziła z Opola, gdzie urodziła się 17 września 1911 r. (zm. w Londynie 13 marca 1992 r.). Stały dział w tym czasopiśmie zatytułowany „Z ziem nam drogich” poświęcony był: historii, ludziom, kulturze Kresów Wschodnich, a także miastom większym i mniejszym, takim jak: Lwów, Stanisławów, Grodno, Łuck, Wilno, Tarnopol, Krzemieniec, Zbaraż, Sambor i wielu innym. Przypominano je i opisywano, zamieszczano szczegółowe mapy, fotografie zabytkowych budynków i dokumenty potwierdzające przynależność tych miast do Polski. W zbiorach BG UO (sygn. P 4667) zgromadzono kilkanaście zeszytów z lat 1976–1993. Kwartalnik ukazywał się nieregularnie jako maszynopis powielany, ilustrowany. Każdy zeszyt opatrzone był cytatem: „Ziemia Czerwieńska, Wileńszczyzna, Polesie, Wołyń, Podole – to dzielnice Rzeczypospolitej zagrabione przez Rosję Sowiecką. Obowiązkiem obywateli tych dzielnic, bez różnicy na narodowość, i wszystkich Polaków, przebywających w wolnym świecie, jest walka o wyzwolenie Ziem Wschodnich”.

Czasopisma religijne

Wyodrębniono ten rodzaj czasopism z uwagi na tematykę, jak też sposób rozpowszechniania i określony krąg odbiorców, do których są one adresowane.

Z czasopiśmiennictwa religijnego polonijnego w posiadaniu Biblioteki Wydziału Teologicznego UO znajduje się „Nasze Słowo”, dwutygodnik Polskiej Misji Katolickiej w Niemczech, wydawany w Würzburgu przez Polnisches Oberseelsorgeamt In Deutschland. Redaktorem pisma odpowiedzialnym za wydania pochodzące z lat 1993 (R. 4) – 2001 (R. 12) był ks. Franciszek Mrowiec. „Nasze Słowo” jest bogato ilustrowane, posiada stałe działy: „Z życia Kościoła”, „Z życia misji”, „Niedziela zwykła”, „Z kraju i ze świata” i inne. Jest to czasopismo przede wszystkim o treściach religijnych, ale zawiera

także artykuły poświęcone: literaturze, pisarzom, wybranym zagadnieniom kulturalnym, a także informacje, porady prawne, komunikaty o pielgrzymkach. Dodatkiem objętym łączną paginacją z tym tytułem jest „Nasze Słowo dla dzieci starszych i młodszych”. W zbiorach Biblioteki Wydziału Teologicznego UO ten dwutygodnik związany z duszpasterstwem polonijnym zgromadzono w rocznikach za lata: R. 4/1993 – R. 12/2001 (z brakami w obrębie poszczególnych roczników; sygn. m/228).

Drugi tytuł, który także wiąże się z duszpasterstwem polonijnym, to „Duszpasterz Polski Zagranicą” – dwumiesięcznik. Czasopismo zaczęło się ukazywać w Rzymie w 1949 roku. Do zbiorów Biblioteki Wydziału Teologicznego UO dotarło z darów. Z pieczęci z nazwą pierwszego właściciela dowiadujemy się, że był nim Instytut Polski Akcji Katolickiej w Wielkiej Brytanii, Londyn (data 11.04.1968). W zbiorach pod sygnaturą m/388 znajdują się roczniki „Duszpasterza” od R. 19 1968, nr. 3–6; w tym okresie czasopismo było zatytułowane: „Duszpasterz Polski Zagranicą i Dział Kaznodziejski”, wydawane w Rzymie pod red. A.R. Gogolińskiego jako dwumiesięcznik. Kolejne roczniki to: 20 1969; 21 1970; 45 1994, nr. 1–4 (kwartalnik). Czasopismo zmieniało szatę graficzną okładki i objętość. Na jego treść składają się działy: „Stolica Apostolska”, „Kościół w Polsce”, „Duszpasterstwo”, „Zagadnienia emigracyjne”, „Dyskusje”, „Rocznice”, „Sprawozdania – komunikaty”, „Recenzje”, „Polska kronika zagraniczna” i inne.

W Bibliotece Wydziału Teologicznego znajduje się również „Głos Katolicki”, tygodnik polski za granicą ukazujący się pod redakcją Pawła Osikowskiego w Paryżu (ISSN 1279-953X). Jego wydawcą jest Polska Misja Katolicka we Francji. W zbiorach pod sygnaturą m/440 dostępny jest R. 39 (1997), nr. 20–29.

W Bibliotece Głównej UO udało się zgromadzić także z darów czasopismo „Słowo”, kwartalnik wydawany przez Polską Misję Katolicką w Berlinie. W zbiorach BG UO (sygn. P 480) posiadamy roczniki za lata: 1993–1997 (do nr. 36).

Podsumowanie

Przedstawiony przegląd wybranych czasopism ukazujących się poza Polską, w kręgach Polonii rozproszonej w różnych rejonach Europy i w Stanach Zjednoczonych, jest częścią zbiorów z prasy emigracyjnej, którą zgromadzono w Bibliotece Głównej i w bibliotekach specjalistycznych: w Międzyinstytutowej Bibliotece Politologii, Socjologii i Filozofii oraz Bibliotece Wydziału Teologicznego i Bibliotece Wydziału Filologicznego. W różnych częściach, kompletnie lub tylko reprezentatywnie w nielicznych numerach, dostępne są do badań historycznych, a także prasoznawczych. Nie uwzględniono w przeglądzie czasopism wydawanych w Niemczech, Czechach i Słowacji. Te bowiem wymagają odrębnego omówienia. Pochodzą z różnych źródeł, przede wszystkim z darów. Część z nich stanowi zasób dokumentów z Archiwum RODŁA – Związku Polaków z Niemczech. Również oddzielnie zgromadzone są czasopisma ze zbioru Ośrodka KARTA, wśród których także znajdują się tytuły wydawane na emigracji. Niektóre tytuły z tego daru uwzględniono w przeglądzie. Czasopiśmiennictwo polonijne pochodzące z różnych ośrodków na świecie jest bogatym źródłem wiadomości o życiu i działalności Polaków, którzy opuścili ojczysty

kraj i żyli na emigracji, podtrzymując więzi narodowe i tradycję. Wielekroć wspomagali rodaków w kraju w ich dążeniach do odzyskania niepodległości. Posiadane zbiory mogą stanowić materiał do prac badawczych nad poszczególnymi czasopismami, jak też nad problematyką z wybranych działów zamieszczanych na ich łamach.

ks. Tadeusz GRABUŃCZYK

Biblioteka Wydziału Teologicznego
Uniwersytetu Opolskiego

**CZASOPISMO BIBLIOGRAFICZNE
„PRZEGLĄD PIŚMIENICTWA TEOLOGICZNEGO”.
ANALIZA TREŚCI ZA LATA 1995–2010**

Tło historyczne

W roku 1994 powstał pierwszy w Polsce wydział teologiczny w państwowej uczelni wyższej, tj. na Uniwersytecie Opolskim. Powstał on w wyniku połączenia dwóch opolskich uczelni: liczącej 44 lata Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Powstańców Śląskich (1950–1994), jednej z najlepszych uczelni pedagogicznych w Polsce, oraz istniejącej od 1981 r. opolskiej filii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, bazującej na kilkudziesięcioletnich doświadczeniach Wyższego Seminarium Duchownego w Nysie (gdzie pracowała kadra naukowa dawnego Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie). Kształt opolskiej filii KUL przed jej wejściem w strukturę Uniwersytetu Opolskiego określali znakomici teolodzy: ks. bp prof. Alfons Nossol – teolog, ekumenista, doktor *honoris causa* ośmiu uniwersytetów europejskich; ks. prof. Helmut Sobeczko – wybitny liturgista; ks. prof. Kazimierz Dola – znakomity historyk Kościoła.

Transformacja społeczno-polityczna w Polsce, która miała miejsce w latach 90. ubiegłego wieku – wolność słowa, możliwość publikowania bez cenzury, utworzenie wielu nowych wydawnictw promujących literaturę teologiczną, a także powstanie wydziałów teologicznych na wielu uczelniach wyższych – dała możliwość ich pracownikom publikowania swojego dorobku naukowego. Powstawało wiele książek z teologii i dziedzin pokrewnych, a także wiele nowych czasopism czy serii wydawniczych, w których pracownicy naukowcy mogli publikować swoje artykuły. Ogrom ówczesnej produkcji wydawniczej w Polsce i brak specjalistycznych przewodników po literaturze spowodował potrzebę powstania czasopisma bibliograficznego, które mogłoby rejestrować najważniejsze publikacje z dziedziny teologii w Polsce i dotrzeć do jak największego grona odbiorców. Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego, jako pierwszy wydział w Polsce, podjął zadanie stworzenia czasopisma rejestrującego polską literaturę teologiczną. Pomysłodaw-

cą i inicjatorem jego powstania był ówczesny dziekan wydziału ks. prof. dr hab. Helmut Jan Sobeczko. Charakter i struktura pisma oparte zostały na czasopiśmie „Theologische Revue”, wydawanym już wtedy na katolickim Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Münster w Niemczech. W ten sposób w 1995 r. ukazał się pierwszy numer „Przeglądu Piśmiennictwa Teologicznego”, pierwszego tego typu periodyku w Polsce.

Cel powstania pisma

W przedmowie do pierwszego numeru ówczesny Wielki Kanclerz Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego napisał m.in.: „Radość z powstania Uniwersytetu Opolskiego, dwunastego z kolei w Polsce i jak dotąd pierwszego państwowego uniwersytetu z Wydziałem Teologicznym, sprzyja wyzwalaniu inicjatyw naukowych i wydawniczych miejscowego środowiska [...]. Droga do prawdziwego rozwoju prowadzi poprzez pogłębianie rodzimej myśli teologicznej i asymilację tłumaczeń najlepszych dzieł myśli obcej. Nie sposób obejść się przy tym bez dobrej i szybkiej informacji o publikacjach teologicznych. Na szczególną uwagę zasługuje przeto inicjatywa wydawnicza już ukonkretniona w postaci pierwszego numeru «Przeglądu Piśmiennictwa Teologicznego». Można być przekonanym, iż czasopismo to zamieszczając recenzje nowych pozycji lub notki bibliograficzne zawierające omówienie zawartości, będzie spełniać rolę przewodnika po współczesnej literaturze teologicznej ukazującej się w Polsce”¹.

Nowy periodyk skierowany był głównie do studentów teologii, pracowników naukowo-dydaktycznych wyższych uczelni teologicznych, do duchowieństwa i innych zainteresowanych literaturą teologiczną. Miał trafić także w ręce wydawców literatury naukowej i popularnonaukowej z zakresu teologii oraz księgarzy i zwrócić uwagę odbiorców na niektóre ukazujące się w Polsce – ciekawsze zdaniem redakcji – publikacje z zakresu teologii chrześcijańskiej oraz dyscyplin pomocniczych i pokrewnych². I po szesnastu latach istnienia na rynku wydawniczym ten cel w doskonały sposób osiągnął. W skład Komisji Redakcyjnej nowo powstałego czasopisma weszli: ks. Janusz Czerski, ks. Kazimierz Dola, ks. Tadeusz Dola, ks. Joachim Gaida, ks. Józef Herbut, ks. Andrzej S. Jasiński OFM, ks. Piotr Jaskóła (przewodniczący), ks. Franciszek Kampka, bp Jan Kopiec, ks. Józef Król, bp Gerard Kusz, ks. Piotr Maniurka, ks. Alojzy Marcol, bp Alfons Nossol, Remigiusz Pośpiech, ks. Herbert Simon, ks. Helmut J. Sobeczko. Funkcję redaktora powierzono Ewie Wyglendzie, która pełniła ją do momentu śmierci, to jest do grudnia 2001 r.³

¹ A. Nossol, *Przedmowa*, „Przegląd Piśmiennictwa Teologicznego” 1(1995) 1–2, s. 3.

² Zob. P. Jaskóła, E. Wyglenda, *Wstęp*, „Przegląd Piśmiennictwa Teologicznego” 1(1995) 1–2, s. 3.

³ „Śp. Ewa Wyglenda urodziła się 14 września 1939 roku w Warszawie [...]. Od 1995 roku, po przejściu na emeryturę, pełniła funkcję opiekuna naukowego Biblioteki Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego. Podjęła się również pracy redakcyjnej nowo powstałego czasopisma Przegląd Piśmiennictwa Teologicznego. Jej wieloletnie doświadczenie bibliotekarskie, fachowość i dokładność opisów bibliograficznych, jak i zmysł syntryczny w prezentowanych omówieniach nadały Przeglądowi powszechnie uznany styl. Liczba prenumerowanych

Struktura i budowa pisma

„Przegląd Piśmiennictwa Teologicznego” ukazuje się jako półrocznik (dwa zeszyty na rok), ma numer ISSN 1425-7998. Szata graficzna, jak już wspomniano, oparta jest na podobnym niemieckim czasopiśmie „Theologische Revue” i ma układ kolumnowy. Od początku pismo podzielone było na dwie zasadnicze części. Pierwszą stanowią recenzje, które są przygotowywane przez pracowników naukowych Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego oraz innych ośrodków naukowych z całej Polski i są krytyczną analizą omawiającą treść książki (średnio od 10 do 20 w każdym zeszycie). Druga część to przedstawiony w układzie działowym przegląd bibliograficzny książek, zawierający obok pełnego opisu bibliograficznego także adnotację treściową (charakteryzującą treść dokumentu) lub zawartościową (wybór lub pełny spis artykułów pracy zbiorowej). Od recenzji, które mają charakter naukowy, należy jeszcze odróżnić dłuższe omówienia książek umieszczane wewnątrz poszczególnych działów i podpisane nazwiskiem sporządzającego dane omówienie. Każdy opis książki składa się z dwóch zasadniczych części: opisu rejestracyjno-bibliograficznego, który zawiera dane formalne i wydawnicze dzieła (przygotowywanego przez bibliotekarza)⁴ oraz analizy omawiającej treść książki, przygotowywanej przez pracowników naukowych. Rocznie przygotowywanych jest około 700 takich opisów (od 300 do 350 w jednym zeszycie), wykonywane są one z autopsji książek pochodzących z egzemplarza otrzymywanego z ośrodków naukowych oraz wymiany i darów. Każdy zeszyt kończy indeks osobowy, który zawiera nazwiska redaktorów prac zbiorowych, tłumaczy, a także autorów książek, recenzji, omówień, wstępów czy komentarzy.

Układ pisma i jego ewolucja

W pierwszym numerze „Przeglądu Piśmiennictwa Teologicznego” przyjęto następujący układ ramowy:

- Recenzje,
- Bibliistyka,
- Teologia dogmatyczna i fundamentalna,
- Ekumenizm i teologia porównawcza,
- Teologia moralna i etyka,
- Teologia duchowości,

egzemplarzy w Polsce i prenumerata zagraniczna są świadectwem zapotrzebowania na tego rodzaju czasopismo i dowodem uznania dla jakości pracy redakcyjnej. Niniejszy, 14-ty numer, był jej ostatnim numerem, którego nie zdążyła już do końca przygotować. Po krótkiej chorobie serca zmarła nagle w klinice w Katowicach”. „Przegląd Piśmiennictwa Teologicznego” 7(2001) 2, s. 3.

⁴ Od 2001 r. przygotowuje je ks. mgr Tadeusz Grabuńczyk, obecny sekretarz redakcji „Przeglądu Piśmiennictwa Teologicznego”, autor niniejszego artykułu. Przez lata 2007 i 2008 opisy te przygotowywała Urszula Grabińska, kicownik Biblioteki Wydziału Teologicznego.

- Teologia pastoralna i duszpasterstwo rodzin,
- Liturgia, homiletyka, muzyka kościelna,
- Katechetyka, pedagogika, psychologia religii,
- Historia Kościoła, patrologia, hagiografia, biografie, pamiętniki i wspomnienia,
- Życie religijne i zwyczaje,
- Prawo kanoniczne i wyznaniowe,
- Filozofia chrześcijańska,
- Socjologia religii,
- Religioлогия,
- Kultura i sztuka chrześcijańska.

W przypadku, gdy nie udaje się sklasyfikować opisywanej książki poprzez nadanie jej tylko jednego przydziału rzeczowego, bowiem praca dotyczy równolegle dwu lub nawet kilku zagadnień, zastosowano system odsyłaczy. Książka opisana w jednym dziale może więc posiadać dwa lub więcej odsyłaczy w innych działach, wskazujących numer pozycji, pod którym została ona omówiona⁵. Z czasem doszły jeszcze nowe działy: Dokumenty Urzędu Nauczycielskiego Kościoła, Opracowania ogólne, Katolicka nauka społeczna, Misjologia oraz Komunikacja społeczna i media. Zrezygnowano z działu Życie religijne i zwyczaje, a niektóre zostały inaczej sformułowane.

Po śmierci E. Wyglendy w grudniu 2001 r. drugi numer „Przeglądu Piśmiennictwa Teologicznego” z tegoż roku dokończył ks. Tadeusz Grabuńczyk. Od 2002 r. funkcję redaktora przejął ks. prof. dr hab. Kazimierz Wolsza. Skład Komisji Redakcyjnej zasadniczo się nie zmienił: ks. Kazimierz Wolsza został przewodniczącym tej komisji i redaktorem, sekretarzem redakcji został ks. mgr Grabuńczyk, pracownik Biblioteki Wydziału Teologicznego, a redaktorem technicznym Krzysztof Suszko. Ksiądz Wolsza przygotowywał opisy wszystkich działów samodzielnie, tak jak dotychczas robiła to pierwsza redaktorka tego czasopisma. Funkcję redaktora pełnił do 2004 r.; w ciągu trzech lat przygotował sześć zeszytów i ponad dwa tysiące opisów książek. W związku z tym, że powierzono mu inne obowiązki w diecezji gliwickiej, w 2005 r. nastąpiła zmiana na stanowisku redaktora, objął je ks. prof. dr hab. Norbert Widok. Od tego momentu zmieniła się formuła redagowania czasopisma. Dotychczasowa Komisja Redakcyjna przekształciła się w Naukową Komisję Redakcji, której ks. Widok został przewodniczącym, oraz powstał Komitet Redakcji, który tworzyli: ks. Widok (redaktor), ks. Grabuńczyk (sekretarz), Józef Chudalla (korekta) i K. Suszko (redaktor techniczny). Zasadniczą zmianą było też powierzenie opracowania poszczególnych działów pracownikom naukowym Wydziału Teologicznego, którzy specjalizowali się w danych dziedzinach. Tak powstał Zespół Redakcyjny, który tworzą: ks. Andrzej Demitrów – bibliistyka; ks. Norbert Widok – patrologia; ks. Sebastian Krzyżanowski – historia Kościoła; ks. Franciszek Wolnik – hagiografia; ks. Brunon Zgraja – biografie, pamiętniki, wspomnienia; ks. Andrzej Anderwald – teologia fundamentalna, religioлогия; ks. Dariusz Krok – psychologia religii; ks. Norbert Wons – socjologia religii; o. Bonawentura Smolka OFM – teologia

⁵ Zob. P. Jaskóła, E. Wyglenda, dz. cyt., s. 4.

dogmatyczna; ks. Rajmund Porada – ekumenizm i teologia porównawcza; ks. Konrad Glombik – teologia moralna, etyka; ks. Antoni Kaltbach – katolicka nauka społeczna; ks. Józef Mikołajec – teologia pastoralna; ks. Paweł Landwójtowicz – duszpasterstwo rodzin; ks. Joachim Kobienia – liturgika; Remigiusz Pośpiech – muzyka kościelna; ks. Sławomir Pawiński – homiletyka; ks. Jerzy Kostorz – katechetyka; ks. Józef Urban – misjologia; ks. Piotr Sadowski – prawo kanoniczne i wyznaniowe; ks. Jan Kochel – pedagogika; ks. Kazimierz Wolsza – filozofia systematyczna i historia filozofii; ks. Marek Lis – komunikacja społeczna i media; ks. Wojciech Lipka – sztuka chrześcijańska; ks. Norbert Widok – pozostałe działy.

Druga zasadnicza zmiana nastąpiła w 2006 r. Wtedy to ks. Widok odstąpił od dotychczasowego układu działów i zaproponował nowy, wypracowany przez metodologię nauk teologicznych. Nowy układ wygląda następująco:

- Recenzje,
- Dokumenty Urzędu Nauczycielskiego Kościoła,
- Opracowania ogólne,
- Bibliistyka,
- Patrologia,
- Historia Kościoła,
- Hagiografia,
- Biografie, pamiętniki i wspomnienia,
- Teologia fundamentalna,
- Religiologia,
- Psychologia religii,
- Socjologia religii,
- Teologia dogmatyczna,
- Ekumenizm i teologia porównawcza,
- Teologia moralna i etyka,
- Katolicka nauka społeczna,
- Teologia duchowości,
- Teologia pastoralna,
- Duszpasterstwo rodzin,
- Liturgika,
- Muzyka kościelna,
- Homiletyka,
- Katechetyka,
- Pedagogika,
- Misjologia,
- Prawo kanoniczne i wyznaniowe,
- Filozofia systematyczna i historia filozofii,
- Komunikacja społeczna i media,
- Sztuka chrześcijańska,
- Kultura i literatura chrześcijańska.

Statystyka

„Przegląd Piśmiennictwa Teologicznego” ukazuje się od 1995 r., a więc od szesnastu lat. W tym czasie ukazało się 30 numerów (w tym dwa łączone, w 1995 i 2009 roku). Łącznie zamieszczono 410 recenzji, a liczba wszystkich opisanych pozycji wynosi 9576. Autorami recenzji byli pracownicy naukowcy z około dwudziestu ośrodków naukowych z całej Polski; oczywisty jest fakt, że najwięcej recenzji przygotowało środowisko naukowe Opola. Udział środowisk naukowych z terenu kraju, uczestniczących w przygotowaniu recenzji, przedstawia się następująco: Opole – 255, Lublin – 45, Kraków – 44, Warszawa – 27, Częstochowa – 11, Wrocław – 7, Poznań – 5.

Szesnaście recenzji zostało opracowanych w innych ośrodkach naukowych, m.in. takich jak: Szczecin, Toruń, Tarnów, Kielce, Olsztyn, Koszalin, Zabrze, Gliwice, Nysa, Gdynia, Łowicz.

Podsumowanie

Nakład „Przeglądu Piśmiennictwa Teologicznego” wynosi 400 egzemplarzy. Czasopismo rozsyłane jest do osób prywatnych oraz do wydawnictw i bibliotek w Polsce oraz za granicą, w ramach prenumeraty i wymiany. Obecnie rozsyłanych jest w ten sposób ponad 300 egzemplarzy, skierowanych do następujących odbiorców:

- prenumeratorzy prywatni – 54,
- prenumerata instytucji, przede wszystkim bibliotek kościelnych – 61,
- wymiana, głównie z wydawnictwami – 51,
- dary dla osób prywatnych – 11,
- egzemplarz obowiązkowy – 67,
- prenumerata zagraniczna – 13,
- egzemplarze autorskie – ok. 50.

Wymiana prowadzona jest głównie z takimi ośrodkami, jak: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, Wydawnictwo WAM, Wydawnictwo HOMO DEI, Polska Akademia Nauk, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Odbiorcami zagranicznymi są m.in.: Biblioteka Papieskiego Instytutu Polskiego w Rzymie, Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej w Rzymie, Sekcja Polska Radia Watykańskiego w Rzymie, Wydawnictwo Ateneo Pontificio Regina Apostolorum w Rzymie, a także Johann-Gotfried-Herder Institut w Marburgu w Niemczech czy The Orchard Lake Schools w Stanach Zjednoczonych.

„Przegląd Piśmiennictwa Teologicznego”, mimo że ewoluował w ciągu szesnastu lat zarówno w sferze formy, jak i układu treści, cieszy się dużą renomą na rynku wydawniczym, a liczba odbiorców w Polsce i za granicą jest doskonałym świadectwem zapotrzebowania na takie czasopismo i dowodem uznania dla fachowości i jakości pracy redakcyjnej całego zespołu. Jak dotąd pozostaje jedynym tego typu czasopismem w Polsce.

Ewa GACA

Biblioteka Wydziału Prawa i Administracji
Uniwersytetu Opolskiego

WSPÓŁPRACA BIBLIOTEK PRAWNICZYCH W POLSCE

Współpraca bibliotek prawniczych w Polsce istnieje już od wielu lat. Współdziałanie to obejmuje funkcje gromadzenia, opracowania, przechowywania i udostępniania zbiorów oraz działalność informacyjną bibliotek. Duży wybór literatury prawniczej na rynku księgarskim spowodował, że zakup nowych, szczególnie zagranicznych pozycji nie zawsze był możliwy ze względu na skromny budżet większości bibliotek. Dlatego zaczęto przeglądać katalogi *on-line* poszczególnych bibliotek, aby nie dublować tytułów książek i czasopism, które już były w Polsce¹. W związku z tym, że wypożyczenia międzybiblioteczne realizowane były ze znacznym opóźnieniem, zaczęto stosować ponaglenia telefoniczne, które skracaly czas oczekiwania na zamówioną pozycję. Rozmowy z bibliotekarzami innych ośrodków powodowały, że przestali być dla siebie anonimowi. Z biegiem czasu wystarczyło zamówienie telefoniczne, aby otrzymać książkę bez wysyłania rewersu lub kserokopię artykułu. Przykładem dobrej współpracy jest współpraca Biblioteki Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego z Biblioteką Wydziału Prawa Uniwersytetu Śląskiego – na pilną prośbę czytelnika z Wrocławia o brakujący artykuł ze „Studiów Iuridica Silesiana” kierowniczka zareagowała natychmiast. Krótka rozmowa telefoniczna z szefową z Katowic spowodowała, że artykuł pojawił się we Wrocławiu przy użyciu faksu już po 15 minutach. Fakt ten przyczynił się do zrodzenia pomysłu, aby na podobnej zasadzie współdziałały biblioteki na terenie całej Polski².

Wyraźny rozwój współpracy bibliotek prawniczych rozpoczął się w 2003 r., kiedy to z inicjatywy mgr Bożeny Górnej, kierowniczki Biblioteki Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, zaczęto organizować coroczne spotkania. Uczestnikami zjazdów są przede wszystkim kierownicy następujących agend: Biblioteki

¹ Zob. *Współpraca bibliotek. Spotkania kierowników [on-line]*, [dostęp: 19.12.2009], tryb dostępu: <http://prawo.uni.wroc.pl/tresc/563>

² Zob. B. Górna, W. Zięba, *Kontakty Biblioteki Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego*. W: *Współpraca regionalna i ogólnopolska bibliotek naukowych Wrocławia*, red. J. Czyrek, B. Górna, Wrocław 2009, s. 123–129.

Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku, Biblioteki Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego, Wydziałowej Biblioteki Prawniczej Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, Biblioteki Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Biblioteki Wydziału Prawa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Biblioteki Wydziału Prawa i Administracji w Olsztynie, Biblioteki Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Opolskiego, Biblioteki Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Biblioteki Wydziału Prawa Uniwersytetu Rzeszowskiego, Biblioteki Collegium Polonicum w Słubicach, Biblioteki Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego, Biblioteki Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego, Biblioteki Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Biblioteki Wydziału Prawa Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Biblioteki Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, Biblioteki Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, oraz przedstawiciele Biblioteki Sejmowej, Kancelarii Prawniczej Lovells w Warszawie i wydawnictw prawniczych – C.H. Beck i Wolters Kluwer Polska.

Zebrania odbyły się już w następujących miejscowościach:

- I. 17 czerwca 2003 r. – Wrocław;
- II. 23–24 września 2004 r. – Słubice–Frankfurt–Berlin;
- III. 21–23 września 2005 r. – Szczecin;
- IV. 22–23 czerwca 2006 r. – Katowice–Kraków;
- V. 18–19 czerwca 2007 r. – Toruń;
- VI. 19–20 czerwca 2008 r. – Warszawa;
- VII. 25–26 czerwca 2009 r. – Słubice–Frankfurt–Berlin.

Aby poznać opinię kierowników bibliotek prawniczych na temat wzajemnej współpracy, w styczniu i lutym 2010 r. zostały przeprowadzone badania ankietowe. Podstawowym ich celem było określenie:

- stopnia aktywności kierowników we wzajemnej współpracy,
- zakresu współpracy z innymi bibliotekami prawniczymi,
- kierunku rozwoju wzajemnej współpracy – do czego biblioteki powinny dążyć, aby ich współpraca się pogłębiała i przynosiła pożądane efekty.

Formularze ankiet zostały rozesłane e-mailem do 17 bibliotek naukowych w Polsce; spośród nich 15 wróciło wypełnionych. Badaniami zostały objęte biblioteki uniwersyteckie na wydziałach prawa oraz Biblioteka Sejmowa i Kancelaria Prawnicza Lovells z Warszawy, które posiadają znaczny księgozbiór prawniczy (tabela 1). W przedstawionych danych ujęto także Bibliotekę Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Opolskiego. Kwestionariusz ankiety zawierał kilkanaście pytań i składał się z dwóch części. Pierwszy zestaw pytań dotyczył obiektywnych cech badawczych osób (płeć, staż pracy, wykształcenie) oraz danych ogólnych o bibliotece, natomiast drugi odnosił się do zagadnień związanych ze współpracą.

Z przeprowadzonych badań wynika, że wszyscy kierownicy posiadają odpowiednie kwalifikacje i pełne przygotowanie z zakresu bibliotekarstwa. Większość respondentów to pracownicy z wieloletnim stażem pracy.

Tabela 1. Dane ogólne dotyczące poszczególnych bibliotek uniwersyteckich w Polsce na wydziałach prawa

Miejscowość (nazwa uczelni*)	Jednostka, której podlega biblioteka	Od kiedy funkcjo- nuje	Liczba książek (wol.)	Liczba tytułów czasopism		Liczba pracow- ników
				polskich	zagra- nicznych	
Białystok (UB)	Wydział	1982	30 420	127	21	8
Gdańsk (UG)	Biblioteka Główna	2001	36 500	219	43	9
Katowice (UŚ)	Wydział	1965/1966	88 000	349 całość	140 całość	10
Kraków (UJ)	Wydział	1979	160 000	201 bież.	52 bież.	14
Lublin (KUL)	Biblioteka Uni- wersytecka	1926	24 750	40	11	1
Lublin (UMCS)	Wydział	1949	114 928	89	44	5
Opole (UO)	Biblioteka Główna	2001	16 702	299 całość	8	3
Poznań (UAM)	Wydział	1969	142 765	555	139	17
Rzeszów (UR)	Biblioteka Uni- wersytecka	1969	45 000	174	15	8
Słubice (UAM, EUV)	UAM Poznań, EUV Frankfurt	1995	50 000	54	10	7
Warszawa (BS)	Kancelaria Sejmu	1919	290 000	663 bież.	558 bież.	77
Warszawa (KPL)	–	2001	5 847	128	–	3
Warszawa (UW)	Wydział	1964	82 314	149	56	13
Warszawa (UKSW)	Wydział	2003	10 535	155 całość	99 całość	3
Wrocław (UWr.)	Wydział	1961	148 039	890 całość	727 całość	25

* UB – Uniwersytet w Białymstoku, UG – Uniwersytet Gdański, UŚ – Uniwersytet Śląski, UJ – Uniwersytet Jagielloński, KUL – Katolicki Uniwersytet Lubelski, UMCS – Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, UWM – Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, UO – Uniwersytet Opolski, UAM – Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, UR – Uniwersytet Rzeszowski, EUV – Europejski Uniwersytet Viadrina, BS – Biblioteka Sejmowa, KPL – Kancelaria Prawnicza Lovells, UW – Uniwersytet Warszawski, UKSW – Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, UWr. – Uniwersytet Wrocławski.

Źródło: opracowanie własne.

Na przestrzeni kilkudziesięciu lat w Polsce rozwijały się biblioteki akademickie i tam, gdzie powstawał wydział prawa, była też tworzona biblioteka specjalistyczna dla pracowników oraz studentów. Z biegiem czasu każda biblioteka w miarę możliwości gromadziła księgozbiór dostosowany do potrzeb swojej uczelni, lecz ze względów finansowych nie każda mogła się zaopatrzyć we wszystkie niezbędne pozycje. Dlatego obecnie dzięki współpracy wszystkie biblioteki prawnicze mogą się wzajemnie uzupełniać, posiadając tak różne ilościowo zbiory książek i czasopism. Do agend o największym księgozbiorze należą: Biblioteka Sejmowa, biblioteki w Krakowie, Wrocławiu oraz Poznaniu. Według opinii kierowników do tych najzasobniejszych w zbiory należą biblioteki: we Wrocławiu (60%), Katowicach (20%), Warszawie (UW – 20%, Biblioteka Sejmowa – 13,3%), Krakowie (13,3%), Poznaniu (13,3%), Łodzi (6,6%), Toruniu (6,6%) oraz Biblioteka Instytutu Nauk Prawnych PAN (6,6%).

W kraju funkcjonują różne systemy organizacyjne bibliotek naukowych, które mają wpływ na działalność poszczególnych agend. Jest tendencja do centralizacji bibliotek uczelnianych i zespolenia wszystkich placówek w jedną całość. Obecnie 57,1% bibliotek prawniczych podlega władzom wydziału, 42,8% bibliotekom uniwersyteckim, natomiast Biblioteka Sejmowa Kancelarii Sejmu.

Uzyskane wyniki pokazują, że coroczne spotkania kierowników cieszą się dużym zainteresowaniem, uczestniczy w nich 68,7% badanych osób. Celem zebrań jest przede wszystkim nawiązanie bliższej współpracy z innymi bibliotekami, zapoznanie się z ich działalnością i funkcjonowaniem. Respondenci uważają, że dzięki nim jest okazja do licznych dyskusji, porównań, dzielenia się informacjami, do skorzystania z bogatych doświadczeń bibliotekarzy o wieloletnich tradycjach i ogromnej praktyce organizacyjnej. Każdy może zabrać głos, może przedstawić swoje problemy, z jakimi się boryka, oraz podzielić się własnymi poglądami. Prócz zacieśnienia kontaktów dochodzi do wymiany spostrzeżeń dotyczących coraz lepszego i efektywniejszego funkcjonowania bibliotek.

Jak wynika z opinii ankietowanych, wymiana doświadczeń koncentruje się wokół następujących zagadnień:

- polskie i zagraniczne bazy danych,
- rynek polskich i zagranicznych książek elektronicznych,
- metody oceny poszczególnych ofert i produktów,
- książki elektroniczne w bibliotekach akademickich – zamiast czy oprócz książek drukowanych,
- zamawianie książek – czas oczekiwania.

Oprócz corocznych spotkań współpraca bibliotek prawniczych polega również na:

- wymianie materiałów bibliotecznych,
- wypożyczeniach międzybibliotecznych,
- uczestnictwie w praktykach międzybibliotecznych (staże),
- tworzeniu zestawień czasopism zagranicznych,
- zapoczątkowaniu tworzenia Konsorcjum Bibliotek Prawniczych,
- wzajemnym merytorycznym wspieraniu się bibliotekarzy (doradztwo).

Badania wykazały, że każda biblioteka współpracuje z różnymi bibliotekami prawniczymi na terenie całego kraju, w zależności od potrzeb i zakresu usług (tabela 2). Czasami jest to również współpraca z Biblioteką Sejmową, Instytutem Nauk Prawnych PAN, Polskim Instytutem Spraw Międzynarodowych. Biblioteka Sejmowa współpracuje przede wszystkim z Biblioteką Narodową, Biblioteką Uniwersytecką w Warszawie, Biblioteką Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, Centralną Biblioteką Statystyczną czy też zagranicznymi bibliotekami parlamentarnymi, gdzie już powstał projekt Biblioteki Cyfrowej Państw Grupy Wyszehradzkiej. Natomiast Kancelaria Prawnicza Lovells współpracuje nie tylko z bibliotekami prawniczymi, lecz także z bibliotekami kancelarii prawnych w Polsce i poza granicami kraju, zwłaszcza z macierzystą kancelarią mieszczącą się w Londynie.

Z analizy ankiet wynika, że 93,7% kierowników uczestniczy w wymianie międzybibliotecznej: dubletów (93,7%), darów (75%) oraz wydawnictw uczelnianych (75%). Często są to pozycje niskonakładowe, trudno osiągalne na rynku księgarskim, zwłaszcza specjalistyczne monografie czy materiały konferencyjne. Niektóre biblioteki posiadają fragmen-

Tabela 2. Formy i zakres wzajemnej współpracy bibliotek uniwersyteckich na wydziałach prawa

Miejscowość	Wymiana międzybiblioteczna			Wypożyczalnia międzybiblioteczna	Praktyki (staże)	Wymiana doświadczeń
	Wydawnictwa uczelniane	Dary	Dublety			
Białystok (UB)	+	+	+			
Gdańsk (UG)			+	+		
Katowice (UŚ)	+	+	+	+		+
Kraków (UJ)		+	+	+		+
Lublin (KUL)	+	+	+	+		
Lublin (UMCS)	+		+	+		
Olsztyn (UWM)	+		+			
Opole (UO)	+	+	+	+	+	+
Poznań (UAM)	+	+	+	+		+
Rzeszów (UR)	+	+	+	+		+
Ślubice (UAM)	+	+	+	+	+	+
Warszawa (BS)		+	+	+		
Warszawa (KPL)				+		+
Warszawa (UW)	+	+	+	+		+
Warszawa (UKSW)	+	+	+			+
Wrocław (UWr.)	+	+	+	+	+	+

Źródło: opracowanie własne.

taryczne zbiory wydawnictw ciągłych i poszczególne roczniki jednego tytułu mogą być rozproszone, często jako unikaty, po różnych bibliotekach. Wykazano, że organizowanie wspólnej akcji w celu scalenia roczników w odpowiednich bibliotekach jest nieodzowne.

Innym obszarem wspólnych działań jest wypożyczalnia międzybiblioteczna; korzysta z niej 81,2% respondentów: często – 37,5%, rzadko – 43,7%, wcale – 18,7%. To właśnie kontakty osobiste bibliotekarzy mają na celu nawiązanie bliższej współpracy, aby skrócić czas dostarczania przesyłek wypożyczalni międzybibliotecznej. Kierownicy wielokrotnie podkreślali, że sprawa, która wydawała się trudna, może zostać rozwiązana w ciągu kilku minut czy godzin. Posługiwanie się faksem, pocztą elektroniczną powoduje, że zeskanowany dokument trafia do odbiorcy bardzo szybko. To znakomity dowód współpracy na forum krajowym.

Do zacieśnienia współpracy między bibliotekami przyczyniają się również praktyki odbyte w różnych miejscowościach. 18,7% respondentów – kierowników kieruje swoich pracowników na staż do innych agend specjalistycznych bądź też przyjmuje praktykantów u siebie. Zdaniem uczestników ankiety praktyki służą poznaniu zbiorów i polityki ich kompletowania w innej bibliotece. Są okazją do wzajemnego poznania się bibliotekarzy, wymiany poglądów i dają możliwość lepszej orientacji w metodach pracy danej placówki. Dzięki poznaniu polskich i zagranicznych baz danych można się zastanowić nad

zakupem dodatkowych, pomocnych baz, których brakuje w macierzystej bibliotece. Jest to również szansa zaznajomienia się z wyposażeniem innej biblioteki i rozmieszczeniem w niej zbiorów. Anketowani wskazali, że czasem warto zdecydować się na zmiany, które w przyszłości mogą zaowocować sprawniejszą obsługą oraz rozwiązać problemy związane z przechowywaniem zbiorów. Wzorce zaczerpnięte z innych bibliotek o tym samym profilu mogą ułatwić pracę biblioteczną i wzbogacić warsztat usługowo-informacyjny.

Z przeprowadzonych analiz ankiet wynika, że kierownicy cenią i popierają wymianę doświadczeń z innymi bibliotekarzami (62,5%). Poprzez osobiste spotkania, kontakty telefoniczne lub mejlowe mogą wzajemnie się wspierać, służyć sobie pomocą i doradztwem merytorycznym w zakresie organizacji pracy biblioteki, gromadzenia, opracowania czy udostępniania zbiorów.

Na współpracę z bibliotekami zagranicznymi decyduje się coraz więcej kierowników, gdyż stwarza ona możliwość poszerzenia zakresu świadczonych usług oraz spełnienia coraz większych oczekiwań czytelnika. W związku z tym i w tej kwestii przeprowadzono badania (tabela 3).

Tabela 3. Formy i zakres współpracy międzynarodowej

Miejscowość	Wymiana międzybiblioteczna			Wypożyczalnia międzybiblioteczna	Praktyki (staże)	Wymiana doświadczeń
	Wydawnictwa uczelniane	dary	dublety			
Białystok (UB)	+	+	+			
Gdańsk (UG)				+		
Katowice (UŚ)	+	+	+	+		
Kraków (UJ)						
Lublin (KUL)						
Lublin (UMCS)	+	+	+			
Olsztyn (UWM)	+	+	+	+		
Opole (UO)				+		
Poznań (UAM)	+	+	+			
Rzeszów (UR)				+		
Słubice (UAM)	+	+	+	+	+	+
Warszawa (BS)	+	+	+	+	+	+
Warszawa (KPL)				+	+	+
Warszawa (UW)	+	+	+			
Warszawa (UKSW)						+
Wrocław (UWr.)	+	+	+	+	+	+

Źródło: opracowanie własne.

Dane pokazują, że wysoki procent kierowników (87,5%) współpracuje z bibliotekami poza granicami kraju: często – 25%, rzadko – 56,2%, wcale – 18,7%. Bibliotekarze cenią

sobie usługi wypożyczalni międzybibliotecznej (56,2%), wymianę międzybiblioteczną (56,2%), wymianę doświadczeń (31,2%), oraz praktyki (25%). Niektórzy wspomnieli również o zwiedzaniu i wycieczkach po innych bibliotekach (12,5%).

Druga część ankiety zawierała pytania otwarte i dotyczyła dalszego rozwoju wzajemnej współpracy. Wszyscy kierownicy byli jednomyślni, że kooperacja jest potrzebna i niezbędna. Uzasadnienia były różne:

- brak funduszy na zakup wszystkich oferowanych na rynku książek, czasopism oraz baz danych,
- wymiana międzybiblioteczna – dubletów, darów, wydawnictw uczelnianych,
- wypożyczenia międzybiblioteczne – natychmiastowa reakcja na zamówienie, krótki czas oczekiwania,
- możliwość przesyłania skanów, odbitek kserograficznych potrzebnych dokumentów
- usprawnienie obsługi czytelników,
- ścisła współpraca, częste kontakty i spotkania,
- wspólne działania i lobbing, również w środowisku wydawnictw prawniczych,
- informacja o zbiorach, bazach danych, tworzenie wspólnej listy czasopism,
- wymiana doświadczeń w zakresie: gromadzenia, udostępniania zbiorów, informacji, konserwacji i ochrony księgozbioru, finansowania bibliotek.

W związku z kolejnym pytaniem, o zakres świadczonych usług, pojawiły się następujące sugestie:

- konieczność zakupu skanerów do wszystkich bibliotek, aby w razie potrzeby natychmiast można było zeskanować poszukiwany materiał,
- wzajemna konsultacja przy zakupie czasopism zagranicznych i baz danych w celu obniżenia kosztów,
- utworzenie wspólnej biblioteki wirtualnej, centralnego katalogu książek i czasopism,
- utworzenie cyfrowej biblioteki prawniczej.

Na dalszy rozwój współpracy, według opinii ankietowanych, mogą wpływać różne czynniki:

- wspólne szkolenia, konferencje, kursy, seminaria, wykłady,
- częste spotkania bibliotekarzy nieograniczone funduszami i zgodą przełożonego na wyjazd,
- przynależność bibliotek do władz wydziału, w wyniku czego można uzyskać wiele korzyści: realne szanse na utworzenie konsorcjum bibliotek, krótszy czas oczekiwania na zamawiane książki, odpowiedni dobór literatury, trafność zakupu, a tym samym oszczędność w dobie ograniczeń finansowych,
- porozumienie dziekanów na wydziałach prawa,
- ustalenie potrzeb, oczekiwań i możliwości poszczególnych bibliotek,
- większa liczba publikacji na temat wzajemnej współpracy, opisy *case study*,
- utworzenie forum dyskusyjnego bibliotek prawniczych.

Podsumowując, można stwierdzić, że w dobie współczesnego bibliotekarstwa współpraca jest konieczna i niezbędna. Kierownicy cenią pomysłowość inicjatorki spotkań, pani mgr Bożeny Górnej, dzięki której biblioteki prawnicze dążą do wzajemnej integracji. Efekty wspólnych działań widać już na wielu płaszczyznach. Jednym z nich jest zrozumienie,

zyczliwość i pomoc udzielana tworzącym się bibliotekom, tak jak to było w przypadku Biblioteki Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Opolskiego (2001 r.) oraz Biblioteki Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie (2003 r.). Biblioteki te otrzymały wsparcie od większych bibliotek, zasobniejszych, funkcjonujących już od kilkudziesięciu lat.

Kierownicy w ankietach potwierdzili również potrzebę wspólnego planowania i wykonywania zadań. Na jednym ze spotkań w 2006 r. w Katowicach ustalono, że będzie tworzona wspólna lista czasopism zagranicznych gromadzonych w poszczególnych bibliotekach. Dąży się do tego, aby w ramach oszczędności nie dublować już tych samych tytułów czasopism w każdej bibliotece, lecz kupować nowe, niezbędne roczniki. Pod koniec września 2006 r. powstał taki wykaz i jest dostępny *on-line* ze strony WWW Biblioteki Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego³.

Respondenci niejednokrotnie podkreślali, że zdobycie funduszy na zagraniczne wydawnictwa, prenumeratę czasopism czy baz danych staje się coraz większym problemem. Względy ekonomiczne i finansowe zmuszają biblioteki do podjęcia próby utworzenia konsorcjum. Głównym jego celem jest uzyskanie szerokiego i ekonomicznego dostępu do najnowszych źródeł wiedzy. Zaletami działalności konsorcjum są:

- korzyści w postaci oszczędności finansowych dla zrzeszonych bibliotek,
- możliwość negocjacji warunków zakupu i organizacji dostępu,
- koordynacja zakupów,
- racjonalne korzystanie z zasobów (dzielenie ich),
- rozszerzenie listy tytułów najbardziej pożądanych,
- wzajemna wymiana doświadczeń,
- integracja środowiska bibliotekarskiego.

Powstałe konsorcja biblioteczne zajmują się nie tylko wdrażaniem zintegrowanych systemów bibliotecznych, ale również udostępnianiem zagranicznych baz danych. Takie porozumienia są środkiem ułatwiającym dostęp do informacji szerokim grupom użytkowników bibliotek. Współpraca w ramach konsorcjów przyspiesza rozwój i wzmacnia pozycję bibliotek⁴.

Na corocznych spotkaniach kierowników niejednokrotnie poruszano sprawę utworzenia w Polsce Konsorcjum Bibliotek Prawniczych. Powołanie konsorcjum bibliotecznego na wzór Konsorcjum Bibliotek Ekonomicznych jest podstawowym celem współpracy bibliotek. Chodzi o organ, którego zadaniem byłoby sprowadzanie baz literatury prawniczej, starania o dotacje z Ministerstwa Edukacji Narodowej, jak również ubieganie się o obniżanie cen u dostawców. W powstaniu konsorcjum utrudniają problemy niezależne od kierowników. Biblioteki prawnicze podlegają różnym instytucjom, część podlega wydziałom, część bibliotekom głównym. Dziekani poszczególnych uczelni posiadają różne

³ Zob. *Czasopisma zagraniczne w polskich bibliotekach prawniczych [on-line]*, [dostęp: 4.01.2010], tryb dostępu: <http://prawo.uni.wroc.pl/trecsc/430>

⁴ G. Piotrowicz, *Konsorcja bibliotek uczelnianych – wczoraj, dziś, jutro*, „EBIB. Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy” 2002, nr 7 [on-line], [dostęp: 28.12.2009], tryb dostępu: <http://ebib.oss.wroc.pl/2002/36/piotrowicz.php>

uprawnienia. Niektórzy mają prawo, dzięki decyzji rektorów, do samodzielnego podpisywania umów. Natomiast inni muszą wszystkie umowy przekazywać osobiście władzom do podpisu⁵. W powołaniu konsorcjum trudno też liczyć na pomoc Biblioteki Sejmowej, ponieważ zakupem baz danych zajmuje się Kancelaria Sejmu. Konsorcja uważane są za najlepszy sposób organizacji, lecz dalej nie rozwiązują takich problemów jak archiwizacja zbiorów czy centralne zarządzanie wiedzą.

Digitalizacja wydaje się doskonałą alternatywą nieskutecznych i kosztownych metod konserwacji masowej. Na skutek jej zastosowania poprawie ulegną zarówno ochrona wydawnictw drukowanych, jak i dostęp do wielu zbiorów⁶. Inicjatywy digitalizacyjne to ambicje wielu bibliotek. Niestety rodzą się przy tym problemy związane z zalewem informacji i dużymi kosztami finansowania.

Niezwykle ważna jest pełna, aktualna informacja o zbiorach i usługach. Odsyłacze na stronach WWW do innych bibliotek naukowych wskazują czytelnikom szeroką ofertę biblioteczną w kraju. Istotne jest, aby bibliotekarze wzajemnie propagowali swoją działalność przed czytelnikami i władzami, aby prowadzili swoisty lobbing i przedstawiali się jako zwarte środowisko zdolne prowadzić nawet najbardziej skomplikowane kweryndy dla swoich użytkowników⁷. Współpraca jest więc jednocześnie jednym z podstawowych działań mających na celu lansowanie pozytywnego wizerunku biblioteki⁸.

Zadaniem bibliotek jest stworzenie takiego informatora internetowego, który byłby przewodnikiem po rzetelnych, wiarygodnych źródłach wiedzy. Zamieszczone aktualne informacje byłyby przydatne pracownikom i umożliwiłyby dostęp do wielu baz bibliograficznych, czasopism, wydawnictw, a także katalogów centralnych i katalogów poszczególnych czytelni. W chwili obecnej każda biblioteka we własnym zakresie tworzy swoją stronę internetową. Powoduje to dublowanie treści, zwiększa koszty, utrudnia prace użytkownikowi i nie daje zamierzonych efektów. Często jest tak, że dostęp do tych stron mają tylko korzystający z komputerów danej uczelni czy biblioteki. Dlatego też partnerstwo i wspólne działania, nieustanne uświadamianie ich roli w społeczeństwie, a zwłaszcza w świecie nauki, mogą wreszcie zwrócić uwagę grup rządzących na problemy, z jakimi borykają się bibliotekarze.

Na podstawie dotychczasowych badań i obserwacji można wysunąć wniosek, że współpraca między bibliotekami prawniczymi powinna się nadal rozwijać i pogłębiać. W tym zakresie dużo zależeć będzie od chęci samych bibliotekarzy i od ich przeświadczenia, że

⁵ Zob. *Spotkania kierowników, 19-20 czerwca 2008, Warszawa [on-line]*, [dostęp: 28.12.2009], tryb dostępu: <http://prawo.uni.wroc.pl/tresc/692>

⁶ M. Kowalska, *Digitalizacja zbiorów w bibliotekach polskich – próba oceny doświadczeń krajowych*, „EBIB. Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy” 2006, nr 11 [on-line], [dostęp: 11.02.2010], tryb dostępu: <http://www.cbib.info/2006/81/a.php?kowalska>

⁷ J. Dziak, *Dziedzinowa współpraca bibliotek naukowych w wymiarze regionalnym – możliwości i bariery*. W: *Wzorce współpracy bibliotek naukowych w Polsce*, red. R. Gaziński, Szczecin 2005, s. 124.

⁸ Ł. Maciejewska, B. Urbańczyk, *Kształtowanie pozytywnego i nowoczesnego wizerunku biblioteki akademickiej*. W: *Public relations. Biblioteki, wydawnictwa, informacja naukowa, uczelnie*, red. M. Kocójowa, Kraków 2004, s. 115-116.

wspólne działania są niezbędne. Jak najczęstsze kontakty między kierownikami wpływają na poszerzanie zakresu form współpracy⁹. Żadna biblioteka nie jest samowystarczalna i prawdopodobnie nie będzie taka w przyszłości. Nie jest w stanie także zaspokoić różnicowanych potrzeb użytkowników, gdyż nie posiada wystarczających środków na zakup wszystkich niezbędnych materiałów ani pomieszczeń do ich gromadzenia. Biblioteki nie mogą sprostać swym zadaniom każda z osobna. Każda bowiem realizuje zadania w określonym środowisku i współpracuje z innymi podmiotami dla dobra ogółu. Bibliotekarzy powinny cechować: otwartość, wszechstronność, komunikatywność, zaangażowanie, gotowość do pracy oraz samokształcenia i doskonalenia, ponieważ są przewodnikami po świecie informacji¹⁰. Ważną rolę odgrywa tu „czynniki ludzki”¹¹. Dobra wola, chęć współpracy, szacunek dla siebie nawzajem, wspieranie inicjatyw – są to cechy nieodzowne w tworzeniu wzajemnej kooperacji bibliotek.

Pomysł zorganizowania corocznych spotkań cieszy się dużym uznaniem i zainteresowaniem w środowisku bibliotek prawniczych. Potrzeba spotkań będących forum wymiany informacji i sposobem na promocję własnych działań staje się konieczna. Organizatorzy liczą, że spotkania zaowocują lepszą komunikacją między bibliotekarzami, pojawieniem się większej liczby wspólnych projektów, a także wykorzystaniem wzajemnych doświadczeń i możliwości, jakie daje postęp technologiczny.

Wspólne wysiłki zwiększają efektywność pracy dzięki szybkiej korekcie błędów i tworzącej krytyce¹². Mogą być sposobem na przynajmniej częściowe rozwiązanie problemów finansowych, z jakimi często stykają się bibliotekarze, starając się zapewnić użytkownikom usługi na najwyższym poziomie. Partnerstwo umożliwia korzystanie z wyników pracy innych, wzbogacenie księgozbioru o wartościowe pozycje dzięki wymianie i daram. Bibliotekarze tylko pracując razem nad definiowaniem projektów, mogą dojść do konkretnych rezultatów¹³.

Wraz z rozwojem i postępem wiedzy prawniczej wzajemna wymiana informacji i ścisła współpraca bibliotek o zasięgu krajowym czy międzynarodowym stały się niezwykle istotne. Warto przytoczyć słowa Tomasza Kaloty, który w listopadzie 2009 r. na konferencji ogólnokrajowej we Wrocławiu podkreślił, że „jeśli nie zbudujemy mostów porozumienia w tym, co robimy, nasza siła uchodzić będzie na bok, a efekt pracy będzie ciągle niezadowolający. Każda biblioteka to element składowy społeczeństwa informacyjnego.

⁹ T. Skonieczna, *Współpraca biblioteki szkolnej i publicznej [on-line]*, [dostęp: 19.12.2009], tryb dostępu: <http://www.szkolnictwo.pl/index.php?id=PU5027>

¹⁰ B. Feret, M. Marcinek, *Przyszłość bibliotek i bibliotekarzy akademickich*, „EBIB. Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy” 2000, nr 1 [on-line], [dostęp: 19.12.2009], tryb dostępu: <http://www.oss.wroc.pl/biuletyn/cbib09/feret.html>

¹¹ J. Przybysz, *Plaszczyzny współdziałania bibliotek uczelni publicznych i niepublicznych na przykładzie Biblioteki Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu*. W: *Wzorce współpracy...*, s. 138–139.

¹² M. Wach, *Znaczenie współpracy międzybibliotecznej w rozwoju bibliotek na przykładzie współpracy środowiskowej Biblioteki Głównej Politechniki Opolskiej*. W: *Wzorce współpracy...*, s. 143.

¹³ P. Manson, *Programy biblioteczne Komisji Europejskiej. Możliwości współpracy*. W: *Rola i funkcje nowoczesnej biblioteki akademickiej*, red. J.M. Day, M. Śliwińska, Toruń 1996, s. 83.

Jej wkład w tworzenie zasobów cyfrowych, nowe rozwiązania ułatwiające korzystanie z wiedzy to energia, która napędza kolejne turbiny”¹⁴. Również prof. Maria Pidłypczak-Majerowicz wypowiadając się o współpracy bibliotek naukowych, podkreśliła, „abyśmy razem współdziałali, wspierali się w rozwoju oraz służyli misji naszego zawodu, gdyż naszym wspólnym celem jest dzielenie się wiedzą”¹⁵.

¹⁴ *Współpraca regionalna i ogólnopolska bibliotek naukowych Wrocławia, konferencja, Wrocław 20 listopada 2009 roku [on-line]*, [dostęp: 29.12.2009], tryb dostępu: <http://isbnik.bloog.pl/id,5228983,title,Wspolpraca-regionalna-i-ogolnopolska-bibliotek-naukowych-Wroclawia,index.html?ticaid=69640>

¹⁵ Tamże [dostęp: 29.12.2009].

Katarzyna MAZUR

Biblioteka Główna Uniwersytetu Opolskiego

**„ONI TAM BYLI... 85. ROCZNICA POWSTANIA
I DZIELNICY ZWIĄZKU POLAKÓW W NIEMCZECH,
70. ROCZNICA KONGRESU POLAKÓW W NIEMCZECH”
– WYSTAWA ZE ZBIORÓW ARCHIWUM RODŁA
BIBLIOTEKI GŁÓWNEJ UNIwersYTETU OPOLSKIEGO
(16 LUTEGO – 15 MARCA 2008 R.)***

Wystawa „Oni tam byli... 85. rocznica powstania I Dzielnicy Związku Polaków w Niemczech, 70. rocznica Kongresu Polaków w Niemczech”, zorganizowana przez Urząd Miasta Opola we współpracy z Biblioteką Główną Uniwersytetu Opolskiego oraz Miejską Biblioteką Publiczną, prezentowana w Ratuszu UM w dniach 16 lutego – 15 marca 2008 r.¹, miała na celu przybliżenie wybranych faktów z działalności Związku Polaków w Niemczech, a w szczególności zaprezentowanie Dzielnicy I z siedzibą w Opolu.

Na wystawę składały się materiały pochodzące ze „Zbioru archiwalnego Związku Polaków w Niemczech – ludzi spod znaku Rodła”, zwanego także Archiwum Rodła². Jest to obszerny zbiór materiałów źródłowych, znajdujących się w Bibliotece Główniej Uniwersytetu Opolskiego, wśród których można wyróżnić: broszury, maszynopisy, dokumenty życia społecznego, wycinki prasowe, druki ulotne, plakaty, fotografie, czasopisma, książki, pocztówki, jak również osobiste zapiski będące wspomnieniem tamtych wydarzeń.

Celem artykułu jest przedstawienie historii Rodła zgodnie z działami wystawy przygotowanymi w oparciu o Archiwum Rodła. Pierwszy z nich obejmował rys historyczny Związku Polaków w Niemczech (1922–1939), ze szczególnym uwzględnieniem „narodzin Rodła”³. W dziale drugim wystawy eksponowane były materiały dotyczące powstania

* Niniejszy artykuł powstał w oparciu o fragmenty pracy magisterskiej autorki pt. „Edmund Jan Osmańczyk (1913–1989)”, napisanej pod kierunkiem prof. zw. dr hab. Teresy Kulak i obronionej w 2003 r. w Instytucie Historii Uniwersytetu Opolskiego.

¹ K. Ogiolda, *Dzięki nim w Opolu kwitło polskie życie*, „Nowa Trybuna Opolska” 2008, nr 41, s. 5.

² B. Kmicik, *Zbiór archiwalny Związku Polaków w Niemczech – ludzi spod znaku Rodła w Bibliotece Główniej*, „Archiwista Polski” 2002, nr 4, s. 71.

³ E.J. Osmańczyk, *Wisła i Kraków to Rodło*, Warszawa 1985, s. 31–37.

i działalności I Dzielnicy z siedzibą w Opolu (18 lutego 1938 r.). Trzecią część wystawy stanowiła ekspozycja zbiorów związanych z rocznicą Kongresu Związku Polaków w Niemczech (6 marca 1938 r.), na którym uchwalono Pięć Prawd Polaków, będących ideową podstawą działalności związku. Końcowa część wystawy dotyczyła przekazania Archiwum Rodła Bibliotece Głównej Uniwersytetu Opolskiego.

Związek Polaków w Niemczech – rys historyczny

Ustawą z dnia 14 października 1919 r. sejm pruski dokonał podziału prowincji śląskiej, obejmującej rejencje opolską, wrocławską i legnicką, na dwie prowincje: górnośląską i dolnośląską. Zdaniem profesora Marka Masnyka „reforma ta podyktowana była względami politycznymi i stanowiła propagandowy kontrargument rządu niemieckiego w walce o Górny Śląsk, gdyż wcześniej rząd polski zagwarantował mieszkańcom tego terenu status autonomicznego województwa po przyłączeniu spornego obszaru do Rzeczypospolitej”⁴.

Dla losów Górnego Śląska sprawą nadrzędną i rozstrzygającą były trzy powstania i plebiscyt z 20 marca 1921 r. Kiedy wiosną 1921 r. okazało się, iż znaczna część terenów Górnego Śląska pozostanie po stronie państwa niemieckiego, w Bytomiu zrodził się projekt powołania Towarzystwa Górnoślązaków⁵. Organizacja ta miała skupiać Polaków obywateli niemieckich w celu obrony praw Górnoślązaków, aby zapewnić im „pełną wolność obywatelską w tych rozmiarach, w jakich jest ona zapewniona przez ustawy i dekrety Rzeszy Niemieckiej”⁶. Niestety, sytuacja po trzecim powstaniu śląskim doprowadziła do rezygnacji z owego projektu. W grudniu 1921 r. w Bytomiu powstał Komitet Polski dla Górnego Śląska, który nie cieszył się zbyt dużą popularnością wśród społeczeństwa tego regionu. Potrzeba utworzenia nowej organizacji i zjednoczenia się Polaków uwidoczniła się 20 lutego 1921 r., w okresie wyborów parlamentarnych. Według Wojciecha Wrzesińskiego, wybitnego znawcy tego problemu, „tylko niektóre skupiska Polaków brały udział w wyborach. Akcję przedwyborczą Polacy prowadzili według różnych założeń organizacyjnych i programowych. W zachodnich prowincjach niemieckich, gdzie trwały wyjazdy do Polski, Francji, Belgii, wysiłek organizacyjny ruchu polskiego był skierowany na sprawy socjalne, ekonomiczne”⁷. Komitet Narodowy w Berlinie ograniczył się tylko do wystosowania apelu do Polaków zamieszkujących przygraniczne tereny: „brońcie śmiało i otwarcie praw waszych, a pomocy z naszej strony będziecie pewni. Macie widoki dobrych rezultatów w wyborach do sejmu, do sejmików prowincjonalnych i powiatowych, postawcie własnych kandydatów, zbierajcie głosy polskie, które niech zadokumentują przed światem o uczuciach waszych dla kultury rodzimej”⁸. Również i Związek Polaków w Prusach Wschodnich

⁴ M. Masnyk, *Ruch polski na Śląsku Opolskim w latach 1922–1939*, Opole 1989, s. 11.

⁵ M. Orzechowski, *Ludność polska na Dolnym Śląsku w latach 1918–1939*, Wrocław 1959, s. 57.

⁶ W. Wrzesiński, *Polski ruch narodowy w Niemczech 1922–1939*, Wrocław 1993, s. 59.

⁷ Tamże, s. 60.

⁸ Tamże.

nie uzyskał w wyborach mandatu. Istniały także inne powody uniemożliwiające utworzenie związku. Przede wszystkim były to liczne wyjazdy Polaków za granicę.

Podczas przygotowań zmierzających do utworzenia Związku Polaków w Niemczech istotną rolę odegrał berliński Komitet Narodowy, który wiosną 1921 r. powołał komisję w następującym składzie: Kazimierz Ziętowski, Antoni Gołąbek, Józef Chwaliszewski, Marcin Wencel i Franciszek Grzelachowski. Zadaniem Komitetu było opracowanie statutu nowo powstałego Związku. I tak 5 czerwca 1921 r. „na walnym zebraniu Komitetu Narodowego Polaków na Obczyźnie po Prawym Brzegu Łaby, obradującym z udziałem przedstawicieli organizacji polskich z Berlina, Westfalii, Hamburga, Kilonii, Szczecina, Hanoweru, Wrocławia, Legnicy, Bielefeldu, Łużyc oraz okręgów przygranicznych, został poddany pod dyskusję projekt utworzenia ZPwN”⁹. Na zebraniu było około 100 osób. Przybyli m.in. kierownik Poselstwa Polskiego w Berlinie dr Alfred Wysocki, przedstawiciel „Dziennika Berlińskiego” Stefan Litauer i prezes Komitetu Wykonawczego Stanisław Kunc. Opracowano wówczas statut ZPwN, którego paragraf pierwszy brzmiał: „ZPwN jest zrzeszeniem ludności polskiej zamieszkałej w Niemczech, jest organizacją stojącą ściśle na gruncie narodowym bez jakiegokolwiek zabarwienia klasowego”¹⁰. W paragrafie drugim uznano, iż „ZPwN ma na celu obronę praw ludności polskiej zamieszkałej w Niemczech i domaga się wypełnienia usprawiedliwionych żądań tej ludności, stara się o podniesienie dobrobytu, o pielęgnowanie kultury rodzimej i uświadomienie szerokich warstw pod względem narodowym i społecznym”¹¹. Niestety ów projekt nie został przyjęty. W istniejącej sytuacji doszło do ostatecznego porozumienia, jeżeli chodzi o kwestię ruchu polskiego w Niemczech, między Komitetem Wykonawczym i Komitetem Narodowym.

Warto dodać, iż w Polsce mniejszość niemiecka utworzyła w maju 1921 r. Deutsch-tumsbund. Jednoczyły się także polskie organizacje, tworząc ostatecznie Związek Obrony Kresów Zachodnich. Ponadto bodźcem do utworzenia ZPwN było jednoczenie się polskich socjalistów i utworzenie na terenie Niemiec w styczniu 1922 r. Centralnego Związku Zawodowego Polskiego¹².

Z inicjatywy Komitetu Narodowego rozpoczęto przygotowania do zjazdu. Komitet Wykonawczy i Komitet Polski na Górnym Śląsku przystąpiły do opracowywania projektu statutu. 26 lipca 1922 r. na posiedzeniu Komitetu Narodowego podjęto decyzję o zwołaniu zjazdu założycielskiego ZPwN do Berlina na 27 sierpnia 1922 r. Na zjazd przybyli przedstawiciele Komitetu Narodowego, Komitetu Wykonawczego Polaków w Niemczech w Bochum, Związku Polaków w Prusach Wschodnich oraz Komitetu Polaków na Górnym Śląsku¹³. Wśród gości znaleźli się przedstawiciele polskiej służby zagranicznej

⁹ Tamże, s. 61.

¹⁰ A. Poniatowska, *Związek Polaków w Niemczech w latach 1922–1982*, Warszawa 1987, s. 20.

¹¹ Tamże.

¹² M. Lis, *Polska mniejszość narodowa w Niemczech po odzyskaniu niepodległości przez Polskę*. W: *Polacy w Niemczech. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej w Mülheim/Ruhr w dniach 20–22 września 1995*, red. M. Lis, Opole 1996, s. 22.

¹³ M. Masnyk, dz. cyt., s. 29.

w Niemczech, MSZ, Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz Ministerstwa byłego Zaboru Pruskiego¹⁴.

ZPwN jako stowarzyszenie został zarejestrowany w sądzie, natomiast pierwsze plenarne zebranie odbyło się 3 grudnia 1922 r. Postanowiono także wydać odezwę do wszystkich Polaków w Niemczech pt. „Rodacy”, w której czytamy:

„My, którzy pozostaliśmy w Niemczech jako obywatele Państwa niemieckiego, złączyć się musimy do wspólnej pracy, jeżeli nie chcemy utracić wiary ojczystej, naszego języka polskiego, naszej kultury rodzimej [...]”¹⁵.

Wytyczne, którymi kierował się ZPwN w swej działalności, sformułowane zostały w Pięciu Prawdach Polaków, które brzmiały:

1. Jesteśmy Polakami
2. Wiara Ojców naszych jest wiarą naszych dzieci
3. Polak Polakowi bratem
4. Co dzień Polak Narodowi służy
5. Polska Matką naszą, nie można mówić o Matce źle¹⁶.

Bez wątpienia zasady te przepełniały żarliwy patriotyzm i poczucie jedności wszystkich Polaków, jak również ogromna tęsknota za ojczyzną.

Pierwszym prezesem Związku był Stanisław Sierakowski, ziemianin z Waplewa na Powiślu, rozstrzelany przez Niemców wraz z żoną Heleną we wrześniu 1939 r. Jego następcą był ks. Bolesław Domański z Zakrzewa. Po jego śmierci (21 kwietnia 1939 r.) obowiązki prezesa pełnił ówczesny wiceprezes Stefan Szczepaniak. W ciągu całego okresu istnienia ZPwN jego sekretarzem był Jan Kaczmarek. Natomiast funkcje wiceprezesów pełnili: Stanisław Kunc, prezes Komitetu Wykonawczego w Bochum, Kazimierz Donimirski i Stefan Szczepaniak¹⁷.

ZPwN był organizacją mającą na celu zintegrowanie ruchu polskiego. Jak wspominał Jan Kaczmarek: „Założyliśmy wówczas nie Związek Polskich Organizacji, ale Związek Polaków. Uważaliśmy bowiem słusznie, że w Związku Organizacji będziemy mieli tylko – jak to doświadczenie na innych terenach uczy – stałe konkurencje i gry ambicji. Przedstawiciel bowiem każdej organizacji zasiadający w Związku Organizacji starałby się o wyciągnięcie jak największych korzyści dla swej tylko organizacji, a nie byłoby takiego ciała, które by pilnowało interesów całości wszystkich Polaków w Niemczech. Do Związku Polaków należą zaś poszczególni Polacy ze wszystkich terenów i Związek Polaków staje się w ten sposób reprezentantem nie szeregu interesów tyłu a tyłu organizacji, ale reprezentantem jednej wielkiej Sprawy Ludu Polskiego w Niemczech”¹⁸.

Struktura organizacyjna ZPwN opierała się na Walnym Zebraniu będącym ciałem stanowiącym, w skład którego wchodziło kierownictwo Związku. Z kolei uprawnienia

¹⁴ W. Wrzesiński, dz. cyt., s. 65.

¹⁵ A. Poniatowska, dz. cyt., s. 37.

¹⁶ F. Adamiec, *Związek Polaków w Niemczech*, Opole 1968, s. 12.

¹⁷ A. Targ, *Zarys działalności ZPwN*, Poznań 1962, s. 232.

¹⁸ H. Lchr, E.J. Osmańczyk, *Polacy spod znaku Rodła*, Warszawa 1972, s. 7.

uchwałodawcze miały Rada Naczelna i Zarząd Wykonawczy, składający się z następujących członków: prezes, jego zastępcy, pięciu delegatów z każdej dzielnicy, sekretarz oraz skarbnik¹⁹. Poza tym, zgodnie ze statutem, organizacyjnie związek dzielił się na dzielnice. Na początku były cztery, a od października 1923 r. – pięć²⁰. Dzielnica I z siedzibą w Opolu obejmowała Śląsk Opolski; II z siedzibą w Berlinie – Berlin, Saksonię, Branderburgię, Hamburg, Dolny Śląsk, Pomorze Zachodnie, Pogranicze (Babimojszczyzna, Kaszuby); III z siedzibą w Bochum – Westfalię, Nadrenię, Badenię, Palatynat; IV z siedzibą w Olsztynie – Warmię, Mazury i Powiśle. Od 6 października istniała także dzielnica V z siedzibą w Złotowie dla obszarów pogranicza wielkopolsko-pomorskiego²¹.

Członkiem ZPwN mógł zostać każdy Polak, który ukończył 18 lat, uznawał statut i zobowiązał się do płacenia składek. Wszyscy członkowie dzielili się na trzy kategorie, które decydowały o wysokości składek: I – mężczyźni, II – kobiety, III – młodzież i bezrobotni.

Władze dzielnicy tworzyły okręgi. Najwięcej okręgów było na obszarze dzielnicy trzeciej (10) i dzielnicy pierwszej (9). Według Wrześcińskiego „dzielnice wybierały po pięciu przedstawicieli na Walne Zebranie i po dwóch przedstawicieli do Rady Naczelnej. Walne Zebranie ZPwN zwoływano początkowo raz na dwa lata, przede wszystkim dla wyboru Zarządu Wykonawczego. Rada Naczelna zbierała się kilka razy w roku między posiedzeniami Walnego Zebrania, kształtując bieżącą politykę związku. Dla wykonywania zadań nakreślonych przez organa uchwałodawcze istniało biuro ZPwN²².

Narodziny Rodła

Edmund Osmańczyk, pisząc o powstaniu Rodła, wspominał: „Byłem przy tym. Było to w listopadzie 1932 roku w stolicy Prus i Rzeszy Niemieckiej, w Berlinie, w dzielnicy Charlottenburg, przy Schlüterstrasse, gdzie mieściła się wtedy centrala Związku Polaków w Niemczech”²³.

Dwa dni po wyborach do parlamentu Rzeszy, które odbyły się 6 listopada 1932 r., w Związku zwołana została narada nad sytuacją Polaków w Niemczech wobec perspektywy przekształcenia się wkrótce Niemiec w hitlerowską totalitarną III Rzeszę. Rozwiązania działaczy obejmowały następujące zagadnienia:

„Po pierwsze, należy przygotować do najcięższych lat walki półtoramilionową społeczność polską żyjącą nad Odrą i na Pomorzu Zachodnim i Wschodnim oraz na wychodźstwie na Ziemiach Połabskich, w Westfalii i w Nadrenii.

Po drugie, należy ratować i ocalać od zapomnienia wszystkie ślady polskości na ziemiach wiekowego zaboru pruskiego od Prus Wschodnich po Odrę i Nysę Łużycką.

¹⁹ W. Wrześciński, dz. cyt., s. 75.

²⁰ M. Lis, dz. cyt., s. 22.

²¹ M. Masnyk, dz. cyt., s. 33.

²² W. Wrześciński, dz. cyt., s. 17.

²³ E.J. Osmańczyk, dz. cyt., s. 31.

Po trzecie, należy wreszcie zrealizować uchwałę Rady Naczelnej Związku Polaków z 1924 roku o potrzebie oryginalnego symbolu narodowego – «znaku polskości»²⁴.

Organizatorzy Związku wraz z naczelnym sekretarzem dr. Janem Kaczmarkiem zdawali sobie sprawę z tego, iż akceptacja „niemieckiego pozdrowienia” dla wielu okaże się zgodą na germanizację. W czasie trwania dyskusji zabrał głos Stefan Murek, przyjaciel Osmańczyka z Bielan, który swym pomysłem zafascynował wszystkich słuchaczy. Otóż jego zdaniem symbolem tożsamości narodowej Związku Polaków w Niemczech powinna być „wierna rzeka narodu polskiego – Wisła”. Bowiem już Jan Długosz w XV w. głosił, że „pierwsza w Polsce, rzeka Wisła to rzek polskich czoło i ozdoba”. Natomiast szatą graficzną owego symbolu zajęła się 28-letnia wówczas Janina Kłopocka, która ukończyła studia rysunku i grafiki w Kunst-Akademie w Berlinie i Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie. „Ten znak wyróżnił się po wielu długich dyskusjach – mówiła artystka w wywiadzie ze wzruszeniem. – Pamiętam pierwsze spotkanie w sali obrad Domu ZPwN na ulicy Poczdamskiej w Berlinie. Dr Jan Kaczmarek stwierdził z niepokojem, że po dojściu Hitlera do władzy wytworzyła się zupełnie nowa sytuacja dla Polaków w Niemczech, że budzi to wiele niepokoju i wymaga zdecydowanego działania”²⁵. Jednakże przedstawienie założenia graficznego Wisły nie było końcowym aktem zaistnienia znaku Rodła, ponieważ brakowało w nim jeszcze Krakowa, jako dawnej stolicy, kolebki kultury polskiej. Dopiero umieszczenie punktu symbolizującego Kraków na schematycznie zarysowanej linii Wisły dopełniło Rodło. Kraków „zamanifestował trwałą łączność Polaków znad Odry i Bałtyku z Wisłą! Po raz pierwszy po wielu wiekach rozłąki! Jak wspominała potem Janina Kłopocka, pozostała tylko sprawa nazwy nowego polskiego znaku”²⁶. Tym istotnym problemem zajął się osobiście 19-letni wówczas redaktor „Młodego Polaka w Niemczech” Edmund Jan Osmańczyk. Ze słowotwórczej gry dwóch słów „rodnica” i „godło” powstało ostatecznie Rodło. W tym miejscu warto przytoczyć słowa Stanisława Wasylewskiego, który w książce *Na Śląsku Opolskim* pisał o Rodle: „To była bardzo dobra myśl zjednoczyć wszystkich Polaków żyjących w państwie niemieckim pod jednym zawołaniem, jak pierwotni rycerze polscy w zgiełku bitewnym jednoczyli się na zawołanie Półkozy czy Jastrzębia. Takim zawołaniem stało się Rodło. Nowy wyraz wszedłszy nagle do języka potocznego zadziwił ludzi swoim doskonale autentycznym dźwiękiem. Byli nawet tacy, którzy nawet studia urządzali po słownikach, aby koniecznie znaleźć jego genealogie i stare znaczenie. Tymczasem żadnego rodła nigdy nie było”²⁷. Dla upowszechnienia znaku także zadaniem Janiny Kłopockiej było wykonanie kolorowej ulotki, która miała za zadanie wyjaśnić sens znaku Rodła, poprzez graficzne zestawienie biegu Wisły i sylwetki Wawelu. Od tego momentu można powtarzać, za inicjatorem „znaku Polski” dr. Kaczmarkiem, następujące słowa: „Wisła i Kraków to Rodło”.

Rada Naczelna Związku, która z okazji dziesięciolecia Związku Polaków rozpoczęła swe obrady 3 grudnia 1932 r. w Berlinie, była zachwycona ideą Rodła. Niestety

²⁴ Tamże, s. 32.

²⁵ B. Czajkowski, *Rodło*, Warszawa 1975, s. 10–11.

²⁶ Tamże, s. 36.

²⁷ S. Wasylewski, dz. cyt., s. 264.

rzeczywistość okazała się nieco trudna, zwłaszcza jeżeli chodzi o kwestię materialną. Osmańczyk zanotował, że „po prostu w kasie Związku była pustka. Nie mieliśmy pieniędzy na wybicie kilkudziesięciu tysięcy emaliowanych biało-czerwonych znaków, ani na wydrukowanie barwnych oczywiście ulotek i plakatów Janiny Kłopotckiej”²⁸. Był to smutny fakt przytłaczający Osmańczyka tak bardzo, iż nie zauważył osobistego triumfu, który było mu dane przeżyć w tym czasie, i odebrał to jako klęskę. Otóż Stefan Murek zaproponował mu napisanie wiersza na dziesięciolecie Związku, który miał być deklamowany na wieczorkach.

Osmańczyk w czterdziestu zwrotkach opisał dziesięć lat dziejów Związku Polaków w Niemczech. Jak sam wspomina: „Był to najdłuższy wiersz – w myśli nazywałem go poematem – jaki napisałem w życiu. Rymy były niewyszukane, aby zachować prostotę i zrozumiałość, ale rytm był przydatny nawet dla melodeklamacji. Radzie spodobała się ostatnia zwrotka zbyt długiego wiersza i poleciła ją upowszechnić we wszystkich dzielnicach na X-lecie Związku”²⁹.

Wobec narastania hitlerowskiego ruchu i terroru bojówek SA członkom ZPwN, jak wspomina Osmańczyk, pozostały dwie możliwości organizowania zebrań: otwarte, czyli dostępne dla wszystkich, oraz zamknięte, przeznaczone dla określonych członków danej organizacji. Wybrano tę drugą formę, ale członkowie grup hitlerowskiego terroru bardzo często starali się zakłócać spokój polskich zebrań. W grudniu 1932 r. zebrania na dziesięciolecie Związku Polaków w Niemczech odbywały się pod wspólnym hasłem:

*I nie ustaniem w walce,
Siłę słuszności mamy
I mocą tej słuszności
Wytrwamy i wygramy!*

Było to hasło wzywające do narodowej jedności i wewnętrznej mobilizacji, w języku polskim dziwne, bo zaczynające się od spójnika „i”, na dodatek pisanego dużą literą. „Nikt się nie domyślał – wspomina Osmańczyk – że to było logiczne uwieńczenie 39 poprzednich zwrotek wielkiego poematu”³⁰.

Dzielnica I z siedzibą w Opolu – 18 lutego 1923 r.

Dzielnica I utworzona została 18 lutego 1923 r.³¹ Tego dnia 51 przedstawicieli poszczególnych organizacji na Śląsku spotkało się w hotelu Lomnitz w Bytomiu. Wśród obradujących byli: Kazimierz Malczewski, Antoni Brylak, Leon Powolny i Franciszek Trąbalski³².

²⁸ E.J. Osmańczyk, dz. cyt., s. 44.

²⁹ Tamże.

³⁰ Tamże, s. 54.

³¹ M. Masnyk, *Dzielnica I Związku Polaków w Niemczech 1923–1939*, Opole 1994, s. 37.

³² Jak wspominał Malczewski: „obrazy toczyły się w atmosferze dziwnej. U wszystkich bowiem delegatów, mimo że należeli do rządu najodważniejszych, drgało w ciele i duszy uczucie niemocy wobec rozbójniczej siły,

Utworzenie Dzielnicy Śląskiej ZPwN ucieszyło prezydenta Komisji Mieszanej w Katowicach Feliksa Calondera: „jestem szczerze uradowany powstaniem Waszej organizacji. [...] Będę mógł przyjmować u siebie przedstawicieli obydwu mniejszości narodowych, kiedy dotąd przecież było tylko «Volksbund». Proszę być ze mną i moją Komisją możliwie w najbliższym kontakcie”³³.

Struktura stanowisk kierowniczych w Dzielnicy I przedstawiała się w sposób następujący: prezesi – Kazimierz Malczewski (1923–1926), ks. Czesław Klimas (1926–1930), ks. Karol Koziołek (1930–1935), Franciszek Myśliwiec (1936–1939); wiceprezes – Arkadiusz Bożek. Kierownikami Biura Dzielnicowego kolejno byli: Stefan Szczepaniak, Czesław Tabernacki, Stefan Murek.

W Dzielnicy działało od 10 do 11 okręgów. W organizacjach okręgowych skupiane były oddziały terenowe³⁴. Siedzibą Dzielnicy I było Opole, gdzie w ekspozyturze banku Rolnik zorganizowano sekretariat. We wrześniu 1923 r. Dzielnica I posiadała około 700 członków, na początku 1924 r. – 5129 członków w 104 miejscowościach, natomiast 1 stycznia 1926 r. około 1000 członków³⁵.

W 1924 r. przy sekretariatach powiatowych Dzielnicy I powołano wydziały prawny i oświatowy, a także komisje dobroczynną i ekonomiczną. 19 października 1923 r. powstało Polsko-Katolickie Towarzystwo Szkolne na Śląsk Opolski. Bez wątplenia sprawa szkolnictwa polskiego była jedną z głównych trosk Dzielnicy Śląskiej. Zgodnie bowiem z artykułami 68 i 69 Konwencji genewskiej Niemcy były zobowiązane do:

1. udzielenia zezwoleń na zakładanie, utrzymywanie i kontrolowanie własnym kosztem przez obywateli niemieckich należących do mniejszości polskiej prywatnych szkół lub instytucji narodowych i wychowawczych z polskim językiem nauczania;

2. uznania prawa obywateli należących do mniejszości polskiej do swobodnego używania w polskich szkołach lub zakładach naukowych i wychowawczych ich własnego języka;

3. zapewnienia polskiej mniejszości językowej słusznego udziału w korzystaniu z sum, które budżet państwowy, budżety miejskie lub inne przeznaczały na cele wychowawcze³⁶.

Podstawową rolę w działalności Związku odgrywały organizacje gospodarcze. W latach 20. Związek Spółdzielni liczył 27 instytucji gospodarczych. Banki i instytucje gospodarcze były rozsiane po całych Niemczech, jednakże najwięcej było ich na Śląsku Opolskim³⁷. 1 sierpnia 1923 r. w Opolu odbyło się zebranie przedstawicieli czynnych placówek gospo-

hulającej zawsze jeszcze po wsiach naszych i miastach. Odważny był tylko wysłannik zarządu Związku Polaków w Niemczech”. K. Malczewski, *Ze wspomnień śląskich*, Warszawa 1958, s. 178.

³³ R. Dermin, *Z działalności Dzielnicy I ZPwN w 1923 roku*, „Kwartalnik Nauczyciela Opolskiego” 1972, nr 2, s. 17.

³⁴ W. Lesiuk, M. Lis, *Zarys działalności Dzielnicy I ZPwN*, „Kwartalnik Nauczyciela Opolskiego” 1972, nr 3–4, s. 21–22.

³⁵ M. Masnyk, *Ruch polski...*, s. 36.

³⁶ R. Dermin, dz. cyt., s. 20.

³⁷ F. Adamiec, dz. cyt., s. 16–17.

darczych, które zakończyło się podpisaniem statutu Związku Spółdzielni Śląskich z siedzibą w Opolu. Jak wspomina Malczewski: „Wolelibyśmy założyć oczywiście związek ogólny, włączający również spółdzielnie nasze na Warmii, Mazurach i tzw. Pograniczu (części Poznańskiego i Pomorza pozostałe przy Niemczech) wraz z Bankiem Ludowym «Pomoc» w Berlinie i Bankiem Robotników w Herne w Westfalii. Włączyć chcieliśmy te spółdzielnie już dla tego samego, że – jak na związek rewizyjny – byliśmy w tym czasie na Śląsku więcej niż biedni. Po uchyleniu się bowiem Banku Ludowego w Bytomiu podpisało statut tylko osiem spółdzielni. Były to: banki ludowe w Opolu (rok założenia 1897), Raciborzu (1900) i Strzelcach Opolskich (1908), Bank rolników w Opolu (1911), «Rolnik» w Opolu i Strzelcach, obydwa założone w 1920 roku, oraz spółdzielnie budowlane w Raciborzu («Strzecha» zał. w 1898 roku) w Opolu (1905 roku)”³⁸.

Istotną rolę w pielęgnowaniu polskości odegrała prasa polska w Niemczech. W kwietniu 1923 r. powołano Centralną Redakcję ZPwN z siedzibą w Berlinie³⁹. Podjęto także decyzję o wydawaniu „Biuletynu Miesięcznego Związku Polaków w Niemczech”, którego zadaniem było informowanie o działalności organizacji. Na terenie Niemiec wychodziły następujące dzienniki i czasopisma: „Dziennik Berliński”, „Nowiny Codzienne” w Opolu, „Gazeta Olsztyńska”, „Głos Pogranicza i Kaszub”, „Naród”, „Dziennik Raciborski”, „Katolik”, „Mazur” (drukowany gotykiem), „Polak w Niemczech”, „Młody Polak w Niemczech”, „Przyjacieli Pieśni”.

Warto także wspomnieć o istniejących polskich bibliotekach w pięciu dzielnicach ZPwN, a także o domach Polskich w Bytomiu, Raciborzu, Opolu, Strzelcach Opolskich, Żłotowie, Olsztynie. Ponadto istniał polski ruch śpiewaczy, a za najważniejsze stowarzyszenia śpiewacze można uznać chóry: „Echo” i „Halka”, w Raciborzu, „św. Franciszka” w Zabrze, a także „Harmonię” w Bytomiu. Poza stowarzyszeniami śpiewaczymi i muzycznymi funkcjonowały również polskie organizacje sportowe, robotnicze i młodzieżowe, oczywiście znajdujące się pod ścisłą kontrolą niemiecką⁴⁰.

Na Śląsku Opolskim w kilka lat po powstaniu ZPwN pojawiło się niezadowolenie działaczy śląskich, wynikające z nikłego zainteresowania ze strony Centrali Związku w Berlinie. Na Śląsku Opolskim zaczęły narastać konflikty. W 1926 r. następcą konsula RP Aleksandra Szczepańskiego w Bytomiu został Leon Malhomme, który w raporcie do MSZ pisał: „Patriotyzm prowincjonalny i wynikające stąd tendencje separatystyczne są na Śląsku Opolskim od dawna silne. Ludność tutejszą cechuje na ogół nieufność do obcych przybyszów, jeżeli jeszcze uwzględni się, że przybysze ci z konieczności w ruchu polskim zajmują niemal wszystkie wybitniejsze stanowiska”⁴¹. Brak ludzi doświadczonych i wykształconych spowodował, że kierownictwo ZPwN zaangażowało do pracy w Dzielnicę I działaczy polskiej diaspory w Niemczech. W ten sposób centrala berlińska

³⁸ K. Malczewski, dz. cyt., s. 177–178.

³⁹ M. Lis, dz. cyt., s. 26.

⁴⁰ F. Szymiczek, *ZPwN – Dzielnicę I w świetle tajnych archiwaliów byłej Rejencji Opolskiej*, Katowice 1948, s. 3–4.

⁴¹ M. Masnyk, *Ruch polski...*, s. 40.

i jej przedstawiciele odgrywali decydującą rolę w życiu organizacyjnym, przeciw czemu protestowano na Śląsku Opolskim.

Inne były problemy miejscowych działaczy i członków ZPwN, inne emigracyjnego kierownictwa. Członkowie Dzielnic I liczyli na przyłączenie niemieckiego Górnego Śląska do Polski, natomiast związkowy aktyw nie brał pod uwagę przyłączenia tych terenów do Polski. Zdaniem Masnyka realizacja ogólnoniemieckiej koncepcji organizacji polskiej przyniosła ujemne następstwa w postaci podporządkowania ośrodków autochtonicznych wymogom organizacji na terenie emigracyjnym. Rzutowało to na liczne tarcia wewnątrz-organizacyjne, a ZPwN stał się przedmiotem krytyki. Przeprowadzenie tzw. centralizacji w ruchu polskim stało się przyczyną autorytatywnego kierowania organizacjami dzielnicowymi, czego przejawem było zanikanie odrębności regionalnych i uzależnienie wszelkich decyzji władz dzielnicowych od centrali i konsulatu bytomskiego⁴². Z całą pewnością jednym z najbardziej dramatycznych okresów Dzielnic I był przełom lat 1935/1936, „kiedy to próba ożywienia działalności tej organizacji skończyła się przejściowym wypowiedzeniem posłuszeństwa przez część aktywu śląskiego władzom centralnym Związku i doprowadziła do powołania odrębnego Związku Polaków na Śląsku”⁴³.

W tym okresie działalność Dzielnic I rozwijała się w szczególnej atmosferze, którą polski konsul z Opola Jan Małczyński w piśmie do ambasady w Berlinie komentował w sposób następujący: „Życie polskie na Śląsku Opolskim pozostaje nadal pod ciągłą i baczna kontrolą tajnej policji państwowej, która nie pomija żadnej okazji wytoczenia Polakom dochodzeń i wysłania ich do obozów koncentracyjnych pod błahymi pretekstami. Landraci publicznie nawołują do wyrzekania się języka polskiego, osobiście namawiają rodziców do zabierania dzieci ze szkół polskich, nakazując zwalniać Polaków z pracy, nawołują do występowania ze spółdzielni polskich, grożąc represjami itd.”⁴⁴

W czerwcu 1937 r. upłynął piętnastoletni okres funkcjonowania konwencji górnośląskiej. Podpisana w jej miejsce 5 listopada 1937 r. polsko-niemiecka deklaracja mniejszościowa nie miała gwarancji międzynarodowych⁴⁵. Mimo presji władz hitlerowskich w 1938 r. dzielnica I ZPwN posiadała 22 nieruchomości, prowadziła 21 poradni, 5 domów polskich, 2 wydawnictwa, 50 świetlic, 2 biblioteki, 34 kursy języka polskiego, 63 punkty czytelnicze, 32 koła śpiewu, 11 zespołów teatralnych i kukielkowych, 15 klubów sporto-

⁴² M. Kośny, *Wspomnienia – Opolanie w Konspiracji podczas II wojny światowej*, red. B. Cimała, M. Masnyk, Opole 2000, s. 15–17.

⁴³ M. Lis, *Geneza tzw. Secesji w Dzielnicach I ZPwN w świetle źródeł archiwalnych*, „Sobótka” 1978, nr 4, s. 565.

⁴⁴ W. Wrzcsiński, *O potrzebie syntezy dziejów ZPwN (1922–1939)*. W: *Dzielnica I ZPwN. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej w 60. rocznicę powstania Dzielnic I ZPwN*, red. M. Lis, Opole 1984, s. 16–17.

⁴⁵ „Dojście narodowych socjalistów do władzy w Rzeszy zdecydowanie pogorszyło sytuację Polaków na Śląsku Opolskim. Omijając w różny sposób konwencję genewską lub jawnie ją naruszając, władze i wrogi polskości organizacje doprowadziły do niebywałej eskalacji antypolskiego ustawodawstwa i polityki germanizacyjnej. Okres jej szczytowego nasilenia wystąpił zwłaszcza po wygaśnięciu konwencji genewskiej w 1937 roku. Rząd III Rzeszy sprzeciwił się jej odnowieniu, godząc się jedynie na zawarcie 5 listopada 1937 roku bilateralnej i pozbawionej gwarancji Ligi Narodów umowy w sprawie ochrony obu mniejszości narodowych w Niemczech i Polsce”. *Dzieje Górnego Śląska w latach 1816–1947*, red. F. Hawranek, Opole 1981, s. 369.

wych, 36 drużyn harcerskich, 13 towarzystw młodzieżowych, 8 szkół prywatnych oraz 6 szkół publicznych, 3 ochronki⁴⁶.

Realizowanie założeń programowych ZPwN, takich jak konsolidacja wszystkich sił ludności polskiej, poprzez usunięcie konfliktów społecznych, politycznych i światopoglądowych, w tym czasie nie było takie proste. Działacze ZPwN odwoływali się także do religii, stąd szczególną rolę w programie i w praktycznej działalności Związku zajmowały sprawy wyznaniowe. Element wiary i religii przez cały czas był ważnym czynnikiem w procesie kształtowania postaw członków społeczności polskiej w Niemczech oraz w działalności samego Związku. Jeśli w chwili powstawania organizacji nie podkreślono wyraźnie katolickiego charakteru ZPwN, to stało się tak m.in. z uwagi na istnienie wśród Polaków w Niemczech licznych grup wyznania ewangelickiego⁴⁷. W 1938 r. Jan Kaczmarek na Kongresie Polaków w Niemczech⁴⁸ stwierdził, że „Polakiem jest ten, kto ma polską krew w sobie, kto jest z polskich rodziców pochodzenia [...]. Naród nie istnieje siłą woli, nastroju chwili [...]. Nie, naród nie istnieje siłą woli jednostki, ale siłą woli Boga, z którego jest idea Polski, a jednostka tę wolą postępowaniem swoim może wykazać lub sprzeciwiać się, ale zmienić jej nie może”⁴⁹. Z kolei ks. dr Bolesław Domański uzupełniał jego wypowiedź słowami: „Polskość to dar z nieba, od Boga mi dany. Jakże można gardzić tak cennym darem?”⁵⁰. Opierając się na tych założeniach przywódcy ZPwN utworzyli hasło „Idei Polskiej”. Jak mówił o niej Jan Kaczmarek:

Idea Polska każdemu Polakowi nakazuje –

Bogu być wiernym,

Narodowi dać miłość i czyn,

Rodakowi być bratem,

*Światu dać wolę i prawdę Polactwa*⁵¹.

Rocznica Kongresu Związku Polaków w Niemczech – 6 marca 1938 r.

Uroczystości piętnastolecia Związku Polaków w Niemczech miały się początkowo odbyć w sierpniu 1937 r. w Opolu, jednak władze pruskie wyraziły swój sprzeciw. Podobnie zareagowały na postulat ich przeniesienia na grudzień 1937 r. do Wrocławia. Pozostał

⁴⁶ M. Masnyk, *Ruch polski...*, s. 42.

⁴⁷ M. Masnyk, *Z badań nad rolą i znaczeniem problematyki wyznaniowej w programie i propagandzie wyborczej Śląskiej Dzielnicy ZPwN*, „Zeszyty Naukowe UO” 1998, nr 35, s. 104.

⁴⁸ Jan Kaczmarek urodził się w 1895 r. w Bochum (Westfalia) jako syn górnik. Był kierownikiem zorganizowanej przez siebie Centrali ZPwN. Przykładał ogromną wagę do utrzymania kontaktów polskiego społeczeństwa w Niemczech z narodem i państwem polskim. Przed wybuchem wojny wyjechał do Hiszpanii, a następnie do Stanów Zjednoczonych. *Ludzie spod znaku Rodła. Biografie działaczy ZPwN na Śląsku Opolskim*, red. F. Adamiec i F. Hawranek, Opole 1992, s. 92–93.

⁴⁹ M. Lis, *Polska mniejszość narodowa...*, s. 24.

⁵⁰ Tamże.

⁵¹ Tamże, s. 25.

więc tylko Berlin, gdzie na odbycie zjazdu związkowcy otrzymali zgodę ministra spraw wewnętrznych Wilhelma Fricka w styczniu 1938 r. Sam Kongres miał się odbyć w sali teatralnej Theater des Volkes, obok Dworca Centralnego przy Friedrichstrasse. Należy dodać, iż uczestniczenie w Kongresie Polaków spod znaku Rodła, szczególnie osób mieszkających w okolicach Nadodrza i Prus Wschodnich, wymagało dużej odwagi, ponieważ byli oni pod stałą obserwacją hitlerowców. W ramach programu Kongresu Centrala Prasowa przygotowała „Przewodnik Kongresowy”, serię pocztówek, jak również okolicznościowe numery „Polaka w Niemczech”, „Młodego Polaka” i „Małego Polaka w Niemczech”. Na uwagę zasługuje zwłaszcza wydrukowanie parafrazy wiersza Władysława Bełzy z 1900 r. *Kto ty jesteś? – Polak mały*. Brzmiała ona następująco:

Kto ty jesteś – Polak mały.

Jaki znak twój – Znak zuchwały!

Jak się zwie to twoje godło? – Rodło!

Co powiadasz Rodła znakiem? – Jam Polakiem!

Czym ci Polak jest przed światem? – Zawsze bratem!

Gdzie Cię wiedzie życia droga? – Poprzez naród mój do Boga!

*Co Polactwu dasz na chwałę? – Życie całe!*⁵²

Na Kongres delegaci przyjechali w strojach ludowych, oczywiście ze sztandarem Rodła. „Przygotowana została też jeszcze pewna niespodzianka dla gestapo. Oto Polskie Radio zawarło umowę z Deutschlandsender na nagranie przebiegu Kongresu i jego transmisję do Warszawy, czego oczywiście rozgłośnia berlińska nie zrealizowała. Otóż Związek Polaków, nie wierząc, że Deutschlandsender umowy dotrzyma, dokonał potajemnie własnego nagrania, co umożliwiło w sobotę 12 marca 1938 roku nadanie przez wszystkie rozgłośnie Polskiego Radia półgodzinnej audycji o Kongresie [...]”⁵³.

Kongres Polaków w Niemczech stał się wydarzeniem międzynarodowym, o ogromnym znaczeniu dla dziejów całego narodu polskiego. Działalność ZPwN polegała przede wszystkim na obronie tożsamości narodowej wszystkich Polaków. Jego istotą było kształcenie młodzieży po to, aby lud polski na obczyźnie miał swoją własną inteligencję. Jak wspomina Osmańczyk: „największą troskę poświęcono wychowaniu młodego pokolenia w tradycjach narodowych”⁵⁴.

Przekazanie Archiwum Rodła Bibliotece Głównej Uniwersytetu Opolskiego

19 października 1999 r. w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Opolskiego odbyły się uroczystości, podczas których syn Heleny Lehr, Jose Luis Pelaez, w obecności działaczy

⁵² E.J. Osmańczyk, *Kongres Polaków w sercu Berlina*. W: tenże, *Wista i Kraków to Rodło*, Warszawa 1985, s. 139.

⁵³ E.J. Osmańczyk, *Polacy spod znaku Rodła*, „Trybuna Ludu” 1972 z 29 VII.

⁵⁴ A. Osicki, *Lata pod znakiem Rodła*, „Życie Warszawy” 1977, nr 202.

ZPwN, a także wdowy Jolanty Klimowicz-Osmańczyk, przekazał na ręce Dyrektora Biblioteki Głównej UO dr Wandy Matwiejczuk „Zbiór Archiwalny Związku Polaków w Niemczech – ludzie spod znaku Rodła, zgromadzony przez Panią Helenę Lehr i Pana Edmunda Osmańczyka”⁵⁵. Taka była ostatnia wola twórców Archiwum Rodła, którzy podpisując w 1988 r. dwustronne oświadczenie, zastrzegli sobie, aby w przypadku śmierci jednego z nich o zbiorach decydowało drugie. W testamentie Edmunda Osmańczyka, który zmarł w 1989 r., czytamy: „Moją wolą jako współtwórcy i współwłaściciela Archiwum Rodła jest, aby po mojej śmierci jedyną właścicielką i dysponentką tegoż Archiwum została Helena Lehr”⁵⁶. Przed śmiercią seniorka rodłaków wyraziła życzenie przekazania zbiorów Uniwersytetowi Opolskiemu⁵⁷, zastrzegając jednocześnie, że musi to być „archiwum żywe, z którego będą mogli czerpać ludzie nauki i wszyscy zainteresowani tą szczególną kartą w dziejach historii”⁵⁸. Tak też się stało. Archiwum Rodła cieszy się ogromnym zainteresowaniem, zarówno ze strony pracowników naukowych, jak i studentów, którzy piszą na podstawie tych materiałów prace dyplomowe i magisterskie.

⁵⁵ F. Kosma, *Taka była ostatnia wola*, „Nowa Trybuna Opolska” 1999, nr 265, s. 10.

⁵⁶ Tamże.

⁵⁷ F. Kosma, *Spełniony testament*, „Nowa Trybuna Opolska” 1999, nr 246, s. 2.

⁵⁸ *Archiwum żywe*, „Dziennik Zachodni” 1999, nr 246, s. 7.

Ewa GACA

Biblioteka Wydziału Prawa i Administracji
Uniwersytetu Opolskiego

SPRAWOZDANIE Z VII SPOTKANIA KIEROWNIKÓW BIBLIOTEK PRAWNICZYCH W SŁUBICACH

Spotkania kierowników polskich bibliotek prawniczych odbywają się od 2003 r. z inicjatywy mgr Bożeny Górnej, kierowniczki Biblioteki Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego. Zebrania takie organizowane są co roku w różnych miejscowościach. Były już we Wrocławiu, Szczecinie, Katowicach, Krakowie, Toruniu oraz w Warszawie. W tym roku, w dniach 25–26 czerwca 2009 r. odbyło się VII Spotkanie Kierowników Bibliotek Prawniczych w Słubicach.

Lista uczestników VII Spotkania Kierowników Bibliotek Prawniczych:

1. Buczek Anna – Wydawnictwo C.H. Beck,
2. Ciesielska Beata – Biblioteka Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu,
3. Cupa Marzenna – Biblioteka Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu,
4. Czerneńko Adam – Biblioteka Collegium Polonicum w Słubicach,
5. Duda Grzegorz – Biblioteka Collegium Polonicum w Słubicach,
6. Gaca Ewa – Biblioteka Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Opolskiego,
7. Gapińska Magdalena – Biblioteka Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach,
8. Gburska Danuta – Biblioteka Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach,
9. Godawa Paulina – Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska,
10. Górna Bożena – Biblioteka Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego,
11. Happel Hans Gerd – Universitätsbibliothek, Europa-Universität Viadrina,
12. Kotzbach Henryk – Biblioteka Collegium Polonicum w Słubicach,
13. Kunicka Marta – Biblioteka Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach,

14. Lendzion Sylwia – Biblioteka Collegium Polonicum w Słubicach,
15. Lubasińska Urszula – Biblioteka Wydziału Prawa Uniwersytetu Gdańskiego,
16. Łuczak Magdalena – Biblioteka Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego,
17. Małek Zofia – Biblioteka Collegium Polonicum w Słubicach,
18. Małyśzek Anna – Biblioteka Collegium Polonicum w Słubicach,
19. Mężyńska Monika – Biblioteka Sejmowa,
20. Mianowski Grzegorz – Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska,
21. Nowicki Bartosz – Wydawnictwo C.H. Beck,
22. Olszewska Iwona – Biblioteka Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach,
23. Pukienas Andrzej – Biblioteka Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego,
24. Rejmer-Broda Danuta – Biblioteka Wydziału Prawa Uniwersytetu Szczecińskiego,
25. Sadłowska Joanna – Biblioteka Collegium Polonicum w Słubicach,
26. Twardak Grażyna – Biblioteka Collegium Polonicum w Słubicach,
27. Wojciechowska Iwona – Biblioteka Wydziału Prawa Uniwersytetu Szczecińskiego,
28. Wojciechowski Krzysztof – dyrektor Collegium Polonicum w Słubicach,
29. Żmijewski Roman – firma 3M.

Celem spotkań jest nawiązanie bliższej współpracy z pracownikami bibliotek prawnych w kraju oraz zapoznanie się z działalnością i funkcjonowaniem poszczególnych bibliotek. Jest to okazja do skorzystania z doświadczeń innych bibliotekarzy i wprowadzenia zmian czy nowych pomysłów do własnej biblioteki. W trakcie takich spotkań organizowane są również zebrania z różnymi osobistościami, np. przedstawicielami wydawnictw prawnych, sponsorów oferujących swoje produkty itp. Wymiana doświadczeń koncentruje się również wokół takich zagadnień, jak:

- polskie i zagraniczne bazy danych,
- rynek polskich i zagranicznych książek elektronicznych,
- metody oceny poszczególnych ofert i produktów,
- książki elektroniczne w bibliotekach akademickich – zamiast czy oprócz książek drukowanych.

Biblioteki „skazane” są na współpracę, gdyż nie są w stanie sprostać swym zadaniom każda z osobna. Jedną z form ich współpracy jest wypożyczanie międzybiblioteczne. Użytkownik bezskutecznie poszukujący materiałów w swojej bibliotece wydziałowej czy uniwersyteckiej może skorzystać z usług wypożyczalni międzybibliotecznej i sprowadzić potrzebną książkę lub kserokopię z innej biblioteki krajowej lub zagranicznej.

To właśnie kontakty osobiste bibliotekarzy mają na celu nawiązanie bliższej współpracy, aby skrócić czas dostarczania przesyłek wypożyczalni międzybibliotecznej. Już od 6 lat każda z bibliotek wielokrotnie mogła się przekonać, że wystarczy krótki telefon lub e-mail, bez wysyłania rewersu, i sprawa, która wydawała się trudna, może zostać rozwiązana w ciągu kilku minut. Na przykład brakujący artykuł z czasopisma ukazuje się już po 15 minutach za pomocą faksu, czy e-maila z załączonym zeskanowanym tekstem.

W 2006 r. na spotkaniu w Katowicach ustalono, że będzie tworzona wspólna lista czasopism zagranicznych gromadzonych w poszczególnych bibliotekach. Pod koniec września 2006 r. powstał taki wykaz i jest dostępny *on-line*.

VII Spotkanie rozpoczęło się w Bibliotece Collegium Polonicum. Wszyscy zostali życzliwie powitani przez kierowniczkę Biblioteki CP mgr Grażynę Twardak oraz dyrektora Collegium Polonicum dr. Krzysztofa Wojciechowskiego. We słowie wstępnym zostały przekazane ogólne informacje na temat historii powstania i działalności Biblioteki CP.

Po wygłoszonym wstępnym przemówieniu nastąpiła prezentacja przez przedstawiciela firmy Libri nowego modelu czytnika PRS-505 firmy Sony. E-czytnik (*e-reader*, *e-book reader*) jest urządzeniem służącym do wyświetlania dokumentów elektronicznych. Kieszonkowy czytnik, który został zaprezentowany, pomieści nawet sto e-książek. Charakteryzuje się prostą nawigacją, kieszonkowym rozmiarem, możliwością wyboru rozmiaru czcionki. Można z niego korzystać wszędzie. Urządzenie posiada bardzo dobry wyświetlacz z doskonałym kontrastem i szybkim odświeżaniem. Menu urządzenia jest dość przejrzyste, choć nawigacja działa trochę wolno. Przykładowo otwarcie większego pliku PDF z ilustracjami zajmuje ponad 10 sekund. Z kolei pojedyncze przewrócenie kartki trwa mniej więcej dwie sekundy, co jednak nie zakłóca płynności czytania. E-publicacje umieszczone w serwisie Libri.de i księgarniach Thalia są zabezpieczone przed kopiowaniem. Każda z nich jest przeznaczona tylko dla jednego użytkownika i maksymalnie sześciu urządzeń (komputera i czytników). Nie jest możliwe drukowanie czy kopiowanie dzieł w całości i we fragmentach. Aby umożliwić autoryzację książek na komputerze i czytniku Sony, konieczne jest zainstalowanie dołączonego do zestawu pakietu eBook Library (Windows) darmowego narzędzia Adobe Digital Editions (Windows, Mac). Następnie należy się zarejestrować na stronie firmy Adobe. Przy zakupie e-książki użytkownik ściąga na komputer niewielki plik, który inicjuje proces pobierania dzieła za pośrednictwem usługi Adobe Digital Editions. Następnie można przenieść pobrany materiał z dysku na czytnik. Czytnik o wymiarach 175 × 122 × 8 mm i masie 260 gramów kosztuje 300 euro i jest do kupienia w sklepach Sony. Książki przeznaczone dla czytnika Sony są zapisane w otwartym formacie EPUB, który ma zapewnić możliwie płynne wyświetlanie tekstu. Oprócz dzieł w formacie EPUB czytnik firmy Sony obsługuje także standardy TXT, RTF, PDF i BBEB. Do ochrony przed kopiowaniem stosuje się mechanizm Adobe DRM. Ceny e-książek mają w większości odpowiadać tym w formie drukowanej lub będą nieco niższe. Każdy z uczestników spotkania mógł sam przetestować urządzenie, sprawdzając jego funkcje i działanie.

Po krótkiej przerwie odbyło się zebranie, na którym zostały omówione sprawy bieżące i problemy bibliotek prawniczych. Każdy z kierowników miał krótkie wystąpienie, podczas którego przedstawił problemy, z jakimi się boryka, oraz dzielił się własnymi doświadczeniami. Były poruszane takie zagadnienia, jak: polskie i zagraniczne bazy danych, wypożyczalnia międzybiblioteczna, zamawianie książek – czas oczekiwania, powstanie konsorcjum bibliotek prawniczych.

Rosnące koszty dostępu do informacji i bieżącego uzupełniania zbiorów, a w szczególności dostępu do informacji na nośnikach elektronicznych, zmuszają biblioteki do poszukiwania nowych form ich pozyskiwania. Jedną z takich form jest organizacja konsorcjów

bibliotecznych, które poprzez zbiorowy zakup i możliwość negocjowania cen z producentami dają możliwość znacznego obniżenia kosztów nabywania nowych źródeł informacji. Również instytucje dofinansowujące biblioteki chętniej partycypują w kosztach nabytków dla grupy bibliotek. W Polsce wkrótce powstanie Konsorcjum Bibliotek Prawniczych, do którego Biblioteka Wydziału Prawa i Administracji UO będzie składać swój akces.

O godz. 15.00 miała miejsce prezentacja sponsorów: wydawnictw C.H. Beck i Wolters Kluwer oraz firmy 3M. Każde wydawnictwo zaprezentowało swoje zbiory oraz przekazało uczestnikom katalogi najnowszych publikacji książkowych. Przedstawiciel firmy 3M rozdał chętnym maseczki przeciwyplowe. Dla bibliotekarzy został również zorganizowany konkurs, podczas którego każdy z uczestników musiał rozwiązać prostą krzyżówkę. Do wygrania były nagrody.

Na godz. 16.00 zaplanowano zwiedzanie Biblioteki Collegium Polonicum w Słubicach, po której oprowadzała uczestników kierowniczką tej biblioteki mgr Grażyna Twardak. Osoby towarzyszące to mgr Adam Czereńko oraz mgr Sylwia Lendzion – pracownicy biblioteki.

Collegium Polonicum jest wspólną placówką dydaktyczno-naukową dwóch partnerskich uniwersytetów: Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu oraz Uniwersytetu Europejskiego Viadrina we Frankfurcie nad Odrą, utworzoną w 1992 r. w Słubicach.

Ze zbiorów, oprócz kadry naukowej i studentów, korzystają także mieszkańcy Słubic, Frankfurtu i regionu. Biblioteka liczy trzy piętra o łącznej powierzchni ok. 1000 m², dysponuje ponad 150 miejscami do nauki. Obecny stan zbiorów biblioteki to ok. 50 tys. woluminów książek i ok. 500 tytułów czasopism.

Biblioteka gromadzi i udostępnia księgozbiór z politologii, ochrony środowiska, gospodarki przestrzennej, polonistyki, prawa, ekonomii i kulturoznawstwa. Te dziedziny wiedzy są przedmiotem nauki i badań w Collegium Polonicum i na Uniwersytecie Viadrina. Biblioteka gromadzi również literaturę na temat Unii Europejskiej, stosunków polsko-niemieckich oraz regionu przygranicznego. W styczniu 2001 r. zbiory wzbogaciły się o spuściznę Karla Dedeciusa. Wystawa dokumentująca życie i pracę tego wybitnego tłumacza literatury polskiej na język niemiecki umieszczona została w centralnej części drugiego piętra i stanowi atrakcję biblioteki.

Głównym zadaniem Collegium Polonicum jest działanie na rzecz naukowej i kulturalnej współpracy między Polską a Niemcami. W kontekście rozrastającej się Europy Collegium Polonicum jest miejscem naukowych spotkań studentów i wykładowców z całego kontynentu. Przejmuje ponadto rolę centrum spotkań, które organizuje konferencje, seminaria, wystawy oraz imprezy popularnonaukowe mające również na celu poprawę i umacnianie stosunków polsko-niemieckich.

Korzystanie ze zbiorów jest bezpłatne. Wypożyczanie książek jest możliwe po założeniu przez czytelnika indywidualnego konta w systemie bibliotecznym. Aby założyć konto, należy wypełnić formularz oraz uiścić opłatę na bieżący rok akademicki w wysokości 5 zł.

Biblioteka Collegium Polonicum ma charakter prezencyjny z wolnym dostępem do półek, co oznacza, że z większości zbiorów można korzystać jedynie na miejscu, z wyjątkiem podręczników akademickich i literatury pięknej. Zbiory są skatalogowane w systemie komputerowym i można je przeglądać w katalogu OPAC przez Internet, zastosowano taki

sam system komputerowy jak w Bibliotece Viadrina. Zbiory są podzielone na następujące kategorie:

- księgozbiór prezencyjny bez specjalnych oznaczeń (72% księgozbioru),
- podręczniki (6%) – „łapki” na grzbiecie,
- literatura piękna (10%) – zielone kropki,
- słowniki, encyklopedie, bibliografie (6%) – czerwone kropki (wyłącznie na miejscu),
- księgozbiór podręczny (6%) – książki wypożyczane na semestr dla pracowników uczelni.

Osoby studiujące w Collegium Polonicum oraz na Uniwersytecie Viadrina mogą wypożyczać na 4 tygodnie pozycje oznaczone „łapkami” (podręczniki akademickie). Osoby spoza miejscowych uczelni mogą wypożyczać oznaczone w ten sposób książki na jeden dzień bez prawa prolongaty. Grzbiety książek oznaczone zieloną kropką (literatura piękna) można wypożyczyć wszystkim czytelnikom na 4 tygodnie, z możliwością przedłużenia.

Książki bez tych oznaczeń należą do księgozbioru prezencyjnego i można je wypożyczać tylko na specjalnych zasadach – na pół godziny przed zamknięciem biblioteki i oddać następnego dnia lub w poniedziałek (po weekendzie) najpóźniej pół godziny po otwarciu biblioteki. Biblioteka stosuje jeszcze jeden sposób oznaczeń – czerwoną kropkę. Dotyczy on zbiorów, których nie wypożycza się nawet na specjalnych zasadach.

Niedotrzymanie terminu zwrotu powoduje automatyczne naliczanie opłaty za przetrzymywanie książek. Wysokość kary określa regulamin biblioteki. Za każdy rozpoczęty tydzień po terminie zwrotu podręczników i książek z zieloną kropką system biblioteczny automatycznie nalicza 1 zł. Przetrzymanie książek z księgozbioru prezencyjnego (wypożyczenie specjalne – na noc lub weekend) spowoduje naliczenie 1 zł za każdy dzień oraz adnotację o przetrzymaniu. Po drugiej adnotacji następuje blokada wypożyczeń specjalnych na 3 miesiące.

Zbiory ułożone są działowo. Przy wszystkich działach znajdują się fachowe czasopisma. Dla dzienników i tygodników została zorganizowana oddzielnie niewielka, lecz wygodna i pełna światła czytelnia.

Zasoby zostały skatalogowane i opracowane we wspólnym z biblioteką Uniwersytetu Viadrina elektronicznym systemie komputerowym SIAS według zasad klasyfikacji regensburskiej. Można je przeszukiwać w elektronicznym katalogu OPAC na miejscu lub przez Internet. W bibliotece znajduje się 15 ogólnodostępnych stanowisk komputerowych.

Ze względu na wolny dostęp do półek czytelnicy zobowiązani są do pozostawiania toreb i okryć zewnętrznych w szatni lub w szafce zamykanej na własną kłódkę. Własne rzeczy można wносить na teren biblioteki w przezroczystych torbach foliowych.

Studenci miejscowych studiów piszący prace końcowe mają prawo do korzystania z kabin do indywidualnej pracy. Kilka kabin przeznaczonych jest także do korzystania w nich z niewielkiej filmoteki.

Osoby piszące prace licencjackie, magisterskie oraz doktorskie mają możliwość zamówienia książek z Biblioteki Uniwersyteckiej UAM w Poznaniu. Podstawowe informacje bibliograficzne (autor, tytuł, miejsce i rok wydania) należy wysłać e-mailem na adres Biblioteki Collegium Polonicum lub złożyć przy ladzie bibliotecznej wypełniony i podpisany rewers. Realizacja zamówienia trwa około dwóch tygodni.

Biblioteka Collegium Polonicum posiada własną stronę internetową, zamieszczone są tam podstawowe informacje o działalności biblioteki, informacje praktyczne, np.:

- regulamin;
- formularze do pobrania:
 - wniosek o założenie konta bibliotecznego,
 - propozycja zakupu książki,
 - rewers/zamówienie,
 - zaświadczenie o pisaniu pracy (dla osób, które chciałyby wypożyczać książki na specjalnych zasadach);
- pomoc:
 - jak korzystać z katalogu;
 - jak korzystać z biblioteki CP;
 - układ księgozbioru w bibliotece CP.

Biblioteka CP jest młodą instytucją, zrobiła wrażenie na odwiedzających przede wszystkim ogromną przestrzenią, a także nowoczesnością. Pod względem architektury to jeden z najnowocześniejszych obiektów w polskim pasie przygranicznym. Biblioteka Collegium Polonicum wraz z uczelnią stanowi nową formę współpracy transgranicznej w dziedzinie nauki i polityki.

Po przejściu przez granicę polsko-niemiecką bibliotekarze skierowali kroki do Biblioteki Uniwersytetu Europejskiego Viadrina we Frankfurcie nad Odrą. Jej dyrektor, dr Hans-Gerd Hapel, opowiedział historię powstania biblioteki, przedstawił zasady jej organizacji, sposób funkcjonowania i działalność.

Biblioteka uniwersytecka jest powszechną biblioteką naukową. Służy studentom i kadrze naukowej Uniwersytetu Viadrina, a także mieszkańcom Frankfurtu nad Odrą, regionu Brandenburgii i Berlina.

Na uniwersytecie studiuje młodzież z ok. 60 państw, w tym jedna trzecia to studenci z Polski. Program nauczania ma charakter międzynarodowy. Na wielu kierunkach obowiązkowo należy odbyć część studiów lub praktykę za granicą, przy okazji ćwicząc obcy język. Ponad 200 uczelni na całym świecie współpracuje z uczelnią w ramach różnych programów wymiany. Uniwersytet dysponuje trzema wydziałami: kulturoznawstwa, ekonomii i prawa, trzema instytutami badawczymi i centrum nauki języków obcych. Z racji swojego położenia geograficznego i swojej historii odgrywa rolę pomostu łączącego wschodnią i zachodnią Europę.

Biblioteka Viadrina mieści się w starym budynku Uniwersytetu, zajmując m.in. zabudowany dziedziniec uczelni, i stanowi przykład architektonicznego połączenia starych murów ze szkłem i aluminium.

Zbiory biblioteki (książki, czasopisma, gazety, dokumenty elektroniczne, mikrofi-sze itp.) skatalogowane są wyłącznie w systemie komputerowym. Biblioteka pracuje w zintegrowanym systemie SIAS, który składa się m.in. z modułu przejmowania gotowych opisów z innych bibliotek. Aż 90% opisów katalogowych ściąganych jest z innych bibliotek, a jedynie 10% wykonuje się na miejscu. Z opisów katalogowych można dotrzeć poprzez linki do pełnego tekstu danego artykułu z czasopisma lub jego recenzji.

Biblioteka Viadrina posiada 500 tys. woluminów książek, głównie z lat 80. i 90. XX w., 150 tys. jednostek zbiorów specjalnych, 1226 tytułów czasopism bieżących, 1236 czasopism w formie elektronicznej oraz około 40 baz danych na CD-ROM-ach. Wszystkie czasopisma elektroniczne zawierają spisy treści, a teksty artykułów można zamówić za pośrednictwem faksu, e-maila oraz poczty tradycyjnej. Dostęp do nich możliwy jest z całego terenu kampusu akademickiego.

Większość zbiorów, ponad 70%, rozmieszczona jest na pięciu poziomach w wolnym dostępie do półek, a tylko 30% jest przechowywanych w magazynach. Na tych poziomach przygotowane są miejsca dla czytelników. Biblioteka oferuje 410 miejsc do pracy, 46 stanowisk komputerowych z możliwością przeszukiwania katalogu i Internetu. Czytelnicy mają ponadto do dyspozycji kabiny do samodzielnej pracy. Kabiny wyposażone są w komputery z dostępem do Internetu. Na czterech stanowiskach udostępniane są bazy danych na CD-ROM-ach. Księgozbiór prezencyjny można wypożyczać tylko na czas zamknięcia Biblioteki.

Biblioteka Viadrina ściśle współpracuje z Biblioteką Collegium Polonicum w Słubicach i Biblioteką Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu. W ramach tej współpracy działa Polsko-Niemieckie Centrum Dokumentacji i Mediów przy Europejskim Centrum Naukowym, które gromadzi przede wszystkim tzw. szarą literaturę. Zbiory dotyczą spraw polsko-niemieckich z zakresu prawa i ekonomii oraz wszystkiego, co dotyczy kultury Polski i Niemiec z okresu przed wstąpieniem Polski do Unii Europejskiej. Planuje się, że w przyszłości powstanie wspólny portal internetowy dotyczący zagadnień polsko-niemieckich.

Po zwiedzeniu biblioteki dodatkową atrakcją pobytu we Frankfurcie było zwiedzanie tamtejszej starówki.

W drugim dniu wyprawy naszym celem była Biblioteka Bundestagu w Berlinie. Oprowadzała nas po niej Ursula Freyschmidt, dyrektor biblioteki.

Biblioteka posiada ponad 1,3 mln woluminów, rocznie wpływa około 15 tys. nowych woluminów i otrzymuje też 7500 woluminów czasopism, z czego około 5500 ma charakter urzędowy. Biblioteka rocznie wypożycza 80 tys. woluminów. Udostępnia szereg publikacji w formie elektronicznej. Tematyka zbiorów biblioteki obejmuje: politykę, administrację publiczną, prawo, ekonomię, nauki społeczne i historię współczesną. Te zbiory są uzupełniane przez publikacje z wielu innych dziedzin specjalistycznych, które są niezbędne, aby zapewnić posłom kompleksowy zakres informacji, na ile to możliwe.

Jedną trzecią swojego budżetu dyrektor Freyschmidt przeznacza na poszukiwania *on-line* i opłaty licencyjne. Materiały zbierane są z 16 krajów europejskich i USA; są to raporty organizacji rządowych i pozarządowych, ośrodków badawczych i organizacji międzynarodowych. Biblioteka Bundestagu posiada elektroniczne archiwum prasowe od 1999 r. Publikacje są katalogowane i indeksowane. Codziennie do 8 rano zostaje wprowadzonych na serwis informacyjny 60 artykułów z 20 gazet – łącznie dziennie 800 artykułów trafia do bazy danych.

Biblioteka Bundestagu nie jest otwarta dla ogółu społeczeństwa. Jeśli ktoś chciałby z niej skorzystać, wcześniej musi uzgodnić to z dyrektorem biblioteki i otrzymać specjalne

zezwoleń. Po wejściu do budynku uczestnicy spotkania musieli zostawić dowód osobisty oraz przejść przez bramkę magnetyczną do wykrywania metali.

90 pracowników biblioteki jest odpowiedzialnych za katalogowanie, archiwizację i utrzymanie jej zasobów. Oferują także kompleksową obsługę informacji dla Parlamentu Europejskiego, podejmują się wyszukiwania literatury i opracowują dokumentację materiałów na temat aktualnych problemów politycznych. Członkowie Bundestagu i jego administracji mogą być pewni, że otrzymają właściwe materiały i odpowiedzi na wszystkie wnioski i kwerendy.

Biblioteka posiada również dużą ilość „szarej literatury” oraz publikacje z zakresu szkolnictwa wyższego. „Szara literatura” to głównie materiały o partiach politycznych, związkach zawodowych, specjalnych grupach, stowarzyszeniach, instytucjach badawczych, jak również z zakresu biznesu i przemysłu. Biblioteka otrzymuje takie publikacje z około 2500 instytucji w Republice Federalnej Niemiec i z zagranicy.

Elektroniczna biblioteka jest ciągle rozbudowywana. Katalog *on-line* jest dostępny za pośrednictwem Internetu, również dla ogółu społeczeństwa. Zawiera on wykaz wszystkich przedmiotów opublikowanych od 1987 r. i publikacje, które ukazały się w bibliografiach niezależnych utworów lub jako wkład do innych prac. Za pośrednictwem Internetu posłowie mogą uzyskać dostęp do artykułów i zawartości pism politycznych, jak również do encyklopedii, słowników, prac statystycznych, aktów prawnych i komentarzy prawnych.

VII Spotkanie Kierowników Bibliotek Prawniczych zakończyło się wspólnym obiadem we włoskiej restauracji Osteria Caruso w Berlinie. Na zakończenie spotkania pani Grażyna Twardak gorąco podziękowała wszystkim za uczestnictwo w nim. Wszyscy byli zadowoleni z dwudniowego pobytu w Słubicach, Frankfurtu i Berlinie. Koszty przejazdu do Berlina oraz posiłki w czasie spotkania sponsorowane były przez C.H. Beck, Wolters Kluwer oraz 3M.

Danuta SZEWCZYK-KŁOS

Biblioteka Główna Uniwersytetu Opolskiego

WYBRANE ZAGADNIENIA Z DZIAŁALNOŚCI BIBLIOTEKI GŁÓWNEJ UNIwersYTETU OPOLSKIEGO W LATACH 2007–2010

Organizacja pracy

Biblioteka Główna Uniwersytetu Opolskiego wraz z bibliotekami specjalistycznymi tworzy jednolity system biblioteczno-informacyjny Uczelni. Struktura organizacyjna Biblioteki Główniej i bibliotek specjalistycznych obejmowała na koniec 2010 r. siedem oddziałów i jedną sekcję w Bibliotece Główniej oraz dziesięć bibliotek specjalistycznych.

Na przestrzeni lat 2007–2010 w Bibliotece Główniej, a także w bibliotekach działających przy wydziałach i instytutach w Uniwersytecie Opolskim wprowadzono kilka istotnych zmian, które wiązały się przede wszystkim z modernizacją dotychczasowej infrastruktury informatycznej, poprawą warunków realizacji usług na rzecz użytkowników, jak też z organizacją pracy i uwarunkowaniami formalnoprawnymi.

Do ważnych przedsięwzięć w omawianym okresie należy zaliczyć wdrożenie od września 2007 r. we wszystkich jednostkach organizacyjnych Biblioteki Główniej i bibliotekach specjalistycznych systemu ALEPH. W celu zapewnienia bezpiecznego, sprawnego funkcjonowania nowego systemu komputerowego oraz systematycznego szkolenia pracowników od stycznia tego roku utworzono samodzielne stanowisko bibliotekarza systemowego.

Był to również czas, kiedy dążono do uzyskania odpowiednich, nowoczesnie wyposażonych lokali dla bibliotek specjalistycznych. W lutym 2007 r. do nowego obiektu uniwersyteckiego w Collegium Civitas, przeznaczonego dla kierunków: politologii, socjologii i filozofii, przeniesiono Międzyinstytutową Bibliotekę obsługującą te kierunki studiów.

We wrześniu 2010 r. również do nowych pomieszczeń w obiekcie Collegium Iuridicum przeniesiona została Biblioteka Wydziału Prawa i Administracji. Dzięki realizacji tego przedsięwzięcia studenci i pracownicy WPiA mają dostęp do nowoczesnych usług informacyjno-bibliotecznych i większy komfort pracy w nowoczesnie wyposażonych pomieszczeniach.

W celu podniesienia poziomu usług bibliotecznych i zapewnienia ciągłego i szybszego dostępu do zbiorów w październiku 2010 r. powołano w strukturze organizacyjnej Biblioteki Głównej Oddział Udostępniania, Magazynowania i Konserwacji Zbiorów, który zakresem działania objął wszystkie zadania trzech jednostek organizacyjnych: Wypożyczalni, Czytelni oraz Oddziału Magazynowania i Konserwacji Zbiorów, dotychczas funkcjonujących jako odrębne komórki.

Ze względów formalnych związanych z reorganizacją niektórych jednostek w Uniwersytecie Opolskim, wprowadzono zmiany w nazwach dwu bibliotek specjalistycznych. Od kwietnia 2009 r. nową nazwę otrzymała Międzywydziałowa Biblioteka Nauk Ścisłych, obsługująca pracowników naukowych i studentów Wydziału Chemii, Wydziału Matematyki, Fizyki i Informatyki oraz części kierunków studiów Wydziału Przyrodniczo-Technicznego, a także Biblioteka Wydziału Przyrodniczo-Technicznego. Do kwietnia 2009 r. wymienione biblioteki posiadały nazwy Biblioteka Wydziału Matematyki, Fizyki i Chemii oraz Biblioteka Katedry Inżynierii Procesowej.

Kadra biblioteczna

W analizowanym okresie lat 2007–2010 polityka kadrowa uwarunkowana była zmieniającymi się zadaniami Biblioteki oraz potrzebami użytkowników. W Bibliotece Głównej zatrudniono wielu młodych pracowników posiadających odpowiednie kwalifikacje pozwalające realizować zadania przede wszystkim w obszarze nowych technik komunikacji naukowej oraz informacji naukowej. W okresie tym nie ominęła Biblioteki, jak wielu innych instytucji budżetowych, również znaczna fluktuacja kadr, spowodowana odchodzeniem młodych pracowników, którzy po krótkim okresie zatrudnienia rezygnowali z pracy między innymi ze względu na niskie wynagrodzenie i brak perspektyw na szybką poprawę warunków płacy. Nastąpiły również w tym okresie zasadnicze zmiany na kierowniczych stanowiskach bibliotecznych. W czerwcu 2007 r. na emeryturę odeszły długoletnie kierowniczki oddziałów Biblioteki Głównej: kierownik Oddziału Gromadzenia i Opracowania Wydawnictw Ciągłych i Zbiorów Specjalnych kustosz Lidia Bołd, kierownik Oddziału Gromadzenia i Uzupełniania Zbiorów kustosz Maria Kurowska-Behning, kierownik Czytelni Biblioteki Głównej kustosz Zofia Haładus oraz specjalista ds. katalogowania rzeczowego w Oddziale Opracowania Druków Zwartych Nowych kustosz Teresa Wiercińska. We wrześniu 2010 r. nastąpiła zmiana na stanowisku dyrektora Biblioteki Głównej – po wielu latach pracy przeszła na emeryturę zasłużona wieloletnia dyrektorka i organizatorka Biblioteki Głównej Uniwersytetu Opolskiego dr Wanda Matwiejczuk. Stanowisko dyrektora Biblioteki Głównej objęła mgr Danuta Szewczyk-Kłos.

W grudniu 2010 r. kadra biblioteczna liczyła 75 osób, w tym 68 osób na pełnych etatach, 6 osób na ½ etatu, 1 osoba na umowę zlecenie, 1 osoba na etacie kustosza dyplomowanego. Zatrudnienie pracowników wg stanowisk bibliotecznych na koniec 2010 r. przedstawiono w tabeli 1.

Każdego roku pracownicy biblioteki, którzy spełniają wymogi kwalifikacyjne, kierowani są na specjalistyczne praktyki zawodowe uprawniające do awansu zawodowego.

Tabela 1. Zatrudnienie pracowników wg stanowisk bibliotecznych

Stanowiska	Liczba osób
Kustosze dyplomowani	1
Kustosze	12
Starsi bibliotekarze	19
Bibliotekarze	28
Młodszy bibliotekarze	12
Magazynier	1
Administratorzy sieci komputerowej	2
Razem	75

Źródło: opracowanie własne.

Rozwój kadry bibliotecznej na przestrzeni lat 2007–2010 przedstawiono w tabeli 2.

Tabela 2. Awanse pracowników Biblioteki Głównej i bibliotek specjalistycznych w latach 2007–2010

Stanowisko	2007 r.	2008 r.	2009 r.	2010 r.
Kustosz dyplomowany	1	–	–	–
Kustosz	1	1	3	3
St. bibliotekarz	1	4	5	2
Bibliotekarz	4	5	5	–

Źródło: opracowanie własne.

Ważnym elementem polityki kadrowej instytucji jest funkcjonowanie systemów motywacyjnych. W omawianym okresie bibliotekarze wyróżniający się w działalności zawodowej, naukowej, a także pracownicy z dużym stażem otrzymali nagrody i listy gratulacyjne od władz Uniwersytetu Opolskiego.

Zbiory biblioteczne

Biblioteka gromadzi wszystkie rodzaje zbiorów, które są konieczne do realizacji zadań dydaktycznych oraz badań naukowych prowadzonych w Uniwersytecie Opolskim. Znaczącym źródłem wpływów najnowszej literatury naukowej i podręczników akademickich są książki i czasopisma dostarczane do Biblioteki w ramach egzemplarza obowiązkowego. Ponadto zbiory biblioteczne pomnażano o nowe książki i czasopisma nabywane ze środków budżetowych Uniwersytetu Opolskiego oraz środków na badania naukowe, za które dokonywano bieżących zakupów najnowszej naukowej literatury zagranicznej. Zakres tematyczny gromadzonych zbiorów obejmuje następujące obszary wiedzy: nauki humanistyczne, społeczne, ścisłe, przyrodnicze oraz techniczne. Udział poszczególnych źródeł wpływu zbiorów w omawianym okresie przedstawia tabela 3.

Tabela 3. Wpływy książek zarejestrowanych w księgach akcesji w latach 2007–2010

Źródło wpływu	Liczba woluminów			
	2007	2008	2009	2010
Kupno	7 568	6 995	4 961	4 626
Egzemplarz obowiązkowy	14 270	14 771	12 646	15 729
Dary	3 505	2 050	2 752	4 869
Wymiana	548	825	629	546
Wpływy z wydawnictwa UO	24	689	85	71
Inne	43	131	435	264
Razem	25 958	25 461	21 508	26 105

Źródło: opracowanie własne.

W ostatnich latach systematycznie zmniejszała się liczba zakupionych książek tradycyjnych drukowanych, wzrosła natomiast liczba tytułów otrzymywanych w ramach ustawy o egzemplarzu obowiązkowym – w 2010 r. przekroczyła 15 500 tytułów. Mniejszy zakup książek w wydaniu tradycyjnym wiąże się między innymi z tym, że poszerzono ofertę zakupu elektronicznych wersji literatury naukowej oraz podręczników akademickich. W księgach akcesji w 2010 r. zarejestrowano 26 105 woluminów zbiorów zwartych. Rok 2010 był kolejnym, w którym zmniejszyły się wpływy z wymiany, co jest konsekwencją słabszej aktywności kontrahentów i wprowadzonych nowych zasad wymiany międzybibliotecznej, których podstawę stanowią umowy z bibliotekami krajowymi i zagranicznymi. Biblioteka Główna prowadziła w 2010 r. wymianę biblioteczną z 23 bibliotekami krajowymi oraz 11 bibliotekami zagranicznymi, a Biblioteka Wydziału Teologicznego z ponad 40 bibliotekami w kraju.

W omawianym okresie nastąpiła kolejna redukcja liczby prenumerowanych tytułów czasopism krajowych i zagranicznych z 408 w 2007 r. do 275 tytułów w 2010 r., zaprzestano też gromadzenia tych czasopism, które były najrzadziej wykorzystywane. Zwiększyła się natomiast liczba tytułów elektronicznych czasopism zagranicznych, prenumerowanych zgodnie z potrzebami nowo powstałych kierunków oraz badań naukowych prowadzonych na Uniwersytecie. Łączną liczbę tytułów czasopism gromadzonych w 2010 r. przedstawiono w tabeli 4.

Tabela 4. Liczba tytułów czasopism polskich i zagranicznych przyjętych do zbiorów bibliecznych w 2010 roku

Czasopisma	Źródło wpływu – liczba tytułów					Razem tytułów
	Prenumerata	Egzemplarz obowiązkowy	Dary	Wymiana	Zakup uzupełniający	
Krajowe	178	1 903	11	17	13	2 122
Zagraniczne	97	–	–	–	–	97
Razem	275	1 903	11	17	13	2 219

Źródło: opracowanie własne.

W Bibliotece Głównej Uniwersytetu Opolskiego proces opracowania zbiorów prowadzony jest w oparciu o system ALEPH centralnie, w tym także dla wszystkich bibliotek specjalistycznych. W tabeli 5 porównano liczby woluminów skatalogowanych i zainwentaryzowanych zbiorów zwartych w latach 2007–2010.

Tabela 5. Liczba zbiorów zwartych zainwentaryzowanych w systemie komputerowym ALEPH (w wol.) w latach 2007–2010

Zbiory	2007	2008	2009	2010
Biblioteka Główna	14 409	11 407	10 527	11 999
Podręczniki „W”	715	327	73	28
Biblioteki specjalistyczne	10 141	11 938	9 693	13 816
Razem	25 265	23 672	20 293	25 843
Biblioteka Wydziału Teologicznego (inwentarz UO)	2 055	1 568	2 301	2 205
Biblioteka Wydziału Teologicznego (inwentarz W.T)	1 088	1 081	1 204	1 508
Razem	28 408	26 321	23 798	29 556

Źródło: opracowanie własne.

Zgodnie ze stanem inwentarzy z 31 grudnia 2010 r. zbiory Biblioteki Głównej i bibliotek specjalistycznych liczyły 875 904 wol./jedm. (tabela 6).

Tabela 6. Stan zbiorów bibliotecznych na 31 grudnia 2010 roku

Rodzaj jednostki organizacyjnej	Książki w wol.	Czasopisma w wol.	Zbiory specjalne w wol./jedm.
Biblioteka Główna	397 763	37 005	9 460
Biblioteki specjalistyczne	315 841*	67 041	48 794**
Razem	713 604	104 046	58 254
Razem	875 904		

* w tym zbiory Biblioteki Wydziału Teologicznego;

** w tym zbiór norm Biblioteki Katedry Inżynierii Procesowej.

Źródło: opracowanie własne.

Udostępnianie zbiorów

Wypożyczanie indywidualne zbiorów studentom, pracownikom naukowym i innym czytelnikom, prowadzone w Bibliotece Głównej i w ośmiu bibliotekach specjalistycznych, realizowano z zastosowaniem modułu rejestracji wypożyczeń systemu komputerowego ALEPH. Liczbę czytelników korzystających ze zbiorów bibliotecznych w omawianym okresie przedstawia tabela 7.

Tabela 7. Liczba czytelników wypożyczających książki w Bibliotece Głównej i bibliotekach specjalistycznych w latach 2007–2010

Liczba czytelników			
2007	2008	2009	2010
20 424	15 551	16 087	15 878

Źródło: opracowanie własne.

Od 1 września 2007 r. ewidencja udostępnionych zbiorów, poczynając od magazynów bibliotecznych aż do wypożyczalni Biblioteki Głównej, prowadzona jest w obrębie modułu rejestracji komputerowej ALEPH. Ten moduł wdrożony został także w części bibliotek specjalistycznych Uniwersytetu Opolskiego. Wprowadzenie jednego systemu do obsługi użytkowników pozwoliło na ujednolicenie procedur wypożyczeń i otrzymywanie porównywalnych danych statystycznych (tabela 8).

Tabela 8. Wypożyczenia zbiorów w Bibliotece Głównej i bibliotekach specjalistycznych w latach 2007–2010

Formy udostępniania	Wypożyczenia w woluminach							
	2007		2008		2009		2010	
	Biblioteka Główna	Biblioteki specjalist.	Biblioteka Główna	Biblioteki specjalist.	Biblioteka Główna	Biblioteki specjalist.	Biblioteka Główna	Biblioteki specjalist.
Wypożyczalnie	66 981	70 208	65 493	58 522	65 136	62 090	66 158	63 045
Czytelnie	290 355	593 678	337 178	531 890	336 427	585 597	351 221	592 633
Razem	357 336	663 886	402 671	590 412	401 563	647 687	417 379	655 678

Źródło: opracowanie własne.

Zmiany w strukturze udostępniania książek i czasopism w Bibliotece Głównej i bibliotekach specjalistycznych powodują, że z roku na rok występują niewielkie różnice w liczbie udostępnionych woluminów. Powiększające się systematycznie księgozbiory bibliotek specjalistycznych oraz szybszy dostęp do bogatych zbiorów elektronicznych przyczyniają się do systematycznego wzrostu liczby zbiorów wypożyczanych przez te agendy zarówno na zewnątrz, jak i w czytelniach.

Informacja naukowa. Elektroniczne bazy danych

Z każdym rokiem rośnie zapotrzebowanie na dostęp do elektronicznych źródeł informacji. Biblioteka, chcąc sprostać oczekiwaniom użytkowników, stale poszerza dostęp do pełnotekstowych baz danych czasopism elektronicznych. Ponadto od kwietnia 2008 r. studenci i nauczyciele akademicy mogą korzystać z elektronicznych wersji polskich publikacji naukowych i podręczników akademickich zamieszczonych w serwisie ibuk.pl.

Powoduje to zmianę zakresu pracy bibliotekarzy zajmujących się działalnością informacyjną. Dominującą sferą działalności informacyjnej biblioteki stały się szkolenia przygotowujące studentów i pracowników do korzystania z nowoczesnego dostępu do źródeł wiedzy, których wykorzystanie przedstawia tabela 9.

Tabela 9. Wykorzystanie zasobów informacji elektronicznej dostępnych użytkownikom Uniwersytetu Opolskiego w wybranych zagranicznych bazach danych w latach 2007–2010

Lp.	Baza	Liczba wyszukiwań				Liczba pobranych tekstów			
		2007	2008	2009	2010	2007	2008	2009	2010
1.	American Chemical Society	–	–	3 608	2 680	5 314	1 317	11 071	11 853
2.	ATLA	625	2 033	3 774	3 925	46	210	265	73
3.	Beilstein	31 200	62 676	33 545	52 676	–	–	–	–
4.	EBSCO	56 936	54 208	66 996	72 772	22 236	21 491	15 934	13 175
5.	Elsevier	–	–	–	3 215	13 822	19 495	19 869	23 268
6.	Lista A–Z	2 716	6 858	6 428	7 188	11 616	24 436	23 927	21 577
7.	Literary Reference Center	1 092	5 662	2 924	–	7 843	5 476	3 618	–
8.	Mathematical Reviews	1 334	1 321	2 007	1 551	2 456	1 707	–	–
10.	PROQUEST	31 984	27 881	54 232	39 215	5 054	3 576	3 661	6 534
11.	PsycArticles	4 338	2 538	3 872	4 051	1 990	3 576	1 833	1 497
12.	Royal Society of Chemistry	223	146	162	432	1 096	1 044	2 410	3 266
13.	SAGE	–	–	–	–	–	–	2 137	1 249
14.	Scopus	5 268	11 393	15 668	22 822	1 934	39 10	3 182	8 266
15.	SPRINGER + Kluwer	–	–	–	–	1 960	2 096	5 973	9 437
16.	Wiley	–	487	1019	–	–	3110	5656	4 936

Źródło: opracowanie własne.

Analiza wykorzystania pełnotekstowych baz czasopism elektronicznych potwierdza w większości przypadków duże zainteresowanie tymi źródłami informacji. W omawianym okresie następował stały wzrost ich wykorzystania, szczególnie baz wielod dziedzinowych, takich jak Elsevier i Proquest.

W Oddziale Informacji Naukowej prowadzono nadal systematyczne prace przy rozbudowie bazy informacyjnej PEDAGOG. Baza ta udostępniana jest *on-line* przez Internet, na koniec 2010 r. zawierała 19 322 rekordy bibliograficzne z adnotacjami.

Ważnym elementem działalności informacyjnej i popularyzacyjnej Biblioteki Głównej oraz bibliotek specjalistycznych jest organizacja wystaw tematycznych, okolicznościowych, jak również promujących najnowsze zbiory. Wydarzeniem w ocenie odbiorców była wystawa zorganizowana w dziesiątą rocznicę powodzi z 1997 r. „Dziesięć lat temu

– wielka powódź 1997 r.” Wystawa upamiętniała to tragiczne wydarzenie w dziejach regionu, ale przede wszystkim w dziejach Biblioteki Głównej. Dokumenty, w szczególności fotografie, przypominały fakty z tego okresu i osoby, które z wielkim zaangażowaniem ratowały zbiory biblioteczne. W październiku 2008 r. dużym zainteresowaniem cieszyła się wystawa „Jan Paweł II”, zorganizowana z okazji 30. rocznicy wyboru na stolicę św. Piotra polskiego kardynała Karola Wojtyły. Jedną z części wystawy była poświęcona opisom życia i działalności wielkiego Polaka, kapłana i humanisty Jana Pawła II, zamieszczonym w zagranicznych szkolnych podręcznikach do nauczania historii. Eksponowane publikacje pochodziły z kolekcji prof. Adama Suchońskiego, wybitnego specjalisty z dziedziny dydaktyki historii.

Biblioteka Główna była również organizatorem bądź współorganizatorem licznych spotkań naukowych, wydarzeń kulturalnych i artystycznych dla społeczności Uniwersytetu i mieszkańców Opola. W ramach „Złotej Serii Wykładów Otwartych” odbyło się w latach 2007–2010 około dwudziestu spotkań z naukowcami, literatami i artystami. Wystąpienia mieli m.in.: prof. Ryszard Nycz, prof. Emil Orzechowski, prof. Bogusław Śliwerski, prof. Marek Stanisław Szczepański, prof. Jaroslav Pánek, prof. Włodzimierz Krzyżosiak, prof. Wojciech Rowiński, prof. Grzegorz Witold Kołodko, prof. Jan Stanowski, prof. Rolf Fieguth.

Jednym z obszarów aktywności naukowej Biblioteki była organizacja seminariów naukowych dla środowiska bibliotekarskiego regionu opolskiego. Ostatnie VI seminarium regionalne na temat „Działalność bibliotek akademickich – wybrane zagadnienia prawne” zgromadziło specjalistów z bibliotek akademickich, instytutów informacji naukowej i bibliotekoznawstwa oraz ekspertów zajmujących się prawem autorskim i prawem własności intelektualnej.

Lata 2007–2010 w działalności Biblioteki Głównej i bibliotek specjalistycznych to okres dynamicznych zmian w kierunku poprawy jakości usług dla czytelników. W tym celu zabiegano o zwiększenie liczby licencji systemu bibliotecznego Aleph. Czyniono starania o pozyskanie dofinansowania w ramach projektu realizowanego przez Uniwersytet Opolski, współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego – RPO WO 2007–2013: „Rozbudowa infrastruktury informatycznej Uniwersytetu Opolskiego do wdrożenia platformy e-learningowej i kompleksowego systemu obsługi studiów”. Z tego projektu uzyskano określone środki, co pozwoliło zakupić i wdrożyć dodatkowe licencje systemu Aleph oraz sfinansować zakup oprogramowania HAN do zarządzania bazami danych. System HAN zapewnia dostęp do baz danych prenumerowanych przez Uniwersytet Opolski z dowolnego komputera podłączonego do sieci Internet. W 2010 r. Biblioteka Główna zrealizowała również zadanie inwestycyjne pod nazwą „Rozwój sieci informatycznej i modernizacja pracowni multimedialnej i digitalizacji zbiorów Biblioteki Głównej Uniwersytetu Opolskiego”. Zadanie zostało sfinansowane z dotacji celowej na realizację inwestycji z zakresu infrastruktury informatycznej nauki przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Celem projektu była wymiana okablowania sieci Internet w pomieszczeniach bibliotecznych oraz zakup sieciowych urządzeń aktywnych. Ponadto w ramach realizowanego projektu wymieniono sprzęt komputerowy oraz zakupiono specjalistyczne skanery do digitalizacji cennych zbiorów zabytkowych.

Modernizacja pracowni digitalizacji pozwoliła przyspieszyć prace nad cyfryzacją zbiorów i umieszczaniem dokumentów elektronicznych w zasobach Śląskiej Biblioteki Cyfrowej. Biblioteka Główna Uniwersytetu Opolskiego wraz ze śląskimi bibliotekami akademickimi i publicznymi od września 2006 r. uczestniczy w projekcie ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego.

RECENZJA

**Wanda Matwiejczuk (rec.): Aleksandra Wejman-Sowińska,
*Wiarygodność źródeł informacji w odniesieniu do homeopatii:
Analiza krytyczna*, Łódź 2008, Wydawnictwo Uniwersytetu
Łódzkiego, 367 s.**

Tworzenie zbiorów informacji specjalistycznej znajduje współcześnie bardzo szerokie zastosowanie, czego przykładem są liczne bibliografie, katalogi i bazy danych. Wyodrębniony przez bibliotekarza materiał specjalistyczny z wielodziałowych zasobów informacji i często rozproszonych opisów ułatwia badaczowi organizowanie pracy naukowej, dokonywanie porównań, konstruowanie własnych twórczych wniosków, spostrzeżeń i uogólnień. Przykładem warsztatu badawczego stworzonego na podstawie podjętych poszukiwań i porównań dokumentów oraz publikacji jest książka Aleksandry Wejman-Sowińskiej wiążąca się z homeopatią¹. Zebrane źródła oraz ich krytyczna analiza, jak też usytuowanie tej dziedziny na tle uwarunkowań historycznych i społecznych złożyły się na materiał naukowy, charakterystyczny dla informacji naukowej oraz jej badawczych zastosowań. Treść publikacji może znaleźć odbiorców wśród specjalistów zajmujących się homeopatią, jak również wśród użytkowników pragnących bliżej poznać tę dziedzinę ze względu na jej specyfikę wiążącą się z medycyną, farmacją, a w szczególności znajdującą zastosowanie w terapii. Wartość publikacji podnosi analiza krytyczna przytaczanych źródeł. Autorka zarówno zamieszcza wypowiedzi w odniesieniu do homeopatii potwierdzające jej skuteczność, jak też opisuje stanowiska negatywne, ukazując w ten sposób pełny obraz kształtowania się tej dziedziny oraz pokonywania przeciwności przez jej twórców i zwolenników.

Opracowana w obrębie siedmiu rozdziałów praca naukowa pochodzi z zainteresowań badawczych autorki związanych z homeopatią oraz z informacją naukową dziedzinową. W pierwszym rozdziale zamieszczono wprowadzenie przybliżające w zarysie ideę i początki homeopatii oraz nawiązano do jej twórcy, Christiana Friedricha Samuela Hahnemanna (1755–1843), niemieckiego lekarza, chemika i farmaceuty. Nowatorska myśl Hahnemanna w miejsce tradycyjnie stosowanych w XVIII wieku metod leczenia wskazywała „podawanie pojedynczego, wysoce rozcieńczonego leku, który w większych dawkach wywoływał u zdrowego człowieka objawy podobne do zaobserwowanych u pacjenta”².

¹ Pojęcie „homeopatia” pochodzi z greckiego: *homoion* – podobny, *pathos* – cierpienie.

² A. Wejman-Sowińska, *Wiarygodność źródeł informacji w odniesieniu do homeopatii: Analiza krytyczna*, Łódź 2008, s. 17.

Eksperymenty, badania i uzyskane tą metodą leczenia wyniki ujął w formule „niech podobne leczy się podobnym”³. Zarówno Hahnemann, jak i jego następcy, kontynuatorzy stosowania w leczeniu metod homeopatycznych, spotykali się z krytyką, w szczególności ze strony lekarzy stosujących tradycyjne sposoby leczenia i środki farmaceutyczne. Z czasem dyskusyjna stała się też terminologia, którą właściwie należy określać znaczenie homeopatii. Ta dziedzina i jej zastosowanie w Polsce znalazły również odzwierciedlenie w badaniach bibliograficzno-źródłowych autorki i zostały przedstawione jako udokumentowane fakty w części wprowadzającej omawianej publikacji.

Homeopatia podlegała ciągłej krytyce; od początku zaistnienia idei pierwszych badań, a następnie praktycznych zastosowań dążono do umniejszenia jej znaczenia i roli w leczeniu chorych. Tej tematyce poświęcony jest drugi rozdział „Zarys krytyki homeopatii w aspekcie historycznym”. Zamieszczone przykłady antyhomeopatycznych prac i wypowiedzi krytyczne nawiązujące do stanowiska Hahnemanna, jak wykazuje autorka – nie były poparte w wielu przypadkach dociekliwym poznaniem zasad homeopatii, wyników badań i oceny skuteczności w lecznictwie.

Wśród cytowanych i analizowanych opinii znajdują się między innymi wypowiedzi takich autorów jak: J.H. Kopp, G.M. Rau, A. Kaczkowski, A. Bier, którzy po dokładnym poznaniu zasad homeopatii Hahnemanna zmienili swój krytyczny stosunek do niej, ale wśród podejmujących polemiki byli też zdecydowani jej przeciwnicy, spośród których autorka wymienia: W. Jasińskiego, V. Nikol’skiego, J. Bajsarowicza, W. Szumowskiego i innych. Liczne cytowania stanowisk polemicznych, krytycznych, a także częściowo przyznających słuszną rację skutecznym metodom homeopatii potwierdzają, że ta dziedzina budziła ciągle zainteresowanie, co może też świadczyć o jej rozwijającej się roli w lecznictwie.

W kolejnym rozdziale zamieszczono przegląd poparty analizą zawartości źródeł informacji z zakresu historii medycyny i ich stosunku do homeopatii. Przedmiotem badań i poznania są treści akademickich podręczników historii medycyny oraz prace potwierdzające przeobrażenia myśli medycznej w pierwszej połowie XIX wieku.

Czwarty rozdział „Homeopatia w polskich czasopiśmienniczych źródłach informacji od roku 1945 do przełomu lat 1989/90” zawiera omówienie artykułów zamieszczanych w takich czasopismach jak: „Nowiny Lekarskie”, „Lekarz Homeopata”, „Wiadomości Dentystyczne”, „Homeopatia Polska”, „Służba Zdrowia”, „Zielarski Biuletyn Informacyjny”, „Farmacja Polska”, „Polski Tygodnik Lekarski” i innych specjalistycznych, a także o tematyce społeczno-naukowej. Ponad 150 cytowanych źródeł, artykułów i recenzowanych prac zamieszczanych w czasopismach stanowi cenny materiał do dalszych pogłębionych badań nad homeopatią. Autorka w wielu omówieniach przytacza wypowiedzi naświetlające stosunek lekarzy do problematyki homeopatii i wyników leczenia różnych schorzeń z zastosowaniem metod znanych w tej dziedzinie. Zebrany materiał informacyjno-badawczy zamieszczony na łamach czasopism byłby bardziej przystępny dla czytelnika, gdyby opracowano go, zestawiając cytowane artykuły i wypowiedzi opublikowane w obrębie poszczególnych czasopism.

³ Tamże, s. 3.

Homeopatia jako temat autorskiej interpretacji w pracach o charakterze naukowo-badawczym wydanych w Polsce po 1980 roku stanowi treść piątego rozdziału. W tej części pracy przeprowadzono analizę publikacji, w większości z zakresu medycyny, w których podejmowano zagadnienia związane z metodami leczenia, uznaniem homeopatii jako dziedziny niemedycejskiej, jak również medycyjskiej, są to wypowiedzi zarówno jej krytyków, jak i zwolenników. W omawianym rozdziale autorka kontynuuje przyjętą koncepcję porównań wypowiedzi pozytywnych i negatywnych. Podobna staranność w przytaczaniu źródeł i ich analizie, wielokrotnie poparta cytowaniami, cechuje dwa kolejne rozdziały książki A. Wejman-Sowińskiej.

W rozdziale „Charakterystyka stanowiska krajowej medycyny akademickiej wobec intensyfikacji zainteresowania medycyną alternatywną po przełomie z lat 1989/90” autorka przeprowadziła przegląd i analizę opinii przedstawicieli medycyny, uczestników VI Międzynarodowego Sympozjum, które odbyło się w 1994 roku w Warszawie. Z toku obrad, które przebiegały pod hasłem „Medycyna u progu XXI wieku. Filozofia i technika leczenia”, wybrała szereg wypowiedzi, w których homeopatii, jak również przyjaznemu traktowaniu chorego poświęcono uwagę, nawiązując do tradycji opieki nad pacjentem oraz przykładów lecznictwa w klinikach, gdzie chory w czasie leczenia doznawał wsparcia psychicznego, a to korzystnie wpływało na przebieg terapii⁴.

W siódmym rozdziale cytowane wypowiedzi zawierają skrajne stanowiska wobec homeopatii i jej związku z medycyną. Analiza porównawcza głoszonych poglądów przeprowadzona została na podstawie teorii i wyników badań Hahnemanna, a także innych badaczy, którzy w licznych schorzeniach stosowali metody homeopatyczne.

Naukowo opracowane źródła informacji dziedzinowej wiążące się z homeopatią, jej twórcami, zwolennikami i krytykami oraz obszerna literatura zamieszczona w aneksach i bibliografii są przykładem, jak osobiste zainteresowania i pasja badawczych porównań połączone z warsztatem bibliotekarza specjalizującego się w informacji naukowej mogą tworzyć spójną całość w organizowaniu warsztatu badawczego i przeprowadzeniu analitycznego przeglądu źródeł oraz opracowań z wybranej dziedziny wiedzy.

⁴ Zob. L. Rębała, *Problemy wiedzy paramedycznej w kształceniu medycznym*. W: *Medycyna u progu XXI wieku. Filozofia i technika leczenia*, pod red. K. Imielińskiego, Warszawa 1994, s. 283–284; A. Bilikiewicz, *Jak zapobiegać dalszej dehumanizacji medycyny XXI wieku?* W: *Medycyna u progu...*, s. 51–52. Autorka recenzowanej publikacji zamieszcza również wypowiedzi innych lekarzy z placówek naukowo-badawczych i uczelni medycznych, wskazujące na znaczenie opieki nad pacjentem, bliskie homeopatii i nastawione na pozytywny stosunek do pacjenta.